

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Tarih Eğitimi Anabilim Dalı

SÖZLÜ TARİH KAVRAMI VE SÖZLÜ TARİHİN TARİH ÖĞRETİMİNDEKİ ROLÜ

Esra Küpüç

Yüksek Lisans Tezi

Van, 2014

SÖZLÜ TARİH KAVRAMI VE SÖZLÜ TARİHİN TARİH ÖĞRETİMİNDEKİ ROLÜ

Esra KÜPÜÇ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Nurullah KARTA

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Tarih Eğitimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Van, 2014

KABUL VE ONAY

Esra KÜPÜÇ hazırlanan Sözlü Tarih Kavramı ve Sözlü Tarihin Tarih Öğretimindeki Rolü başlıklı bu çalışma, 27/05/2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Yrd. Doç. Dr. Nurullah KARTA (Başkan)

[İ m z a]

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YILDIRIM

[İ m z a]

Yrd. Doç. Dr. Muzaffer DENİZ

[İ m z a]

[İ m z a]

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Yrd. Doç. Dr. Fuat TANHAN

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Yüzüncü Yıl Üniversitesi yerleşkesinden erişime açılabilir.
- Tezimin Yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

27/05/2014

Esra KÜPÜÇ

ÖZET

KÜPÜÇ, Esra. *Sözlü Tarih Kavramı ve Sözlü Tarihin Tarih Öğretimindeki Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2014.

Bu çalışmanın amacı, sözlü tarih kavramını detaylı bir şekilde irdelemek, söz ile tarih kavramları arasındaki bağlantıyı vurgulamak ve Türkiye'deki sözlü tarih çalışmaları hakkında bilgi vermektir. Bu çalışma ile birlikte sözlü tarihin, tarih öğretimindeki rolü saptanarak, eğitim tarihi açısından sözlü tarihin yeri ve önemi değerlendirilecektir.

Ayrıca sözlü tarihin amaçları, kaynakları, faydaları, sınırlılıkları, çalışma esnasında dikkat edilecek noktalar ve sözlü tarih çalışmasının yöntemi ile ilgili de bilgilendirme yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler

Sözlü tarih, Söz, Tarih, Tarih Öğretimi

ABSTRACT

KÜPÜÇ, Esra. *The Role Of The Concept Of Oral History and oral History History Teaching*, Master Thesis, Van, 2014.

The aim of this study, is to examine the concept of verbal history in detail, to emphasize the relation between the concepts of speech and history, to indicate the significance and place of verbal history from the point of educational history, identifying the active role of verbal history. In this study, a sample verbal history study will be included as well.

Key Words

Verbal History, Speech, History, History Teaching

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ÖN SÖZ.....	vii
GİRİŞ.....	1
SÖZLÜ TARİH KAVRAMI VE SÖZLÜ TARİHİN TARİH ÖĞRETİMİNDEKİ ROLÜ.....	4
1. Sözlü Tarih Nedir?.....	4
2. Sözlü Tarihin Tarihi ve Ortaya Çıkışı.....	15
3. Türkiye’de Sözlü Tarih Başlangıcı ve Günümüzde Sözlü Tarih.....	24
4. Sözlü Tarihin Amaçları.....	35
5. Sözlü Tarihin Tarih Öğretimindeki Yeri.....	36
6. Sözlü Tarihin Kaynakları.....	38
7. Sözlü Tarihin Faydaları.....	41
8. Sözlü Tarihin Sınırlılıkları.....	50
9. Sözlü Tarih Çalışmasına Başlamadan Önce Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar.....	58
10. Sözlü Tarih Çalışması Nasıl Yapılmalı?.....	64

SONUÇ	85
KAYNAKÇA	87
EK 1. Teşekkür Mektubu Örneği	93
EK 2. Mülakat İzin Formu Örneği	94

ÖN SÖZ

“Tarih, insanların geçmişteki her türlü faaliyetini, olayların birbirleriyle olan ilişkilerini, sebep – sonuç belirterek yer ve zaman göstererek, belgelere dayalı olarak inceleyen bir bilim dalıdır.” Bu tanımı 2010’da basılmış, ortaöğretimde hali hazırda okutulan (2014) 9. sınıf ders kitabınının 4. sayfasından aldık. XVIII. Yüzyılda tarihi bir bilim formatına sokmaya çalışan Batılı tarihçiler tarihin tanımı üzerine yüzlerce makale yazdılar. Ancak ne yaparlarsa yapsınlar tarihin bilim olup olmadığını tartışma konusu olmaktan çıkartamıyorlardı. Çünkü tarih, deney ve gözleme dayanmıyor, olaylar tekrar etmiyor, aynı sebepler aynı sonuçları doğurmuyor, hele bir de işin içine abartılar, övgüler, yergiler, nakiller girince iş içinden çıkılmaz bir hal alıyordu.

Tek bir tanıma ulaşmak mümkün olmadı. Bu gerekli de değildi. Ama tarihin bir bilim olduğunu ispatlamak zorundaydılar. Çünkü tarih toplumun hafızasıydı. Her sabah uyandığında evin içinde dolaşan kadının kim olduğunu sorgulayan bir çocuğun, annesiyle her gün tanışmak zorunda kalması gibi tarihini bilmeyen insanlar da başlarına olmadık sıkıntılar geldiğinde her seferinde atalarıyla yeniden tanışmak zorunda kalacaklardı. 1980’li yıllarda kendisine mikrofon uzatılarak “Burada neler oluyor?” kabilinden bir soru sorulunca Bosna – Hersekli Boşnak şu cevabı vermişti:

“Bilmiyorum, dün bir fincan kahve istediğimiz Sırp komşumuz bugün bizi öldürmeye çalışıyor. Beş – altı yüzyıl kadar önce bizim atalarımız onların atalarını Kosova’da yenmişmiş, onun intikamını alıyormuş.” Yani sonuçta tarihe ihtiyacımız vardı ve tarih bir bilim değildi ve olmalıydı.

Yer ve zaman belirtmeyen tarih bir masaldan ibaretti. Kaf dağının arkasında, bilinmeyen bir ülkede, hayal kahramanları anlatılıyor gibiydi. Sebep – sonuç ilişkisi kurulmayan tarih ise kronolojinin hamallığını yapan bir ezbercilikten öteye gidemiyordu. Esas önemli olan ise belgelere dayandırmaktı. Belge, tarihi bilim yapan sihirli bir kelimeydi sanki. İşe yaramıştı. Tarih geçtiğimiz yüzyılda bir bilim olarak kabul görmüştü. Bunu hak ediyordu.

Ancak, belgelere dayalı olarak anlatılan tarih devletlerin, kralların, büyük adamların, vakanüvislerin, diplomatların, yazarların, savaşların tarihi olmuştur. Halktan uzaklaşmış ve elit hale gelmişti. Çünkü belge denince akla güvenilirlikleri ön planda olan daha rahat teyit edilebilir yazılı evrak geliyordu. Bu yüzden halk tarihin dışında kaldı. Azınlıklar, kadınlar, devletleşemeyenler, katliama uğrayanlar, yenilenler, unutulmuşlar, ayrıntılar göz ardı edildi. Daha önemlisi gerçekleri arayan tarih, gerçeklerden uzaklaştı.

Bu çalışmada biz tarih bilimini sorgulamıyoruz. Alternatif bir tarih de önermiyoruz. Biz tarih bilimine yeni bir yöntem olarak ortaya çıkan sözlü tarihi kullanmasını öneriyoruz. Bu onu daha güvenilir, halka ve gerçeklere daha yakın kılacaktır.

Çalışmamızda sözlü tarihin ne olduğunu anlatmaya gayret ettik. Nasıl ortaya çıktığını ve Türkiye'deki durumunu ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca amacını, önemini, kaynaklarını, faydalarını ve sınırlılıklarını ifade ettik. Tabii iyi bir sözlü tarih çalışmasının nasıl olması gerektiğini araştırdık.

Bu çalışmayı yaparken yardımlarını esirgemeyen ve kaynak temininde yol gösteren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Nurullah Karta'ya teşekkür borç bilirim. Bana her türlü kolaylığı sağlayan Eğitim Bilimleri Enstitü Sekreteri Servet Can'a da teşekkür ederim. Ayrıca çalışmalarımı yaparken İstanbul – Van arasında bağlantımı sağlayan ve her safhada yardımını esirgemeyen Tarih Öğretmeni Hamza Kancura'ya teşekkür ederim.

Esra KÜPÜÇ

Van, 2014

GİRİŞ

Her insanın hayat hikâyesinin tarihin bir parçası olduğu anlayışından yola çıkan sözlü tarih, insan hafızasını tarihsel bir kaynak olarak kabul eden, insanların geçmiş ile ilgili anlattıkları hikâyelere dayalı olarak tarihsel bilgi üreten bir tarih metodudur. Aslında geçmişi çok eskiye dayanan sözlü tarih, uzun bir dönem tarihçilerin gündeminde olmamış, ancak belgelere dayalı tarihin yetersiz kaldığı zamanlarda -ki bu II. Dünya Savaşından sonra anlaşılmıştır- bir veri kaynağı olarak araştırmacıların başvurduğu bir yöntem haline gelmiştir.

Çağdaş ülkelerde eğitime yeteri kadar önem verildiğini görürüz. Eğitim bireyin ve toplumun faaliyetlerini ve çağdaşlık seviyesini bu derece etkilediğinden, öğretim metotlarının önemi kendiliğinden ortaya çıkar. Günümüzde herhangi bir bilim dalının veya bilim alanının gerektirdiği bilgilerin neler olduğunun bilinmesi ile bu bilgilerin nasıl öğretileceği konuları ayrı ayrı disiplinler olarak düşünülmektedir. Mesela tarih ya da matematik bilimi ile bu bilgilerin nasıl öğretileceğini konu edinen tarih öğretimi veya matematik öğretimi ayrı bir bilim dalı olarak algılanmakta ve bu alan gittikçe gelişme göstermektedir (Sarı, 2006, 109).

Sadece belgelere dayalı tarih yazımı ile gerçeklere ulaşmaya çalışmak, tarihin içerisinde boşluklar oluşmasına neden olur. Çünkü yazılı belgelerde sadece büyük insanların ve onların bıraktıklarının tarihi vardır. Oysa tarihin konusu insan toplulukları ise o halde tüm insanların yaşam öyküsü tarihin içerisinde olmalıdır. İşte sözlü tarih, belgelerin yetersiz kaldığı zamanlarda, olayı yaşayanların tanıklıklarıyla o önemli boşlukları doldurmaktadır.

Sözlü tarihin amacı, sadece gerçeklere ulaşmak değildir. Sözlü tarihi, olayları yorumlamak olarak görmek daha doğru bir yaklaşımdır. Sonuç itibarıyla tarihçi, bir iki

saatlik bir zaman dilimine uzun bir yaşamışlığı sığdırmaya ve geçmişin hikâye edilmesine çalışmaktadır.

Ortaçağ tarih yazıcılığında genel olarak Yunan ve Roma tarih yazıcılığının bir devamı olduğunu görürüz. Bilgiler rivayetlere dayanır. Yani sözlü kaynaklar tarihçinin ana malzemesi olmuştur. Yeniçağ'da Avrupa düşüncesinin ilk işlerinden biri tarih biliminin inceleme yöntemlerinin yönlendirilmesi olmuştur. Rönesans ile birlikte yazılı kaynaklar sözlü kaynaklarla birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı'yı da dahil edebileceğimiz yeni süreçte yazılanların bazıları yazarların kendi tanıklıklarına dayandığı gibi bazıları da başkalarının yazdıklarına ve anlattıklarına dayanıyordu. Örneğin Âşık Paşazade yazdığı tarihin bir kısmını başkalarının yazdıklarına, bir kısmını dinlediklerine ve diğer bir kısmını da kendi şahitliğine dayanarak yazmıştır. Naima da kendi eserlerinde sözlü kaynaklara önem vermiştir. XVIII. Yüzyılda tamamladığı Naima Tarihi'nde Maanzade Hüseyin Efendi ile yaptığı konuşmalara dayalı tanıklıklar önemli bir yer vermiştir.

Bilimsel tarihçiliğin temellerinin atıldığı XIX. Yüzyıldan günümüze kadar geçen iki yüzyıllık süre boyunca sözlü kaynaklar gereken itibarı görmemiştir. Çünkü dönemin tarihçileri geçmişe ve tarih yazılığına farklı anlamlar ve amaçlar yüklemişlerdir. XIX. yüzyıl başlarında Leopold von Ranke, Almanya'da tarih alanına ağırlığını koymuş ve modern akademik tarihin kurucusu olmuştur. Objektif kriterler arayan tarihçilere adres olarak yazılı arşiv kaynaklarını göstermiştir. Ulus devletin kutsandığı bir dönemde ortaya çıkan bu yaklaşımda tarihin ana araştırma sahası siyasi tarih olmuş ve bu tarihin de araştırılmasında en sistematik ve gerçekçi usulün ancak devlet arşivlerindeki kaynakların okunması ve yorumlanması olduğu ileri sürülmüştür. Ranke bütün bunları, akademik tarih eğitimi ve sistematik tarihsel metot eğitimiyle gerçekleştirmiştir. Almanya'dan başlayan bu meslekî tarih eğitimi önce Fransa'ya sonra da Avrupa ve Amerika'ya yayılmıştır. Langlois ve Seignobos, Sorbon'da 1937'de basılan *Tarih Çalışmalarına Giriş* el kitabında "Tarihçi belgelerle çalışır. Belgelerin yerini hiçbir şey tutmaz. Belge yoksa tarih yoktur." diyecek kadar konuyu ileri götürmüşlerdir. Böylece modern akademik tarihin ortaya çıkmasıyla bu yüzyılda tarih biliminde sözlü malzemenin kullanımı tamamen ortadan kalkmıştır. Sözlü tarih çok eskilere dayanıyor olsa bile XIX. Yüzyılda akademik tarihin ortaya çıkması ile kullanılabilirlik özelliğini

yitirmiştir. Akademik tarihçiler sözlü tarih kaynaklarını kullanmaktan çekinmişlerdir. (Sarı, 2006, 118).

Devlet merkezli tarih okumalarına alternatif olarak XX. Yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan Fransız Annalles okulu yoğun makro verilere dayanan ve sonuçta çok genel sosyal ve ekonomik çıkarımlar ve sistemler yaratmayı amaçlayan bir tarih yaklaşımı benimsemiştir. Bu ekolün bir uzantısı sosyal tarihçilikte, “sayılabilir olmalı” sloganıyla ifade edilen niceliksel verilerinden beslenen tarih metodunu önceleyerek katı standartlar koymuştur.

Sözlü tarihçilik daha çok sosyal ve kültürel çalışmaların arttığı dönemlerde tarihçilerin ilgisini çekmiştir. Tarihçilerin sözlü tarihi yeniden keşfetmesi II. Dünya Savaşı (1939 – 1945)’ndan sonra olmuştur. Geleneksel yöntemleri kullanan tarihçiler geçmişin öğrenilmesinde sözlü kaynakların değeri konusuna şüpheyile yaklaşımlarına rağmen II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa’da sözlü tarih akademik tarihçilik ve tarih eğitiminde yerini almıştır. Amerika’daki sözlü tarih dernekleri ve tarih atölyeleri, İngiltere ve Almanya’da sözlü tarihin gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. Daha çok yakın geçmişi araştırırken kullanılan sözlü tarih, yaşayan kişilerin tanık oldukları ve anlattıkları olaylara dayalıdır. Örneğin, II. Dünya savaşına tanık olmuş ve hala günümüzde de varlığını devam ettiren bir kişinin anlattıklarından yola çıkarak o dönem insanların psikolojisi ve yaşadıkları ile ilgili bir sözlü tarih çalışması yapılabilir.

Bu bağlamda 1940’lardan sonra önem kazanan ve 1960-70’lerde yaygınlaşan sözlü tarihin, ne olduğu, tarihçesi ve eğitim tarihindeki yerinden bahsetmek, sözlü tarihin anlaşılabilirliğini sağlayacaktır.

SÖZLÜ TARİH KAVRAMI VE SÖZLÜ TARİHİN TARİH ÖĞRETİMİNDEKİ ROLÜ

1. Sözlü Tarih Nedir?

Tarihin ilk hali sözlüdür. Aslında var olan ilk tarih sözlü tarihtir. Çünkü yazının yaygınlaşmasından önce, tarih dahil tüm toplumsal bilgiler, ağızdan ağza iletilmek zorundaydı. Zaman içinde bu tarihin bir sözlü geleneği de oluştu. Sözlük gelenek anlatıcıları vasıtasıyla olgu ve olaylar, uzun yıllar kuşaktan kuşağa aktarıldı (Uygun, 2006, 3). Tarihî süreç içerisinde yaşanan olaylar, insanların zihinlerine kazınır ve sözlü üretim repertuarını teşkil eder. Bu üretim sürecinin bir ürünü olarak ortaya çıkan türküler, şiirler, destanlar, hikâyeler, menkıbeler, fıkralar, atasözleri, masallar, mitler tarihin ilk şeklidir. Akhilleus isminde bir savaşçı büyük ihtimalle yaşamıştır. Ancak tabî ki bir su perisinin oğlu değildir. Anlatıla gelenlerden gerçeği eleyip çıkarmak ise tarihin başlıca görevidir. Böylelikle resmî tarihin yanı sıra halkın belleğindeki tarih dikkatlere sunulur. Bu durum bir taraftan tarihî olayları daha iyi anlama şansı sunarken öte taraftan tarihî olayların bizzat içerisinde olan insanların duygularının anlaşılmasını sağlar (Fidan, 2011, 139). Elbette ki anlatılanlara şüpheyle bakılmalı ve temkinli olunmalıdır. Ama zaten yazılı belgelere de şüpheyle bakmak gerekmektedir.

Söz, iletişimde meramı anlatandan dinleyene en doyurucu ve kesintisiz ileten araçtır. Vurgu, tonlama, jest ve mimikler anlamın oluşmasında önemli katkıda bulunur ve yazı ile ifadeleri çok zordur. Klasik kültürlerde sözlü ifadenin yazıya karşı bir ayrıcalığı ve üstünlüğü olagelmıştır. Eski Yunan'da bir metne bağlı kalarak nutuk atmak başarısız hatiplerin başvurduğu yol olarak görülmüştür. Görünür referansların sağladığı, anlamı yönlendirme potansiyeli, dolaylı mesajı en sıhhatli ve doğru biçimde aktarma konusunda sözü yazıdan daha etkin ve imtiyazlı kılar. Günümüzde Gadamer, Paul

Riceour ve Derida'nın başını çektiği yorumsamacı ve post yapısalcı filozofların sözü önceleyen "sözmerkezci" bir tutumları vardır. Sözlü kültür ve sözlü tarih arasında kapsayıcı bir ilişki vardır. Sözlü tarihi, sözlü kültür ortamı içinde oluşup gelişmesi açısından sözlü kültür kümesinde değerlendirmek mümkündür (Üçüncü, 2004, 2-3).

Sözlü tarihin, tarihî araştırmalarda önemli bir yer edinerek tarih eğitimine sağlayacağı katkı son zamanlarda sık sık vurgulanmaktadır. Sözlü tarih yönteminde insan unsurunun daha fazla ön plana çıktığını görüyoruz. Genel tarih anlayışında büyük siyâsî olaylar, savaşlar, büyük ekonomik hareketlilikler ve buna benzer olaylar anlatılırken sözel tarihte yaşananlara tanıklık eden insan faktörü için içine dahil olmaktadır. İnsan faktörü tarihin merkezine alındığında yaşanan deneyimler, hafızalarda yer eden olaylar önemli bir tarih bilgisini ve birikimini su yüzüne çıkarır. Tarih alt katmanlardan yukarı doğru yazılmış olur.

Günümüz tarihçiliğinde ise sözlü kaynaklar yeni teknolojileri de düşündüğümüzde kaçınılmaz bir şekilde yararlanılması gereken kaynaklardır. Yazılı kaynaklar kesinlikle yeterli gelmeyecektir. Yakın tarihin şahitlerinin anlattıkları, tarih bilimi için ölçülemez değerdedir. Sözlü tarih gelecek için bugünün kolektif belleğidir.

Kullandığı yöntem ve tekniklerle tarihin daha iyi anlaşılması için yeni imkânlar sunan, disiplinler arası işbirliğini daha da artıran yönü ile sosyoloji, antropoloji, etnoloji, tarih günümüze kadar farklı şekillerde tanımlanmış ya da yorumlanmıştır.

Sözlü tarih, insanlar ile görüşme yapılarak anlatı ve veri toplanmasıdır. Bireylerin doğrudan deneyimlerini, gözlemlerini ve öykülerini kullanarak, yazılı kaynaklardan farklılaşabilen yahut yazılı kaynaklar tarafından belgelenmemiş kayıtlar ve anlatılar ortaya çıkarır. Ancak bu basit tanım, sözlü tarihe dayalı araştırmaların somut sonuçları ve farklı kullanım alanları hakkında bize yeteri kadar bilgi vermiyor. Sözlü tarih, tarihi boşlukları doldurmanın ötesinde bir kıymete haizdir (Akbar, 2012). Sözlü Tarih bir tür tarih araştırmaya metodu olup temel olarak sözlü kaynakları değerlendirerek tarih yazma ve sözlü kaynakları tarih yazımında kullanma uğraşdır. Klasik tarihçiliğin yazılı evraklardan hareketle geçmişi keşfetme gayretine, sözlü tarihçilik şifahi kaynaklardan geçmiş hakkında bilgi edinme yöntemini alternatif olarak sunmuştur. Sözlü kaynaklar ele alınan hadiselerden ya da incelenen dönemlerde aktör yada izleyici

olarak birinci derecede rol almış genellikle ileri yaşlara sahip insanların kendi dilleriyle ifade ettikleri anlatılardan oluşur (Pulcu, 2006, 3).

Thompson sözlü tarihi, “ Sözlü tarih, tarihin kabul edilmiş mitlerini ve baskın yargılarını yeniden değerlendirme, tarihin toplumsal anlamını kökten dönüştürme aracıdır. İnsanlara tarihlerini kendi sözleriyle geri verir. Onlara geçmişi verirken geleceği kurmak için de yol gösterir. Sözlü tarih insanlar tarafından kurulmuş bir tarih türüdür. Hayatı tarihin içine sokar. Kahramanlarını sadece seçilmiş insanlar, liderler arasından değil çoğunluğu oluşturup o ana kadar bilinmeyen insanlar arasından seçer. Bu haliyle toplumsal sınıflar ve nesiller arasındaki bağlantıyı sağlamış olur. Sözlü tarih, tarihçiye ve sıradan insanlara bir zamana veya mekâna karşı aidiyet duygusu kazandırır.” şeklinde tanımlamıştır (Thompson, 1999, 18). Ayrıca Paul Thompson’un tanımlaması ile “Sözlü tarih, esas olarak insanların söylediklerine, dolayısıyla belleklerine dayanır. Sözlü tarih hem en eski hem de en yeni tarih yöntemidir. Okur-yazarlık öncesi toplumlarda bilgi aktarımı sözlü gelenekle oluyordu. Bugün bu tür sözlü tarih, günümüzde orta ve Batı Afrika’da kullanılmaya devam etmektedir. Bu halkların tarihi, 1960’lardan sonra sözlü tarih metodu ile öğrenilmeye çalışılmaktadır. Avrupalı tarihçilerin yazdıkları tarih sömürgeci devletin açısından yazılan bir tarihtir. Batıda yazının ve özellikle baskı tekniklerinin bulunması sözlü tarihi ortadan kaldırmadı. Voltaire ve onun çağdaşı aydınlanma çağı tarihçileri her iki kaynağı da kullandılar. Herkesin kendi yaşamına ilişkin anlatabileceği bir öyküsü vardır. Bu yaşam öyküleri yüzyılımızın tarihi için değerli bilgiler içerir. Bunlar, benzeri görülmemiş değişim dönemlerinin, bu değişimleri yaşayan erkek ve kadın aracılığıyla doğrudan anlatımıdır. Bu tür tanıklıklara şimdi başvurulmazsa sonsuza kadar yok olurlar. Sözlü tarihçiler onları gelecek için kaydederler.” (Thompson, 2007, 2), demiştir. Kadınları ayrıca vurgulamasının sebebi yazılı tarihin ihmal ettiği kadınları sözlü tarihin daha fazla dikkate almış olmasıdır.

Stephen Caunce, sözlü tarihi bir kaynak ve malzeme toplama yöntemi olarak görenlerdendir. Ona göre sözlü tarih günümüzü daha iyi anlayabilmek için ve geleceği daha iyi yönlendirebilmek için, geçmişe bir anlam verme sürecine yapılan katkıdır (Cance, 2001, 19).

Edward Hallet Carr ve J. Fontana'nın aktardığı düşünceye göre tarih muhakkak ki belgelerle yapılır. Fakat eğer belgeler yoksa bu tarih yapılamayacağı anlamına gelmez, sözlerle de tarih yapılmaktadır, hatta resimlerle bile tarih yapılabilir. Yani insan ile ilgili insanı, onun yaşam biçimlerini anlatan her şeyle tarih yapılabilir (Carr, 1989, 66). Carr ve Fontana bu yaklaşımlarıyla tarihi dar kalıplar içerisine sokmamış, tarihe katkı sağlayabilecek her türlü yöntemin tarih için önemli olduğunu aktarmaya çalışmışlardır.

Yazısız belgelerde yaşayan bellek olarak adlandırabileceğimiz sözlü tanıklıkların önemi büyüktür. Bu sözlü tanıklıklarla da tarih yazılabilir. John Tosh'a göre sözlü tarih, yazılı belgeler ile maddi kalıntıların yanında değerlendirilmek üzere yeni kaynakların kullanıma sokulmasıdır (Tosh, 1997, 5).

Willa K. Baum'a göre sözlü tarih, tarihsel bilgi toplama yöntemidir. Yani olayın yaşandığı dönemde yaşamış kişilerin veya olaya dolaylıda olsa tanık olmuş kişilerin tecrübelerini, doğrudan dinleme şansı bulmuş kişilerden veri elde etme yöntemidir. Sözlü tarih, anlatıcının birinci el bilgilerden söylediği kanıtların kaydedilmesidir. Yoksa kaydedilmiş, rasgele bir görüşme değildir. Belirli bir konunun planlı ya da yarı yapılandırılmış ve dolaysız bir şekilde işlenmesidir." (Baum, 1987, 1)

Dunaway ve Baum dört nesil sözlü tarihçiden bahseder:

- Allan Nevins ve Louis Starr gibi tarihçilerin öncülük ettiği birinci nesil, sözlü tarihi daha çok geçmişle ilgili daha fazla bilgiye ulaşma ve tarihin hizmetine daha fazla kaynak sunma yöntemi olarak gördüklerini söyler.
- İkinci nesil 1960'ların ortasında temel sözlü tarih arşivlerin oluşturulmasından sonra ortaya çıkmış ve sözlü tarihin odak noktasını önemli tarihsel aktörlerden okuma yazması olmayan ve tarihsel imtiyazlardan yoksun insanlara kaydırmıştır.
- Üçüncü nesil sözlü tarihçi akımı birçok yönden profesyonel sözlü tarih koleksiyonlarını sermaye yoğun bir süreç haline getiren bilgisayar destekli araştırma ürünleri ve kişisel bilgisayarlar gibi yeni teknolojilere bir tepki olarak doğmuştur.

- Dunaway ve Baum tarafından yeni bir nesil olarak adlandırılan dördüncü nesil ise sözlü tarihin amacındaki değişimi temsil etmektedir. Bu tarihçiler sadece en kullanışlı teknolojileri uygulamakla kalmamış, ayrıca tarihsel bir araştırma yöntemi olarak sözlü tarihe farklı bir önem ve anlam atfetmişlerdir. Ronald Grele, Paul Thompson and Alessandro Portelli gibi tarihçilerin yer aldığı bu nesle göre, "tarihsel bir çerçeve içerisinde görüşmeci ve anlatıcının karşılıklı müzakeresiyle, güncel eğilimlerin etkisine açık bir şekilde ve dilsel ve kültürel etkileşim açısından belirli ölçüde tanımlanmış karşılıklı bir anlaşmayla toplanan sözlü görüşmelerin bizzat kendileri ve bu görüşmelerin kuruluş şekli tarihi temsil eder."

Amerika Mirası Sözlüğü sözlü tarihi şu şekilde tanımlanmıştır: "Sözlü Tarih, bireysel deneyimler ve hatıralarla ilgili olarak yapılan ve kaydedilen sözlü görüşmelerden elde edilen tarihsel bilgi ve bu bilgi üzerine yapılan çalışmadır." (Say, Sözlü tarih ve görüşme teknikleri, 2014)

Somersan, tanıma farklı bir boyut katarak şöyle tarif ediyor: Sözlü tarih bir yandan araştırma yapan tarihçinin kullanabileceği bir yöntem, diğer yandan ikincil olarak, bu tür araştırmaların yarattığı bir tarih yazım biçimidir (historiography). Bir yöntem olarak da sözlü tarih, yaşayan kişilerin kendi geçmişleriyle ilgili belleklerinin, toplumsal olayların, tanıdıkları kişilere dair anlatımlarının ve genel olarak anılarının, mülakat yoluyla kayda geçirilmesidir. Aslında bir görüşmeyi tarihçinin yardımıyla bilinen, ahlâkî ve standartlara uygun hale getirilmesinden bahsediyoruz (Somersan, 1998, 381).

Sözlü tarih başlı başına bir tarih türü olarak algılanmamalıdır. Yazılı kaynakların yanında alternatif bir araştırma ve tarih yazım yöntemidir. Yapılan tanımlar da bizi bu noktaya taşımaktadır. Sözlü tarihin profesyonel tarihçiler arasında tutunabilmesinin en büyük sebebi, akademisyenlerin ilgisini çekemeye başlayan bazı alanlarda yazılı kaynakların yetersiz kalmasıdır. Yakın dönem siyaset tarihi bu konulardan biridir. Yakın tarihte kayda değer hiçbir özel belge bırakmayan devlet adamları olmuştur. Tarihçiler de bu belgelerdeki boşluğu doldurmak için biyografiye el atmışlar ve bu kişilerin hayatta kalan çalışma arkadaşlarından ve ahabplarından izlenimlerle anıları

toplamak yoluna gitmişlerdir (Sarı, 2006, 118). Yani esasen sözlü tarih geçmişe ilişkin sözlü tanıklıkların kayda geçirilmesi ve analiz edilmesi demektir. Tanımlardan hareketle bakacak olursak yapılacak çalışmanın odaklanacağı hususlar şunlar olabilir:

- Geçmiş hakkında önceki kuşaklarca aktarılmış olan ortak bilgiler (sözlü gelenek)
- Bir kişinin başından geçen, hayatına şekil ve anlam vermede rol oynamış olan olayların aktarıldığı bir anlatı (sözlü biyografi)
- Bir kişinin geçmişte yaşadığı belirli olaylara, konulara ya da deneyimlere ilişkin kişisel anılar,
- Bir olay sırasında veya hemen sonrasında görgü tanıklarının sözlü ifadeleri (Akçalı, 2007, 58).

Sözlü tarih, karşılıklı bir diyalogdur. Buradan yola çıkarak sözlü tarihin, anlatıcı kaynak ve görüşmeci tarihçinin görüşme sırasındaki karşılaşmalarında beraber yaptıkları konuşmalar olduğunu da söyleyebiliriz. Bu yüzden sözlü tarih terimi bir kesinlik içermemektedir. Sözlü tarih, tarihsel açıdan önemli olan olayları görme şansını yakalamış sıradan insanların anılarından ibarettir. Tarihçiler insanların bu anılarını gelecek nesillere aktarmak için sistematik bir görüşme yöntemi uygularlar. Aslında birçok tarihi bilgi hemen yanı başımızda duruyordur ancak bizler farkında değilizdir. Birçoğumuz bu tarihsel bilgileri kayda geçirmeyi ihmal ederiz. Thompson'un aktardığına göre Jules Michelet sözlü tarihi şu şekilde açıklar: “Sözlü gelenek diye tabir ettiğim şey orada, burada, insanların ağızlarında dolaşan, köylülerin, kasaba halkının, yaşlı adamların, kadınların, hatta çocukların tekrar tekrar anlattığı, bir akşam köy kahvesine girdiğinizde duyabildiğiniz, yoldan geçen biriyle yağmur, mevsim, sonra yiyeceklerin pahalılığı, sonra devrim günleri üzerine sohbet ederken öğrenebileceğiniz ulusal gelenektir (Thompson, 1999, 19).

Tuncer Baykara, bize ulaşan sözlü haberlerin neden yazılı haberlere göre daha az değerlendirildiğini sorgular. Baykara'ya göre sözlü bilgiler yazılı haberlere öncülük etmelidir. Çünkü konuyu bilen kişilerden araştırmacıya vasıtasız olarak gelmektedir. Hatta özellikle XX. Yüzyıl Türk Tarihi'nin sözlü tarih olmadan incelenemeyeceğini

söyler. Ona göre yazıya geçirilmiş birçok bilgi sözlü haberlerin bir kısmının uzun yüzyıllar kuşaktan kuşağa aktararak sonradan yazıya dökülmüştür. Bu açıdan baktığımızda yazılmış olsalar da bunları sözlü haber olarak kabul edebiliriz (Baykara, 1996, 52).

Fuat Köprülü de sözlü kaynaklar konusuna değinmiştir. Tarih biliminde amaç gerçeklere ulaşmak olduğuna göre bilinmeyen sebeplere ulaşmak için sözlü kaynakları ihmal etmemek gerektiği görüşündedir. Bu bağlamda destanî epik mahiyetteki halk romanları ve benzeri kaynakları bulmak gerektiğini belirtir (Köprülü, 1943, 387).

“Sözlü tarih insan hafızasını bir tarihsel kaynak olarak kabul eden, insanların geçmişe dair anlattıkları hikâyelere dayalı olarak tarihsel bilgi üreten bir tarih metodudur”, diyen Filiz Tutku Aydın şöyle devam ediyor: “Tarihçiler arasında 1940’lı yıllarda özellikle ‘tamamlayıcı tarih’ olarak önemi kabul edilen sözlü tarih, tarihe yeni bakış açılarının hakim olduğu XXI. yüzyılda kendi başına çok önemli bir bilgi üretme dalı olarak ortaya çıkıyor.” (Aydın, 2014, 1)

Sözlü tarihi kendi içerisinde bir konu olarak değil, bir yöntem ve veri toplama metodolojisi olarak görmemiz gerekir. Yani sözlü tarih tarihsel bilgi üreten bir tarih metodu, bir tarihsel bilgi toplama yöntemidir. Sözlü tarih, insan hafızasını bir tarihsel kaynak olarak kabul eder ve insanların geçmişe ait anlattıkları hikâyelere dayalı olarak tarihsel bilgi üretir.

Sözlü tarihte, daha önceden planlanmış ve söyleşiler yoluyla elde edilen bilgiler soru ve cevap şeklinde kaydedilir. Ancak burada önemli bir ayrıntı; söyleşiyi yapacak olan kişinin konu hakkında önbilgisi olması gerekir ve anlatıcıdan bilgiyi nasıl alacağına dair bir sosyal becerisinin olması gereklidir. Sözlü tarih, var olan tarih anlayışlarına bir alternatif değildir, sadece tarihin daha iyi anlaşılması için yeni imkânlar sunmaktadır. Gerçi sözlü tarih metotlarının yazılı tarihe alternatif oluşturduğunu ve siyasi sorunları teşhis etmekte kullanılabileceğini düşünenler de vardır (Akbar, 2012, 1). Bu görüşte olanlar sözlü tarih eserlerini yerine göre tarihi zenginleştiren daha fazla tarih olarak üretebileceği gibi, duruma göre alternatif tarih yaklaşımıyla da kurgulanabileceğini düşünmektedirler (Öztürk, S. 2010, 16).

Sözlü tarih bir yandan yazılı kaynaklarda bulunmayan farklı bilgilere ulaşmanın bir yoluyken diğer taraftan yazılı kaynakların iktidarının ötesindeki bilgilere ulaşma potansiyeli taşıyan bir araştırma alanıdır. Tarih siyasal iktidarların keyfiyetinde sürekli değiştirilebilir. Tarihî dönemler içinde iktidarlar geçmişi kendi algılayışı ve siyasal hedefleri doğrultusunda takdim edebilir. Bilgi ve belgeleri, iktidarı merkeze alan bir nevi egemenin tarihini anlatacak biçimde düzenleyebilir. Özellikle devrim mahiyetindeki radikal siyasi ve toplumsal dönüşümler sırasında bu tür uygulamalar ortaya çıkabilmektedir. Bu ortamda daha önceden neler olduğunu, yaşamın daha önce neye benzediğini yazılı kaynaklardan öğrenmek her zaman mümkün değildir. Yazılı kaynakların gerçeği çarpıtma ihtimalinin olduğu bir ortamda geçmişte neler olduğunu bilen yaşlı belleklerin anlattıkları bize yol gösterecektir. Böyle bir varsayımda insan belleğinden çıkarılacak anıların dışında gerçeği anlatacak başka bir belge yoktur. Tam da bu noktada sözlü tarihin, alternatif tarih halini alabileceği düşünülmektedir. Paradoksun aşılabilmesi için resmi bilgi ve belgeler yanında halkın bakış açısına tercüman olan kimselerin dile getirdikleri edebi eserlerde tarihinin bilgi ve belge saydığı kaynakları yoğuran hakim resmi ideoloji yanında, aynı toplumda karşıt idealler ve ideolojiler bulunacağı gerçeğine de işaret eder (Üçüncü, 2004, 4). Yani yöneticiler sürekli yazılı belgeleri değiştirerek ve yeni yazılı belgeler üreterek tarihi icat etmektedirler. Ancak günümüzde kendisini demokratik ilan eden Amerika'da da sözlü tarih yerine göre bir alternatif tarih olabilir. Örneğin Körfez Savaşı ve Irak Savaşı'nda medyanın inşa ettiği yapay gerçeklik dünyasına karşı olaylara tanıklık eden belleklere başvurmadan başka bir yöntem bulmak çok zordur. Sözlü tarihin, başka kaynaklarla da desteklenerek tarih üretiminde daha fazla yardımcı olabileceği söylenebilir (Öztük, S. 2010, 14-15). Demek ki daha önceleri yazılı belgeleri sözlü belgelerden her zaman üstün gören anlayış egemen sınıflara ve onların geliştirdiği söyleme hizmet etmekle suçlanıyor. Ezilen, yok sayılan kesimin yaşadıklarının ortaya çıkmasında sözlü belgelerin değeri takdir edilmeye başlanıyor. Buna paralel olarak genel tarihin büyük devletlerin ve üst tabakaların tarihi olmaya devam ettiğine işaret edilerek yerel tarihlerin, yani başımızdaki tarihlerin önemi keşfediliyor (Thompson, 1999, 18). Dengeyi sağlamak için bunu söylemeden geçmemek gerekiyor, başka belgeler yeterince incelenmeden sözlü tarihi merkeze koymak kendi içinde problemler taşıyabilmektedir. Örneğin sadece bir kişiyi merkeze koyup buradan genellemeler yapmak sözlü tarihi

odağa koymanın problemlerinden sadece biridir. Bu tür genellemelerin geçerliliği sosyal ve beşeri tüm bilimler için böyledir. Genellemeler için farklı türlerde ve daha fazla belgenin kullanıldığı ve görüşülen kişilerin sayısının artırıldığı bir yöntem gereklidir (Öztürk, S. 2010, 16).

Tarihin daha iyi anlaşılabilmesi için genel yerine genelin içinde bir yerel ön plana çıkarılmıştır. Şimdiden başlayan geçmiş tarih olarak görülmüş, sıradan insan davranışları önemsenmiştir. Bu yüzden sözlü tarih hem alan hem de süreç olarak genişlemiştir. Bizzat o tarihin oluşumunda rol alan veya tanıklık eden sıradan insanların deneyimleri sözlü tarihin inceleme konusu olmuştur. Yani sözlü kaynaklara erişilmesi halinde, tarih kitaplarına girmeyecek olan her kesimden insanların yaşam ve duygularını belgelemek mümkün olacaktır. Bu, tarihi çok daha toparlayıcı yapacaktır. Tarihinin hedefi gerçeğe ulaşmak olduğuna göre sözlü tarih sayesinde doğru betimlemeler yapmış olacaktır. Tarihin gözünden kaçmış olan vasat insanların, etnik azınlıkların, kadınların, önemsiz gibi görünen ama yıllar sonra önemli olacak kişilerin anılarını depolanmış olacaktır.

Bir konu çerçevesinde, kaynak kişilerle yapılan uzun söyleşiler, sözlü tarihin belkemiğini oluşturmaktadır. Arzu Öztürkmen, sözlü tarih ile ilgili şu sözleri söylemiştir: “Sözlü tarih dediğimizde, belirli bir konu etrafında, o konu ile ilgili kişilerle yapılan ve kaydedilen uzun söyleşiler sonucu ortaya çıkan bilgileri belirli bir sistem içerisinde değerlendirmeyi, incelemeyi anlamalıyız.” (Öztürkmen, 1998, 11)

Geleneksel tarih anlatısı, olayları kralların, soyluların ve generallerin gözünden anlatmaktadır. Yani yazılı belgeleri üstün tutan anlayış, egemen sınıflara ve söylemlere hizmet etmektedir. Buna karşın sözlü tarih fakirleri, kadınları ve ikinci sınıf vatandaşları görmezden gelmeyip sıradan insanların deneyimlerini göz önünde bulundurmuş ve buna paralel olarak yerel tarihlerin, yani başımızdaki tarihlerin önemi keşfedilmiştir. Bu sebepten sözlü tarih yazımının alanı genişlemiş ve zenginleşmiştir. Bu özelliği ile sözlü tarih hayatı tarihin içerisine sokmuştur.

Genel tarihler, genelleme yapmak zorunda olduğundan dolayı, birbirinden farklı hayatlar yaşamış insanları aynı kefeye koymuştur. Sonuç olarak binlerce yaşamöyküsü, tecrübe kaybedilmiş olur. Ancak görmezden gelinen şu ki bizim gibi sıradan insanları

büyük adamların tarihi, hikâyeleri değil de, kendi köyümüzün, mahallemizin, ailemizin hikâyeleri etkilemektedir. Yerel tarih de diyebileceğimiz bu mikro tarih ile ilişki kuramazsak kendimizi de eksik tanırız. Eğer mikro tarihimizle ilişki kurmayı başarırızsa geçmişten geleceğe nasıl bir sürekliliğin parçası olduğumuzu görürüz. İşte o zaman resmi tarihin şüpheyle yaklaşılan söyleminin etrafından dolaşıp sağlam bir toplumsal hafıza geliştirmiş oluruz. Eğer yanı başımızdaki tarihi fark edemezsek geçmişten geleceğe bir sürekliliğin parçası olamayız. Ayrıca yazılı tarih hayatın temel alanlarından bazılarını da gözden kaçırabiliyor. Aile ilişkileri, özel hayat, çocukluk ve gençlik dönemleri bunlardan bazılarıdır. Büyükkannelerimiz ve büyükbabalarımız kitaplarda yazmayan bir tarihe ait bilgiler verebilecek yegâne kaynaktırlar (Aydın, 2014, 1). İngiltere ve Amerika’da öğrencilerin ilk sözlü tarih görüşmelerini büyükanne ve büyükbabalarıyla yapmaları sağlanmaktadır. Bu şekilde bir aile tarihi oluşturmak bile mümkündür. Elde edilen kazanımda yapılandırmacı yaklaşımın üç ayağı olan “beceri – bilgi – değer” birlikteliği görülmektedir. Sözlü tarih ve belli nesnelere sorgulanması kazanımın “beceri” ayağını oluştururken bu becerilerin kullanılmasıyla ortaya çıkan aile tarihi “bilgi” ayağını, aile kavramının kendisi ise “değer” ayağını temsil etmektedir (Sarı, 2006, 122). Bu aynı zamanda amatör tarihçiliğin gelişmesi yani profesyonel tarihçilerin dışında kalan kişilerin tarihe olan ilgilerinin ve faaliyetlerinin artması anlamına gelmektedir. Birçok amatör tarihçi, ailelerinin soy ağacı ve kökeniyle ilgilenmeye başlamış; bu amaçla doğu, ölüm ve evlenme belgeleri gibi pek çok arşiv kaynağını araştırmaya koyulmuştur. Sözlü tarih bu akımı desteklemiştir. Çünkü amatör tarihçiler ilk önce kütüphane ve arşive gitmek yerine, o dönemde yeni ortaya çıkan portatif ses kayıt cihazlarını alarak kendileriyle deneyimlerini paylaşacak yaşlı akrabalarına gidebiliyorlar ve gerçek anlamda tarih yazabiliyorlardı. Daha sonraki yıllarda özellikle de ABD’de popüler olan etnik gruplar veya yaşlı bakım evlerinde kuşaklar arası paylaşım programları geliştirildi. Bu programlar dahilinde yaşlılar anılarını yerel okullardan gelen çocuklarla paylaştılar (Fischer, 2011, 7).

Yaşlılar sadece sözlü tarih derlemek için konuştuğumuz kuru bir bilgi kaynağı değildir. Tarihçi onlar sayesinde bir tarih yolculuğuna çıkabilir. Sözlü tarih yazmak sadece bir taraftan diğerine bilgi aktarımı değil karşılıklı bir paylaşımdır. Bu aynı zamanda saygı ve zevk duyulması gereken bir konudur. Sözlü tarih yazmanın sonucunda ortaya çıkacak bilgidan daha önemli bir yönü, bir kişiyle sözlü tarih yazmak

için karşılıklı oturma eyleminin kendisidir. Bu eylem genç kuşağa mensup bir insanın kendisinin tarihsel ve kültürel sürekliliği olan bir kökten geldiğinin farkında olduğunu ve bu kültürel sürekliliği devam ettirecek kanalları açmaya çalıştığını gösterir (Aydın, 2014, 1).

Özlem Şahin'in makalesinde ifade ettiğine göre; Doris Lessing, sözlü tarihi yazılı tarihten öne geçirmiş hatta bununla da kalmayıp sözlü tarihi yazılı tarihten üstün tutup bir kıyaslama dahi yapmamıştır ve sözlü tarih ile ilgili düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: “Unutmayın basılmış kitap sayısı kadar basılmamış, yazılmamış kitap vardır. Şimdi yazıya duyulan zorlayıcı saygı zamanında bile tarih toplumsal etik öyküler aracılığı ile anlatılıyor. Oysa insanlar yazı dili ile düşünmeye alıştığı için gözlerinin önündekini göremiyorlar. Ne yazık ki eğitim sistemimizin hemen hiçbir ürününün gücü bundan fazlasına yetmemektedir. Söz gelimi Afrika'nın gerçek tarihi siyasi masalcıların ve bilgelerin, büyücü doktorların elindedir; bu beyaz adamdan ve onun yağmasından hala korunabilen sözlü tarihtir. Her yerde eğer görüşünüzü açık tutarsanız gerçeği yazılmamış şeylerde bulursunuz. Öyleyse basılmış sayfanın efendiniz olmasına izin vermeyin.” (Şahin, 2004, 120) Buradan da anlaşılacağı üzere insanların ağızlarından çıkan cümleler, yaşanan yörenin geçmişine ait bilgiler vermesinin yanı sıra yaşanan bölgenin dili, kültürü ve gelenekleri ile ilgili bilgileri de içerisinde barındırmaktadır.

Soykırıma uğramış, sürgün edilmiş pek çok halk bu sayede ayakta kalmış hiçbir tarihe kaydedilmeyen geçmişlerini gelecek kuşaklara aktarabilmişlerdir. Bu sözlü tarihi yerel tarihin en önemli araştırma kaynaklarından biri haline getirir (Akçalı, 2007, 58). Sözlü tarih, resmi toplumsal veya kamusal bellek ile bireysel bellek, yani insanların kendi deneyimleri sonucunda oluşturdukları geçmişler arasındaki ilişkiyi irdelemiştir. Sözlü tarih bu şekilde, kamu kuruluşları ve uygulamalarında sabitleştirilmiş resmi tarihsel anlatılara zıt düşen daha önce duyulmamış sesleri ortaya çıkarmış ve böylece çoklu bakış açılarını desteklemiştir. Örneğin, kendileriyle görüşme yapılan Kıbrıslı Türklerin 1974 olaylarından, yıllarca süren zorlukların sona ermesi olarak bahsetmeleri, Kıbrıslı Rumların bu olayları ülkelerinin şiddet zoruyla gerçekleşen ve süregelen bölünmüşlük durumunun başlangıcı olarak gören resmi algılamalarıyla çelişmiş ve aynı zamanda o güne kadar göz ardı edilen deneyimlerin su yüzüne çıkmasını sağlamıştır (Fischer, 2011, 6).

Her topluluk, maddi ve manevi değişik unsurlardan oluşmakta, bu maddi ve manevi unsurlar ait olduğu topluluğun kimliğini temsil etmektedir. Bununla ilgili Dursun Yıldırım sözlü tarihi, “Bir milletin hayatında, fertlerin sözlü ve yazılı geleneklerinde yer alan kabulleriyle, müştereklik gücüne erişen ve milli kimliği oluşturan maddi ve manevi faaliyetlerin bütünüdür” şeklinde tanımlamıştır (Yıldırım, 1998, 16).

2. Sözlü Tarihin Tarihi ve Ortaya Çıkışı

Tarih ile söz arasındaki ilişki çok eskiye dayanmaktadır. Sözlü gelenekler yıllar boyunca tarihçilerin yararlandığı en önemli materyallerdi. Yani biz tarih yazımının sözün kayda geçirilmesiyle başladığını söyleyebiliriz.

En eski kaynaklarda bile dünyanın dönmeye başladığı tarih 500.000 yıl öncesine dayandırılır (Taberî, 19). Walter Ong gibi tarihçiler bunu daha kısa bir geçmişe dayandırsa dahi insanoğlunun dünya üzerindeki varlığı tespit edilen ilk yazıdan çok öncesine gider. Nitekim ilk yazı 6000 yıl öncesine aittir. Bu açıdan bakıldığında insanlık tarihinin binlerce yıllık bilgi, deneyim ve tecrübesinin sözlü gelenek vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktarıldığını söyleyebiliriz (Ong, 1995, 14).

Buna göre sözlü tarihin kökleri Herodot ve Thukydides’e kadar dayanmaktadır; çünkü onlar yazdıklarının çoğunu sözlü anlatılara dayanarak kayda geçiriyorlardı. Bu dönemlerde devlet meseleleri yazılı kayda geçirilemiyordu. Bu sebeple eserlerin derlenmesinde o dönemlerde rol alan kişilerin söylemlerine güvendiler (Danacıoğlu, 2001, 131). Herodot, Herodot Tarihini olabildiğince fazla anı toplayarak yazdı. İnsanlarla yaptığı görüşmeleri eserlerine temel malzeme yaptı. Örneğin Herodot M.Ö. 492 - 449 Pers Savaşları sonunda yapılan antlaşmalara katılan kişilerle görüşmüş ve sorular sormuştur. Diğer birçok Yunan tarihçi gibi sözlü kaynakları güvenilir olarak kabul etmiştir. Ancak herhangi bir meselede olayı şahitlerinden dinlemeden kitabına almamıştır. Thukydides de Pelopenneses Savaşlarıyla ilgili eserini olayı yaşayan insanlarla birebir görüşerek meydana getirdi. Yani günümüzde ilk tarihçiler olarak

bilinen Herodotos ve Thukydides'in yazdıklarının önemli bir kısmı sözlü kaynaklara dayanmaktadır. Bu nedenle sözlü malzemenin kullanımını tarih biliminin ortaya çıkışıyla koşut saymak yanlış olmaz (Akçalı, 2007, 59).

Yazı öncesi toplumlarda bile biz sözlü kaynakların kullanımını görmekteyiz. Örneğin Antik Yunan da eski zırhların ayrıntılarının anlatımı ve terk edilmiş şehirlerin isimleri ve bu bilgilerin kesinliği, İlyada'nın ilk yazılı versiyonundan önceki altı yüzyıl boyunca sözlü olarak korunmuş ve bu bilgiler, klasik dönem araştırmacıları ve arkeologlar tarafından doğrulanmıştır.

Tarihi olaylar meydana geldikleri toplum içerisinde birtakım etkiler bırakmaktadır. Bunun sonucunda bir sözlü kültür üretiminin oluştuğunu söyleyebiliriz. Örneğin büyük sıkıntı ve acılara neden olmuş, ağır tahribatlar bırakan savaşlar ve göçler sonucunda destanlar ve etkisi büyük ölüm olayları neticesinde de ağıtlar üretilmiştir.

İçerisinde tarihî bilgi olan sözlü hikâyeler, yerel mahiyette olabilecekleri gibi uluslar arası ilişkiler sonucunda yaygınlık kazanmış da olabilirler. Yerel alanlarda kısmen gerçek payı bulunabilir. Ancak uluslar arası alanlarda pek fazla güvenli tarih bilgileri yer almaz. Hikâye okuma ihtiyacını gideren meddahlar, okuyucular, anlatıcılar vardı. Bunlar daha sonraları yazıya geçilen hikâyelerdir.

İslâm medeniyetinin geleneğinde şifahi bilgi aktarımına büyük önem verilmiş ve özellikle Hadis bilimi nesilden nesile geçen nakli bilgileri değerlendirme üzerine çok sistemli bir metodoloji geliştirmiştir. Taberî gibi İslâm tarihçileri kitaplarını yazarken hassas davranmışlar ve rivayet eden kişileri seçerken oldukça dikkat etmişlerdir. Örneğin, Hazret-i Muhammed (S.A.V)'in, "Ey kafirler, dedi: Ben sizin aranızda büyüdüm. Kimseden okuma öğrenmedim. Bu söz eğer benim sözüm ise siz de buna benzer söz getirin, görelim. Eğer getiremezseniz Allah'ın gazabından, kızgınlığından korkunuz." hadisini aktarırken Taberî bu hassasiyeti ortaya koymuştur (Taberî, 20).

Fıkra, latife veya anekdotlar, birbirine çok yakın, gerçek, temeli güçlü, kısaca hayatın bir gerçeğini ibret alınacak şekilde aynı zamanda insanda tebessüm duygusu bıraktıracak hikâyelerdir. Bilgi ve ibret insanı sıkmadan hoş bir çerçeve içerisinde verilir. Bazı tarihî şahıslara atfen anlatılan fıkralar, tarihî bir değere sahiptir. Bu tür anekdot ve fıkralarda tarihî bilgi ve değerler yer alır. Karahanlılar'dan Muhammed

Avfi'den beri Nasrettin Hoca, Bekri Mustafa, İncili Çavuş ve Bektaşî fıkraları ünlüdürler. Nasrettin Hoca XIII. Yüzyılın sosyal çehresini, değerlerini bize anlatan en önemli kaynaktır. Her yöreye has fıkralar da olabilir. Bu fıkralar o yörenin inanç ve telakkileri hakkında başka yerde bulunamayacak bilgiler içerir. Hafız Hızır İlyas Ağa'nın Letaif-i Enderun adlı kitabı 1812 – 1830 yılları arasında Enderun'da geçen bazı komik olayları anlatır. Kitapta bu tarihler arasında Osmanlı sarayının ve saray insanının telakkilerini, dünya görüşlerini, düşüncelerini, davranışlarını bulmak mümkündür.

Atasözleri ve darb-ı meselleri de burada zikretmek gerekir. Bunlar bir gerçeği binlerce yıldır yoğurarak en kısa şekline gelmiş halidir. İnsanı iyiliğe iter. Hangi toplumun eseriye o toplumu yansıtır. Tabii ki uluslar arası atasözleri de vardır. Filologların ve edebiyatçıların derleyecekleri atasözleri sadece filoloji ve psikoloji bilimlerine değil tarih ve sosyoloji bilimlerine de katkı sağlayacaktır.

Olağanüstü motiflerle örülü destan veya hikâye türü olarak menkıbeler de sözlü tarih için önemli bir kaynaktır. Menkıbelerde kesin gerçekler vardır. Bu gerçeklerin çevresi tıpkı mitolojide olduğu gibi olağandışı unsurlarla bezenir. Bu yüzden menkıbeler yakın zamana kadar kaynak olarak kabul görmemişlerdi. Ancak olağan dışı motiflerin menkıbelerden ayıklanmasıyla gerçeğe yakın bilgiler ortaya çıkabilir. Bulunan gerçek başka kaynaklarda olmayabilir (Sarı, 2006, 116-117). Bu da onları çok değerli bir hale getirir.

Rönesans ile birlikte sözlü kaynakların yanında yazılı kaynaklar da kullanılmaya başlandı (Akçalı, 2007, 60). XVIII. yüzyıl aydınlanma dönemi tarihçilerinden Voltaire de sözlü tarihe kuşku ile yaklaşıyor ve sözlü geleneğin kökenleri ne kadar uzağa giderse değerlerinin, doğruluk payının yani olabilirliğinin o kadar azalacağını öne sürüyordu (Thompson, 1999, 25). Sözlü geleneğe bağlı sözlü tanıklık, bizde ve Batıda XVIII. Yüzyıla kadar zaman zaman kullanılmış ve bugün sözlü anlatıma dayalı tarih yazma, Afrika tarih yazımının en önemli yöntemlerinden biri haline gelmiştir (Tosh, 1997, 5). Batı tarih yazıcılığında en önemli çalışmayı, Fransız Tarihçi Michelet, XX. Yüzyılın ortalarına kadar Fransa'da meydana gelen toplumsal devrime tanık olmuş kişilerle konuşarak gerçekleştirmiştir.

Modern akademik tarihçiliğin gelişimi ile birlikte tarihçilerinde ayırt edici bir eğitimden geçmeleri gerekiyordu. Bu eğitimden geçen tarihçiler tarihsel metodolojinin sistematığı içinde arşivlere başvurdular. Böylece tarih kendisini daha çok belge ve kalıntılara yönelik bir disiplin olarak geliştirdi. İşte bu dönemde sözlü gelenek kapı dışarı edilirken yazılı belge önem kazanmıştır (Thompson, 1999, 39-45).

Tarih XIX. Yüzyılın ikinci yarısında bilimselleşmeye başladı ve “belge” bilimselliğin ölçütü olarak görülmeye başlanınca, belgeler olmadan tarih yazılamayacağı kanaatine varıldı. Bunun sonucunda “tarih” ile “söz” bağlarını koparmaya başladı. Bu yüzyılda artık tarih için “bilimsel” kelimesi söylenebilir olmuştu. Tarihe bir bilim olma özelliğinin kazandırılmasında nesnellik ve belgeye dayandırma temeli ön plana çıkmış, söz ve bulgular da böylece önemini yitirmiştir. Ancak bunun yanı sıra bilimsel olmasına ve dolayısıyla tarih yazmanın dış karakterini vurgulamasına karşın tarihin daima bir anlatı biçiminde yazılması gerektiğinin kabul edilmesi klasik tarih yazma geleneğini sürdürüyordu (Iggers, 2000, 2).

Söz ile tarihin bağlarının kopması XIX. Yüzyılda tarihin kendisini bir bilim dalı olarak tanımlama çabasına giriştiği döneme denk gelmektedir. Bilimsellikte gerekli olan şey nesnellik ve belge idi. Tarih de bir bilime dönüşme çabası içerisinde söz ile olan bağlarını koparmaya başlamıştır. Böylece meydana gelen toplumsal olayların yalnızca belgelendirilebilen kısmı tarihin konusu olarak görülmüştür. Bunun sonucunda tarih, iletişimsel belleği öznel olduğu için görmezlikten gelmiş ve sıradan insanlar ile ilgili yapılan görüşmeler tarihin malzemesi olarak kabul edilmemiştir. Böylelikle tarihin konusu devlet adamları ve kurumlar, önemli komutanlar ve kahramanları içermiştir. Tarihin konusu devlet ve devlet adamlarına yoğunlaşınca sıradan insanların yaşamları, duyguları, ne yiyip ne içtikleri önem arz etmeyip tarihin malzemesi olmaktan çıkartılmıştır (Danacıoğlu, 2001, 131-132).

Modern akademik tarihin kurucusu Ranke XIX. Yüzyıl başında sistematik tarihsel metot eğitimiyle tarih alanına ağırlığını koymuş ve Ranke mesleki tarih eğitimini önce Fransa’ya daha sonra da Avrupa ve Amerika’ya yaymıştır. Tarih Çalışmalarına Giriş el kitaplarında “Tarihçi belgelerle çalışır. Belgelerin yerini hiçbir şey tutmaz. Belge yoksa tarih yoktur diyecek kadar konuya ödünsüz yaklaşmıştır. Böylece tarih biliminde sözlü kaynakların kullanımı 19. Yüzyılda modern akademik

tarih ile birlikte hemen hemen ortadan kalkmıştır. Yani sözlü tarihin varlığı çok eskiye dayansa bile bu yeni yöntem ile sözlü tarih kullanılabilirlik özelliğini kaybetmiştir.

1920'li yıllara gelindiğinde ise sözlü tarihte bir hareketlenme başlamıştır. Aslında bu hareketlilik biraz da zorunluluktan kaynaklanmıştır. Çünkü yazıya dayalı tarih anlayışı yeterli gelmiyordu. İnsanlar arasındaki temel iletişim, belgelerle değil telefon vb. iletişim araçları ile yapılıyordu. Bu yüzden bir çok konu kayda geçirilemiyordu. Bir diğer yetersizlik ise belgeye dayalı kayıtların güvenilirliği konusunda artık kuşku duyulmaya başlanmış olmasıdır. Çünkü istenmeyen bilgiler yok edilip geriye çarpıtılmış belgelerin bırakılması olasılığı vardı. Amerika'da 1929 da yaşanan Ekonomik bunalım toplum içerisinde büyük sorunları da beraberinde getirmişti. İktidar ve bazı aydınlar bu bunalımın özellikle toplumun alt kesimlerindeki etkilerini öğrenmek istiyorlardı. Bu sebepten artık yazılı belgeler tek başına yeterli olmamış ve sözlü anlatılar tekrardan önem kazanmaya başlamıştır.

Geçmişin her yönüyle anlaşılabilmesi için belgelerin kullanımı yanı sıra bu belgelerin oluşumunda doğrudan ya da dolaylı şekilde rol alanların da tarihi malzemeye dönüştürülmesi gerekmektedir. 20. Yüzyıl tarih yazıcılığı, diplomatik, askeri, siyasi alanlardan daha geniş bakış açısına sahip toplum, kültür, ekonomi gibi çok yönlü etkileşimlere açık olan alanlara yönelmiştir. Bu yöneltte tarihi belli kesimlerin egemenliğinden kurtarmak isteyen yeni sosyal tarihçilerin rolü büyüktür (Iggers, 2000, 4-7).

Sözlü anlatılar ilk önce yazılı kayıtların pek değinmediği yaşam alanlarını gün yüzüne çıkarmakta kullanıldı. Örneğin kadın ve çocukların tarihinin yazımında sözlü anlatımın önemi çok büyüktür. Çünkü yazılı tarih seçkin kişilerden oluşmaktadır. Krallar, büyük savaşlar, antlaşmalar gibi. Ancak sözlü tarihte her toplumdaki bireyin yaşam öyküsü değerli ve önemlidir. Böylece sözlü tarih, tarih bilimi ve yazımında önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

II. Dünya savaşı ile birlikte cephede savaşan askerlerin bellekleri harp tarihinin kaynağı olarak görülmüş ve bu askerlerin belleklerine başvurulmuştur. Askerlerin anıları sözlü görüşmelerle tarihçiler ve araştırmacılar tarafından kaydedilmek suretiyle yazıya dökülmüştür. 1942 yılında bu mülakatların adı araştırmacı Joseph Gould

tarafından “Sözlü Tarih” olarak nitelendirilmiştir. Sözlü tarih kavramını kullanan ilk kişi Joseph Gould olmuştur. Birçok açıdan oldukça yeni bir olgu olan sözlü tarih Amerika’da tarihçiler tarafından 1940’lardan beri uygulanmaktadır (Fischer, 2011, 6).

Esra Danacıoğlu’nun aktardığına göre Joseph Gould sözlü tarihin misyonunu şu şekilde açıklamıştır: “Tarihin krallar, kraliçeler, antlaşmalar, görüşmeler, büyük savaşlar ve Sezar, Napolyon, Pontius Pilate, Kolomb gibi mühim zevattan oluştuğunu sanıyoruz, ama bu sadece yüzeysel tarihtir ve büyük ölçüde yanlıştır. Sözlü tarihle, tarihi aşağılara indirecek, yukarılarda inşa edilen tarih yerine kısa gömleklilerin yani halkın işleri, aşkları, deneyimleri hakkında söylediklerini, bu merasimsiz tarihle anlarsınız (Danacıoğlu, 2001, 130-131). Bu cümlelere bakarak sözlü tarihin işlevini görmemiz mümkündür.

Sözlü tarihin ilk örneklerini 1950’lerde görmek mümkündür. Bu yeni akımı dönemsel olarak üçe ayırmak mümkündür:

- Birinci dönem sözlü kaynakları, arşivlerde nostaljik bir malzeme olarak saklamak üzere hazırlanan biyografiler ve otobiyografiler olarak görüyordu.
- İkinci dönem sözlü tarihçileri, 1960’ların ortalarında projeler arttıkça daha tutarlı ve gelişmiş bir metodoloji uygulamaya başladılar ve bu dönemde sözlü kaynaklar kuru birer arşiv yığını olmaktan çıkıp özellikle feminist, etnik ve dinî çalışmalar ile yerel tarih çalışmalarında kullanılmaya başlandı. Bu yeni yaklaşım pek çok yönden gelişti. Eşcinsel ve lezbiyen tarihçiler cinselliğin tarihini irdelemeye başladı; Marksist tarihçiler işçi sınıfının yaşam ve mücadele koşullarına dair sorular sormaya başladılar ve ABD’deki Afro-Amerikan kökenli tarihçiler siyahî toplumların geçmişini araştırmaya başladılar. Bu bağlamda sözlü tarihçiler, insanların günlük veya politik olayları nasıl yaşadıklarıyla ilgilenmeye başladılar. Bu, tarihin dönüm noktalarında siyasî ve askerî liderlerin rolünü vurgulayan bir yukarıdan – aşağıya yaklaşımın yerine geçmişte meydana gelen değişikliklerin aşağıdan – yukarıya yorumlanması, yani sıradan insanların olayları nasıl yaşadıklarına odaklanan bir yaklaşımdı (Fischer, 2011, 6).

- Üçüncü dönem ise 1980'li yıllardan günümüze kadar gelen dönemdir. Bu dönemde sözlü tarihçilik artık bağımsız çalışma alanına sahip bir tarih disiplini olarak tanımlanmaya başlanmıştır (Pulcu, 2006, 5).

Yakın dönem siyasi ve sosyal araştırmalarında yaşayan tanıkların tanıklığına başvurma önemli bir bilgilendirme yöntemi olarak ortaya çıkmaktadır. Belgelere dayalı tarihe önem veren birçok tarihçi ve araştırmacı bu yaşayan tanıklık yöntemini küçümsemektedirler (Tosh, 1997, 197). Sözlü kaynaklar için yapılan bu eleştiriler haklılık payları olsa bile yazılı kaynaklar için de geçerli olmaktadır. Herhangi bir olayla ilgili olarak tek bir doğru veya tarafsız görüşün olmadığı, bunun tersine yanı olayla ilgili çoklu geçerli görüşlerin olabileceğini ortaya koyan post modern teori yükseldi. Post modern düşünceye göre hiçbir şey basit bir gerçekten ibaret değildi ve bir olayla ilgili tüm anlatılanlarda bir nebze yanlışlık vardı. Bu yüzden geçmişte gerçekleşen bir olayı inceleyecek olan tarihçi için o olayı yaşayan herhangi bir bireyin -ki bu birey bir işçi, bir kadın veya herhangi biri olabilir- 50 yıl sonra anlattıkları en az o dönemde yazılmış herhangi bir resmi devlet evrakı kadar değerli bir kaynaktır. Zaten gelişmiş ülkelerde yapılan tüm eleştirilere rağmen teknolojik imkânlardan faydalanan bir sözlü tarih geleneği oluşturulmuştur bile (Tuncay, 1993, 12).

Sözlü tarihin gündemde yeniden yer almaya başlaması XX. Yüzyılın ikinci yarısını bulmuştur. 1960'ların sonlarından itibaren marjinal bazı grupların kadınların, göçmenlerin, azınlıkların kısaca tarih yazımında dışarıda bırakılanların tarihe dahil olabilmesine, yerel tarihin önem kazanmasına ve tarihin “aşağıdan yazılmasına” dönük yönelimler sözlü tarihi tarih yazımının gündemine getirmiş ve kapsamının genişlemesini sağlamıştır. Böylece sözlü tarihin tekrar canlanması “alttan gelen tarihe” olan ilginin canlanmasıyla paralel bir hal almış oldu. Sıradan insanların yaşanmış deneyimleri, rütbesiz askerlerin kaydedilmeyen kimlikleri, işçi kadınlar, yerli halklar, kültürel, etnik ve dinî azınlıklar sözlü tanıklığın belirleyicileri olmuştur (Akçalı, 2007, 60).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra belgelere dayalı tarihe karşı bir alternatif geliştirerek sözlü ifadelerin de belgeler kadar önemli olduğu savunmuş ve Kolombiya Üniversitesi'nde 1948 yılında Prof. Allan Nevins'in çabalarıyla sözlü tarih araştırma merkezi kurmuştur. Akabinde diğer üniversiteler, müzeler, dernekler, şirketler ve mesleki kuruluşlar da kendi bünyelerinde sözlü tarih programları başlatmışlardır

(Danacıoğlu, 2001, 132). 1967 yılında bilim adamları ve kütüphaneciler, “Sözlü Tarih Derneği” isminde ulusal bir örgüt kurmuşlardır. 1970 yılından sonra ise Amerika’daki tarihçilerin önemli bir kesimi, tarihin yukarıdan değil, toplumun en alt katmanlarından başlayarak yazılmasını savunmaya başladılar. Böylece toplumun fakir kesimleri, işçiler, ırk ayrımına maruz kalanlar, aileler ve mahalleler tarihin konusuna dahil edilmeye başlanmıştır (Somersan, 1998, 383).

Avrupa’ya baktığımızda Amerika’daki sözlü tarih serüveninden farklı bir dinamik ve farklı bir süreçle karşılaşırız. Avrupa’da sözlü tarih, II. Dünya Savaşı sonrası akademik tarihçilik ve tarih eğitiminde yerini almıştır. Özellikle son 50 yıllık çağdaş tarihin anlaşılmasında ve yerel tarihin öğrenilmesinde kaynak kişilerle öğrencileri görüşürme tarih dersine ilgiyi artırmıştır. İngiltere’de temel dinamik II. Dünya Savaşı sonrasında sosyoloji ve sosyal tarihin önem kazanmasına dayanmaktadır. Almanya’da ise işin taşıyıcısı olarak tarih atölyeleri karşımıza çıkar (Akçalı, 2007, 60).

Sözlü tarih araştırmacılığı, tarih yazımının demokratikleşmesini sağlamıştır. Aynı zamanda daha önce konu edinilmemiş yani dışarıda bırakılmış farklı sosyo-ekonomik ve kültürel grupların, özellikle de kadınların da tarih yazımının konusu olmasını sağlamıştır. Böylece sözlü tarih araştırmacılığı, tarih yazımının alanının genişlemesine doğrudan katkıda bulunmuştur.

Sözlü tarihin, tarihçiler arasında önem kazanmasının en birinci nedeni yeni yeni akademisyenlerin dikkatini çekmeye başlayan bazı alanlarda belgelere dayalı tarihin yetersiz kalmasıdır. Yakın dönem siyaset tarihi buna en güzel örnektir. Yakın tarihte kayda değer özel bir belge bulamayan tarihçiler bu eksikliği giderebilmek adına biyografiye başvurmuşlar ve araştırma yaptıkları kişilere ait anıları toplamak zorunda kalmışlardır.

Sözlü tarihçiliğin gerçek anlamda, tarih disiplini içerisinde yer bulduğu dönem 1980’lerdir. Sözlü tarih araştırmacıları bu dönemde, üniversitelerde okutulan tarih yazıcılığı dersinden etkilenen 1950’li yılların tutuculuğundan ve altmışlı yılların sosyal radikalliğinden kendilerini sıyrıp tarihin unuttuğu “birey”e yöneldiler. Sözlü tarih bu dönemde tarih yazımında büyük oranda benimsenen küçük insanları ve birey olarak akademik tarihin uğraşı alanına dahil eden yaklaşımlardan beslenmiştir. Tabii sözlü

tarihin gelişmesinde ve benimsenmesinde, sözlü kaynakların daha iyi korunabilmesi ve saklanabilmesi için teknolojik gelişmelerin de önemli bir payı olduğunu ifade etmek gerekir (Pulcu, 2006, 3).

Sözlü tarihçiliğin bir disiplin olarak ortaya çıkmasında en büyük katkı Paul Thompson ve Alessandro Porteli'ye aittir. Her iki yazarın gerek yayınladıkları kitap ve makaleler gerekse sözlü tarih projelerinde oynadıkları roller, sözlü tarihçiliğin dünyada popüler çalışma alanlarından biri olmasına yardımcı olmuştur. İngiliz tarihçi Paul Thompson Afrika kıtasındaki sözlü geleneği anlattığı eserinde, yazı öncesi dönemdeki tarihin bütünüyle sözlü olduğunu vurgulamaktadır (Thompson, 1999, 20).

Sözlü tarih bu güne kadar küreselleşme potansiyelinin sadece küçük bir parçasını gerçekleştirebildi. Ortak çalışmalar ve fikir alışverişi için henüz keşfedilmemiş birçok fırsat var. Arap dünyasında, devrimleri ve sosyo-politik dönüşümleri belgeleme çalışmalarının hızlanmasıyla bir sözlü tarih rönesansı yaşanmaya başladı. Afganistan'da, ülkenin yakın tarihindeki savaş deneyimlerine dair anlatılmamış hikâyeler kaydeden görüşme bazlı araştırma projeleri yapılıyor. Türkiye'de, öğrenci ve araştırmacıların yaşayan belleğe dair giderek artan ilgisi karşısında üniversiteler sözlü tarih programlarını derinleştiriyor, genişletiyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde sözlü tarih, çok yönlü ve disiplinler arası bir alan haline geldi. Gitgide artan sayıda düşünce kuruluşu, yardım kuruluşları, hükümet kurumları, kurumsal tarihlerini insan anlatılarına dayalı çalışmalar ile belgelemek istiyor. Tüm bunlara rağmen sözlü tarih alanı hâlâ küreselleşme potansiyelinin tamamını kullanabilmiş değil. Zira sözlü tarih ile uğraşan kişilerin arasında hâlâ uluslar arası, kültürel ve meslekî sınırlar var (Akbar, 2012 1-2).

Film yapımcıları, kalkınma uzmanları, akademisyenler, müze direktörleri görüş alışverişinde bulunmak üzere sivil toplum örgütleri tarafından bir araya getirilmelidir. Böylece sözlü tarihin değişen, bölgesel kendine haslıkları anlaşılmalı ve anlatılmış olacak, küresel bir diyalog oluşacaktır.

3. Türkiye’de Sözlü Tarih Başlangıcı ve Günümüzde Sözlü Tarih

Türkiye’de 1926 ilkökul programında eğitimin, okul duvarlarının dışına taşımak ve okul ile hayat arasındaki engeli kaldırmak öngörölmüşü. Böylece öğretmen sınıf dışına çıkıp öğrencilerin çevresindeki kurulları da tanımalarını sağlayabilecekti. İnceleme gezileri ile pazaryerleri, resmi daireler, fabrikalar, sergiler, arkeolojik kazı yerleri, atölyeler, müzeler, tarihî mekânlar görülecekti. Tarihî yapılar, antik kentler, müzeler gibi eğitimi araçlarıyla destekleyen öğretime okul dışı tarih öğretime denir. Tarihî çevrenin ve kaynak kişilerin sağladığı ilk elden yazılı olmayan kanıtlarla öğrenciyi karşı karşıya getirmek okul dışı tarih öğretimini gerektirir (Safran, 87). Yeni hazırlanan programlardaki etkinlikler ise enteresan bir şekilde buna paralel olarak;

-Sınıf – okul içi etkinlikler,

-Okul dışı etkinlikler,

-İnceleme gezi şeklinde gruplandırılmışlardır.

Sınıf – okul içi etkinlikler; yaratıcı drama, altı şapkalı düşünme, film, internet, sanal alan gezisi, grup çalışması, zaman şeridi oluşturma, çalışma kağıdı doldurma, görsel materyal (minyatür, gravür, temsili resim, fotoğraf, tablo ve grafik benzeri), okuma, mektup yazma gibi faaliyetler içermektedir.

Okul dışı etkinlikler ile evde ve kütüphanelerde yapılabilecek sözlü tarih, grup çalışması, aile soyağacı oluşturma, günlük tutma, proje çalışmaları ve benzeri etkinlikler düşünülmektedir (Sarı, 2006, 111).

Sözlü tarih buna imkân tanıyabilecek özellikler göstermektedir. Günümüzde sözlü tarih dünyanın birçok ülkesinde tarihsel araştırmalarda uygulanmaktadır. Hangi ülkede hangi konular üzerinde uygulandığı ayrı bir araştırma konusu olmakla birlikte genel olarak Batı ülkelerinde sözlü tarih resmi tarihin gösterdiği olayların iç yünü tespit etme, ön planda olmayanların sesini duyurma amaçlı olarak kullanılmaktadır.

Bu alanda yapılan çalışmaları şöyle sınıflandırmak mümkündür:

- Bilinmeyen tarihin araştırılması
- Yasaklanmış tarihin araştırılması
- Devlet destekli sözlü tarih çalışmaları

Telefon gibi iletişimi dolaylı yoldan sağlayan araçlar ile radyo ve televizyon gibi iletişimi yarı dolaylı sağlayan araçlar yazılı iletişimin önemini azaltmaktadır. Böylece ironik bir şekilde sözlü tarihe olan ihtiyaç artmaktadır. Bunun göstergesi iletişim teknolojisindeki hızlı değişim sebebiyle yakın tarihle alakalı birçok tarih bilgisinin çabucak yok olmasıdır. Bilgi ve fikirlerin uçucu olması, kitap ve gazete gibi yazılı metinlerin yerini televizyonun; mektup, pusula ve telgrafın yerini telefonun; sinema, kasetçalar gibi görmeye ve işitmeye dayalı cihazların yerini internet sayfalarının almış olması, günümüzde yerel veya genel tarihin azalan kaynaklar sorununu, yeni bilgi toplama yolları geliştirerek aşması gerektiği anlamına gelir.

Elektronik iletişim araçları sözlü tarihe ihtiyacı arttırırken ilginç bir şekilde sözlü tarihçilerin işlerini kolaylaştırmaktadır. Önceleri sadece yazı ile tespit edilen tarihî görüşmelerin ses ve görüntü kaydının alınmasıyla birlikte araştırmacılar, ayrıntıları tekrar işitebilme ve görebilme olanağı edinmişlerdir. Kameralarla yapılan çekimde görüşme yapılan kişinin jest ve mimikleri görülmekte ve sözlü tarih araştırmacısı bunları tarihsel anlatısını kurgularken yorumlayabilmekte, söz ile görüntü arasındaki uyumu ya da uyumsuzluğu yakalayabilmektedir. Diğer taraftan elde edilen sözlü tarih materyalleri televizyonda, radyoda ve internette yayınlanarak geniş halk kesimlerine ulaşabilmektedir. Dolayısıyla elektronik iletişim araçları bir taraftan bilgiyi bozarak, yok ederek, izini ortadan kaldırarak sözlü tarihe yönelik ihtiyacı arttırırken diğer yandan sözlü tarih araştırmalarının üretilmesini, kaydedilmesini ve yaygınlaşmasını kolaylaştırmaktadır (Öztürk, S. 2010, 17-19).

Tanzimat'tan günümüze değin Batı'da meydana gelen eğitim hareketlerini yakından izlemeye çalışmıştır. Talim ve Terbiye Kurulu'nun tarih öğretimi kapsamında müzelerin gezdirilmesi, tarihî eserler ve anıtların tanıtılmasını öngören önerilerinin var olduğunu yukarıda belirtmiştik. 1935 yılında tarih öğretmenlerine “antikalar ve tarihî

eserlerden derslerde nasıl istifade edileceğine dair” bir kitap dağıtılmıştır (Safran, 88). 1943’teki II. Milli Eğitim Şurası’nda da ülkemizdeki mevcut arkeoloji eserlerinden öğretimde yararlanılması için bakanlıkça bastırılmış kılavuzun uygulanmasına önem verilmesi vurgulanmıştır (Milli Eğitim Şurası, 2014). 1950’lerde Çağatay Uluçay gibi tarih eğitimcilerinin yazdığı makalelerde sözlü tarihin izlerine rastlamak mümkündür. Bu makalelerde sözlü tarih Kurtuluş Savaşı gazilerinin savaşın geçtiği yerde konuşmalarını sağlam ya da savaşa katılmış olanların okula davet edilerek öğrencilerle görüştürülmesiyle dersin canlı ve renkli geçmesinin sağlanması açısından ele alınmıştır (Safran, 87). Türkiye, 1990’lı yıllardan itibaren, çağdaş gelişmelerin ışığında tüm öğretim programlarını güncelleme sürecine girmiştir. Sözlü tarihin, araştırmacıların gündemine girmesi de 1990’lı yılların başlarında gerçekleşmiştir. Birçok araştırmacının sözlü tarihe bir aşinalığı olsa da, sözlü tarihin, tarihçiliğe getirdiği yaklaşım yeni fark edilmişti. Ülkemizde sözlü tarih çalışmaları giderek yaygınlaşıyor ve önem kazanıyor. Yerel tarihi, aile tarihini, kurum tarihlerini araştırırken sözlü tarih çalışmaları kaçınılmaz oluyor. Sözlü tarihin Türkiye’deki başlangıcını İngiltere’deki başlangıcına benzetebiliriz. Bunu iki sebeple söylüyoruz: Birincisi her iki ülkede de sözlü tarih çalışmalarında atölyelerin önemli yer tutmasıdır. Buradan hareketle 1993 yılında açılan ilk atölyeyi Türkiye’de sözlü tarihin başlangıcı olarak kabul etmek mümkündür. İkincisi ise Türkiye’de bilinmeyen veya yasaklanmış tarihin açığa çıkmasında sözlü tarihin İngiltere’dekine benzer bir misyon yüklenmiş olmasıdır.

Ayrıca 1990’larda şu konularda da çalışmalar yapılmıştır:

- Sol grupların tarihi,
- Cumhuriyet tarihi,
- Kadınların tarihi,
- Kıbrıs tarihi,
- Kimlikler ve çoğul kimlikler,
- Tıp tarihi,
- Toplumsal refah,

- Futbolun sözlü tarihi
- Dünyanın çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan dinsel akımlar,
- İş ve çalışma yaşamı
- Biyografi, yaşamöyküsü,
- Aile tarihi (Somersan, 1995, 89).

Bugün üniversitelerin tarih, antropoloji, sosyoloji, siyaset bilimi, iktisat ve benzeri bölümlerinde ve sosyal bilimler enstitülerinde, toplumsal tarih araştırmaları yapan vakıf ve diğer sivil toplum örgütlerinde çok sayıda sözlü tarih çalışması yapılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda sözlü tarih, edebiyat ve belgesel sinema alanlarında da kullanılmaya başlanılmıştır.

Türkiye’de sözlü tarihi ilk ele alanlar “İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırma Merkezi” (1992), “Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı” (1993), “ Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı” (1994), “68’liler Birliği Vakfı”, “Kadın Araştırmalar Enstitüsü”, “Osmanlı Bankası Kurum Tarihi” (1997), “Demirbank Kurum Tarihi” (1997 – 8), “İş Bankası Kurum Tarihi” (1999), “Türkiye İşçi Partisi”, “Darü’ş-Şafaka Kurum Tarihi” gibi kurumlar olmuştur. 1994 Eylül’ündeki atölye çalışmasına İngiliz sözlü tarihçisi ve Sözlü Tarih Dergisi editörlerinden Joanna Bornat bu alandaki yöntemi ve tartışmaları anlattığı çalışmada sözlü tarihin Türkiye’deki gelişiminde etkili olmuştur. Tarih Vakfı’nın dışında ülkemizde bu yöntemi izlerine Çağatay Uluçay gibi tarih eğitimcilerinin yazdığı makalelerde rastlamak mümkündür. Türkiye’de Tarih Vakfı’nın, Osmanlı’dan cumhuriyete geçiş dönemin yaşamış 20 kişi ile yaptığı ilk mülakat dizisini Kültür Bakanlığı desteklemiştir (Sarı, 2006, 118-119; Sağlam, 2012, 818).

Günümüzde sözlü tarihçilerin büyük çoğunluğunun tarih eğitimi almış kadınlar olduğunu görmekteyiz. Kendi disiplinlerini sorgulayan kadınların tarihi değiştirme noktasında önemli rol üstlendiklerini de gözlemliyoruz. Örneğin; İngiliz tarihçi Carolyn Steadman bir hizmetçinin torunudur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok iyi bir eğitim görmüş ve tarihçi olmuştur. Feminizm ve Marksizm’in etkisiyle kendi aile tarihi üzerine bir çalışma yapmıştır. Bir hizmetçinin torunu ve evlenmemiş bir anne, babanın çocuğu

olduğunu dünyaya duyurmuştur. XIX. Yüzyılda da hizmetçi ve ev sahibi ilişkileri üzerine arşivlerde çalışmalar yapmıştır. Yani bir nevi sözlü tarih çalışması yapmıştır. Buradan yola çıkarak sözlü tarih ve sosyal tarih arasında oluşan köprüyü ve disiplinler arası sınırların azalmaya başladığını gözlemleyebiliriz.

Türkiye’de yapılan Kadın Eserleri Kütüphanesi, farklı disiplinlerden araştırmacıları bir araya getirerek, kadınlar üzerine yapılabilecek bir sözlü tarih çalışmalarının yöntemlerini belirlemeye çalışmıştır. Tarih Vakfı da önemli bir sözlü tarihçi olan Paul Thompson ile 1992 yılında bir söyleşi düzenlemiştir. Tarih Vakfı, sözlü tarihin çeşitli alanlarında dört atölye çalışması düzenlemiştir. Bu atölye’den sonra Türkiye’de sözlü tarih çalışmaları artarak devam etmiştir. Bunlardan birisi de Ege’de Kurtuluş Savaşı’na dair toplumsal hafızayı ele almayı amaçlayan sözlü tarih çalışmasıdır (Öztürkmen, 2002, 118).

Sözlü gelenekler Türk tarih yazıcılığında her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Örneğin; destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri, menkıbeler gibi sözlü kültür ürünleri toplum belleğinde çok uzun yıllardan beri hâkimiyetini devam ettirmiştir. Destan ve menkıbelerin Türk Tarih yazıcılığında geniş kullanımının yanında, toplum hafızamızda da fıkra, hikâye, masal, cönk ve kıssa geleneğinin güçlü olması sözlü anlatımı kültürel bir geleneğe dönüştürmüştür.

Osmanlı tarihlerini yazanlar ya da vakanüvislerin yazdıkları tarihlerin bir kısmı kendi tanıklıklarına dayanmaktadır. Hatta Osmanlı tarihini yazan Âşık Paşazade, Cevdet Paşa gibi tarihçiler, kendi tanıklıkları başta olmak üzere başkaları ile görüşmelerine de dayanarak tarih eserleri üretmişlerdir. Örneğin; Cevdet Paşa 1774 – 1826 dönemini kişilerle görüşmeler yaparak yazmıştır (Yınanç, 1996, 576).

Türkiye’de sözlü tarih çalışmalarının öncesi, Cumhuriyet döneminin ilk ve önemli kültür kurumlarından Halkevleri bünyesindeki folklor ürünlerinin derlenmesi çalışmalarına dayanır. Yani Halkevlerinin halkbilimi ürünlerini derleme çalışmaları sözlü tarihin Türkiye’deki gelişiminde atılan ilk önemli adımdır (Danacıoğlu, 2001, 132). Aslında Türkiye’de sözlü tarihe kaynak olabilecek ilk çalışmalar Osmanlı göçmen bürolarının uluslar arası çalışma komisyonlarının mağdur insanlarla yaptıkları birebir görüşmelerin raporlarıdır. Ancak ne Osmanlı’nın son dönem tarihçileri ne de

Cumhuriyet dönemi tarihçileri eserlerinde tanıklıklara başvurma geleneği duymamışlar ancak kendi tanıklıklarını zaman zaman da olsa yansıtmışlardır. Aynı şekilde Halkevlerinin derleme çalışmaları da zamanla sürdürülememiş, tarihçilerin ilgileri daha çok eski ve yeniçağlarla sınırlı kalmıştır. Örneğin 1924'te yaşanan mübadeleyle ilgili herhangi bir sözlü tarih çalışması günümüze kadar yapılmamıştır.

Son dönemlere geldiğimizde ise Lozan Mübadilleri Vakfı bir sözlü tarih çalışması başlatmış ve bu çalışmayı sürdürmüştür. Çünkü bu olayı yaşayan belleklerin çoğu ölmüş ve ölmek üzerelerdir. Oysa Yunanistan daha büyük bir sosyal ve kültürel değişime maruz kalması nedeniyle 145 bin Rum mübadille sözlü tarih çalışmaları yaparak bu görüşmeleri arşivlemiştir.

Bunun yanında 1942'de Behice Moran'ın Manisa'nın dağ ve ova köylerindeki toplum değişmelerini gözlemlediği Sosyoloji Araştırmaları'ndan başlayarak günümüze kadar, ülkemizde sosyolojik ve antropolojik saha araştırmalarında sözlü kaynak kullanımı birçok çalışmada yer almıştır. Böylece Türkiye'de sözlü tarihin kurumsal temellerinin atılmasında önemli bir adım atılmıştır. Fakat sözlü kaynakların tarih içinde kullanımı ile ilgili örnek çalışmalar yok denecek kadar azdır.

Pertev Naili Boratav, 1940 yılında yurtdışına gitmek zorunda kalmış ancak bu tarihe kadar 1939'dan itibaren köylerde ve kasabalarda sözlü kültür ürünlerini yazıya geçirmiştir (Öztürk, S. 2006, 70). Niyazi Berkes'te 1942 yılında Ankara'nın 13 köyünde yaptığı sosyolojik araştırmalarında sözlü görüşmelerden faydalanmıştır (Berkes, 1942).

Sözlü tarih çalışmasına pek fazla uymasa da yakın döneme odaklanmış ve yazarların olayların içinde olduğu tarih çalışmaları da vardır. Örneğin, "Vitrinde Yaşamak" adlı eserinde Nurdan Gürbilek 1980'lerin bastırılmış konuları ve deneyimlerin patlamasına tanık olduğunu söyler.

Yine XIX. Yüzyılın son çeyreği ve II. Meşrutiyete kadar olan dönemi kapsayan Ziyad Ebuziya'nın "Yeni Osmanlılar Tarihi" adlı eseri, yazarın tanıklığına ve yazarın yakın çevresinden edindiği bilgilerle kaleme alınmıştır. 1980 dönemi öncesi için de bir örnek verecek olursak, Yusuf Hikmet Bayur'un "Atatürk Hayatı ve Eseri" adlı çalışmasını örnek gösterebiliriz.

1980 öncesi duraksama dönemi geçiren sözlü tarih çalışmaları 1980'den sonra tekrar hareketlilik kazanmıştır. 1970 ve 1980'li yıllarda Ermeni olayları ile ilgili sözlü tarih çalışmaları gündeme gelmiş ve bu olayları bizzat yaşamış ya da tanık olmuş kişilerle yapılan görüşmeler sonucu, sözlü bilgilere ulaşılmıştır (Metin, 2002, 290).

Sözlü tarih, bir kavram olarak ilk defa 1990'lı yıllarda kullanılmaya başlandı. Bunda, gazete ve dergilerde geçmişe dayalı hayat hikâyelerinin çoğalmaya başlamasının büyük etkisi olmuştur. Örnek olarak Leyla Neyzi'nin "İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak" adlı eserini gösterebiliriz. Yazar bu çalışmayla sözlü tarihi bir alternatif olarak göstermiştir.

Türkiye'de sözlü tarih araştırmalarında genel itibariyle, çok fazla ortada olmayan, yasaklanmış bir tarihin açığa çıkarılması amaç olmuştur. 12 Eylül olaylarında yurt dışına giden ve daha sonra bir kısmı Türk Vakfı Çevresinde toplanan bazı aydınlar, sol parti liderleri ve bazı sendikalar ile görüşmeler yaparak sözlü tarih araştırmalarında bulunmuşlardır (Somersan, 1998, 388).

Son yıllarda Türkiye'de de post - modernizmin ve küreselleşmenin de etkisiyle bireyselliğe verilen önem artmış ve bu durum bireysel tanıklığa dayalı sözlü tarihin hareketlilik kazanmasına neden olmuştur. Bu çalışmalar yakın tarih için önemli kaynaklar arz etse de, sözlü tarihi yaygınlaştırmanın yanı sıra sözlü tarih yaklaşımı üzerinde düşünmek ve bunu işleyen kurumsal ve uygulama örneklerinden oluşan sözlü tarih çalışmalarına önem vermemiz gerekir. Çünkü Türkiye'de sözlü tarih çalışmaları son yıllarda gelişse de hala istenilen düzeyde bir sözlü tarih arşivinin olduğunu söylememiz mümkün değildir. Türk Tarih Kurumu'nun hala bir sözlü tarih arşivi bulunmamaktadır. Bu konuda Türkiye'de uzmanlaşmış bir dergi de yoktur.

XXI. yüzyıla kadar sözlü tarihin arşivlenmesi diye bir düşünce söz konusu bile olmamıştır. Gazete ve dergi köşelerindeki röportaj ve mülakatlar haricinde en önemli sözlü tarih arşivi TRT bünyesindeki toplum ve siyasetle alakalı belgesellerdir. Ancak bu belgesellerin ham malzemeleri maalesef belgesele son şekli verildikten sonra yok edildiğinden bir daha kullanımı da mümkün olmamaktadır. Bu da önemli bir tarih bilgisinin çöpe atılması anlamına gelmektedir (Tuncay, 1993, 38).

İçişleri Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı gibi kurumların elerinde bulunan görsel-işitsel malzemenin durumu ve kullanılabilirliği konusunda herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır.

Aslına bakacak olursak Türkiye sözlü tarih alanında potansiyel olarak çok verimli bir ülkedir. Yerel tarihe kaynaklık teşkil edecek birçok unsuru bünyesinde bulundurmaktadır. Fakat Türkiye’de tarihsel geleneğin, geçmişi arşivlerde aramaya odaklı bir anlayışı vardır. Böylece tarihimiz sadece arşiv belgelerine dayalı olarak kurulmuş oldu. Başka malzemeleri kullanmak ise düşünülmedi. Bazı bakımlardan önemli veriler sunsa da Cumhuriyet arşivimiz ihtiyacı karşılamamaktadır (Akçalı, 2007, 67). Son zamanlarda bireysel tanıklıklara ilginin artması, Türkiye’nin sancılı demokratikleşme süreci ve bu sürecin geçmişimizle yüzleşme gereksinimi, seksen sonrası dönemde kimlik sorunu, ekonomik kriz ve katılımcı demokrasi sorunları sözlü tarihe olan ilgi ve gereksinimi de arttırmıştır. Sözlü tarih, Türkiye’nin kültürel kimliği ve demokratikleşme süreci üzerine yapılan tartışmalara, sivil toplum ve akademik anlamda da katkı sağlamaktadır.

Sözlü tarih yöntemiyle belirli bir tema etrafında, farklı toplumsal grupların tanıklıklarından hareketle belli bir döneme ilişkin tarihsel bilgi üretilebilir. Örneğin; ulusal ya da bölgesel düzeyde Cumhuriyet dönemi farklı mesleki gruplar; ipek dokumacılığı, bakırcılık vb. kaybolmaya başlamış zanaatlar ve küçük yerleşim yerlerinin yerel tarihi de sözlü tarih araştırmacılığının konusu olabilir.

Türkiye’de sözlü kaynak kullanımının 1990’lı yılların başlarında yakın tarihe duyulan ilgi ve merak duygusunun artması sonucu fazlaştığını söylemiştik. Birçok kurum, göç, şehir ve bölge tarihi araştırmalarında sözlü kaynakların kullanımını görmekteyiz. Ancak Türkiye’de sözlü tarih, birkaç belgesel ve film projesi dışında genellikle tarih, sosyoloji ve halkbilimi disiplinleri içerisinde kullanılan bir yöntem şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Tarih Vakfı’nın Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılı etkinlikleri için gerçekleştirdiği “Cumhuriyetin Anıları” isimli sözlü tarih ve belgesel film projesi sınırlı da olsa iletişim araştırmalarına bir katkı olarak gösterilebilir (Tarih Vakfı Belgesel Filmleri, 2001). Ayrıca ülkemizde cumhuriyetin kurulması, köy enstitüleri, darbeler ve benzeri devirlere ait sözlü tarihler ve kent tarihleri yazılması projeleri hayata geçirilmiştir.

Tarih Vakfının asıl önemli başarısı ve sözlü tarih çalışmalarına en önemli katkısı sözlü tarih ile ilgili telif ve tercüme yayınlarıdır. Paul Thompson Geçmişin Sesi adlı eseri başta olmak üzere Esra Danacıoğlu'nun Geçmişin İzleri adlı sözlü tarih çalışmaları bu vakfın yayınları arasından çıkmıştır. Thompson ve Danacıoğlu'nun kitapları temel birçok bilginin yanında bir tartışma ortamı oluşturan anlatımı ile iyi bir başucu kitabı olma özelliği gösterirler.

1993 Haziran'ında Kültür Bakanlığı ile ortaklaşa yapılan ilk atölye çalışması Türkiye'deki sözlü tarihin resmi başlangıcı olarak görülebilir. Bu ilk sözlü tarih atölyesi Türkiye'de sözlü tarih çalışmaları olarak neler yapıldığına dair bilgileri içermektedir. I. Sözlü Tarih Atölyesi'nin bir başka oturumunda Orhan Silier Türkiye'deki sözlü tarih çalışmaları ile ilgili bilgiler vermiştir. Silier, Hollanda Sosyal Tarih Enstitüsü Türkiye bölümü tarafından yapılan, Türkiye'de sol hareket içerisinde aktif olarak yer almış kişiler ve sendikacılar ile yapılan sözlü tarih denilebilecek görüşmeler ve bunların eksik yanları üzerinde durduktan sonra, Tarih Vakfı bünyesinde Kültür Bakanlığına verilen Sözlü Tarih Projesini anlatmıştır. Organizasyona konuşmacı olarak katılan Prof. Dr. Paul Thompson aynı zamanda Londra'da yayınlanan sözlü tarih dergisinin editörüdür. Organizasyona ayrıca Ethem Eldem, Şevket Pamuk, Zafer Toprak ve Mete Tuncay gibi tarihçiler de katılmıştır.

2000 yılında düzenlenen Uluslar Arası Sözlü Tarih Konferansı da Türkiye'de sözlü tarihin tanınmasına yardımcı olmuştur. Zira bu sözlü tarih çalışmalarında ikinci büyük girişimdir ve Boğaziçi Üniversitesi'nde yapılan II. Uluslar Arası Sözlü Tarih Konferansı'dır. Konferansta İngilizce, Türkçe ve İspanyolca sunumlar yapılmıştır (Pulcu, 2006, 7).

Son yıllarda üniversitelerimizde de tarih çalışmaları ile ilgili bir hareketlilikten bahsetmemiz mümkündür. Özellikle Ege Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitelerinde çok sayıda sözlü tarih çalışmaları yapılmaya başlanmış ve birçoğu da yayınlanmıştır. Özellikle Ege Bölgesinde Kurtuluş Savaşı öncesi ve sonrası ile ilgili yapılan pilot çalışmalar, sözlü tarih olarak birçok çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır (Öztürkmen, 2002, 118). Yine Boğaziçi Üniversitesinde sözlü tarihin ders olarak okutulduğunu görmekteyiz. Bunun yanında Sabancı Üniversitesi bünyesinde bir Sözlü Tarih Topluluğu vardır ve hala faaliyet göstermektedir (Sözlü tarih topluluğu, 2014).

Cumhuriyetin 75. yılı münasebetiyle 1998’de Türkiye’nin 5100 lisesinde yerel tarih çalışması yapılmıştır. Çalışmaya yaklaşık iki milyon öğrenci katılmıştır. Çok kaliteli çalışmalar ortaya konmuştur. Sonuç olarak öğrencilerin kıt kaynaklı ve düşük seviyedeki eğitim sistemine rağmen bu kadar yüksek oranda ilgi göstermiş olmaları konunun ne kadar çok ilginç bulunduğu delilidir. Soyut alanlardan somut alanlara geçildikçe öğrencilerin katılımı ve çalışmaların kalitesi artmaktadır (Silier, 2000, 81).

Yapılan çalışmalar ürününü 2005 yılında vermiş; hazırlanan yeni programlar kademeli olarak yürürlüğe konmaya başlanmıştır. Yeni hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretim programlarının en önemli özelliği yapılandırmacılık kuramına dayandırılıyor olmasıdır. Bir diğer temel özelliği ise etkin öğretim ilkelerinin yaşama geçirilmesini öngörmesidir. Yeni programların bu temel nitelikleri, ülkemizde geçmişten bugüne süregelen gelenekselleşmiş öğretmen merkezli, ürün odaklı hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretiminin yerine öğrenci merkezli, süreç odaklı bir öğretme – öğrenme uygulamasına geçilmesini zorunlu kılmaktadır. Yeni sosyal bilgiler programı, ders kitabı merkezli ders işleme alışkanlığına son vermeye çalışmakta, onun yerine öğrenci merkezli etkinliklerle ders anlayışını sınıf ortamına taşımaktadır. Üstelik öğrencilerin eğlenerek öğrenebilecekleri bir ortam hazırlamada öğretmene yardımcı olmaktadır. Türkiye’de bütün eğitim basamaklarının çeşitli kademelerinde yer verilen tarih dersinin işlenmesinde eski programlarda açıklamalar kısmında anlatım, soru – cevap, münazara, örnek olay incelemesi, problem çözme, gezi – gözlem, belgesel ve benzeri film, tarihi tablo, resim ve fotoğraf kullanılması yöntem ve teknikler olarak genel bir şekilde önerilmekte, nerede ve nasıl kullanılacağı öğretmenin becerisine bırakılmaktaydı. Oysa ki sözlü tarihin öğrencilere kazandırdığı beceriler göz önünde bulundurulduğunda tarih öğretiminde kaynak kişilerle görüşme öğretmenlerin iyi niyetine bırakılmaktan çıkarılmalıdır. Yeni programda ise önerilen etkinlikler; farklı öğrenme biçimlerini dikkate alma ve öğrencilerde yaratıcılığı ortaya çıkarma amacı göz önüne alınarak tasarlanmıştır. Program, zamanla öğretmenlerin kazanımlara ulaşmaya yönelik kendi etkinliklerini geliştirmelerini öngörmekte ve buna imkân sağlamaktadır. Aslında idealist öğretmenler bu etkinliklerin çoğunu zaten uyguluyorlardı. Yine de Milli Eğitim Bakanlığı hazırlamış olduğu yeni Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Tarih Dersi Öğretim Programı’nda eğitim amaçlı sözlü tarih etkinliklerine yer verilmiş ve bu etkinlikleri öğretmenlerin isteklerine bırakılmaktan çıkarmıştır ve zorunlu hale

getirmiştir (Sarı, 2006, 121-122). Geziler bir ödül ve motivasyon etkinliği olmaktan çıkartılmalı bu gibi okul dışı etkinlikler ihtiyaç olarak görülmeli ve ciddi bir planlamayla öğretimin parçası haline getirilmelidir.

Türkiye’de iletişim çalışmalarına doğrudan hizmet eden en kapsamlı proje Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi’nin 2007 yılında ürettiği Rüzgârlı Sokak belgeselidir. Belgesel, Ankara Ulus’ta 1980’lere kadar Türk basınının kalbinin attığı Rüzgârlı Sokak’ın tarihini sözlü tarihle ortaya çıkarmıştır. Belgeselde, dönemin gazetecileriyle, matbaacılarla, müretteplerle, Rüzgârlı Sokak’ta dönemi yaşayan çok farklı kesimlerden insanlarla görüşmeler yapılmıştır.

Türkiye’de içinde iletişimin de yer aldığı disiplinlerde sözlü tarihten yeterince yararlanıldığını söylemek mümkün değildir. Oysa sözlü tarih, Türkiye’de sözlü, yazılı ve elektronik kültürün gelişimini anlamaya olanak verecek önemli potansiyeller barındırmaktadır. Batı’da sözlü tarih, değişik disiplinlerde çalışan bilim insanları tarafından tarihi zenginleştirme ya da gerektiğinde alternatif tarih inşa etme anlamında yararlanılan bir tekniktir. Türkiye’de sözlü tarih alanındaki araştırmaların henüz yeni olduğu söylenebilir. Son yıllarda değişik disiplinler içerisinde yer alan bazı bilim insanları sözlü tarihten yararlanmaya başlamışlardır. Bu disiplinler arasında iletişim de yer almaktadır. Ancak iletişim alanında sözlü tarihin kullanımı folklor, tarih ve sosyolojiye göre çok yetersizdir. Oysa disiplinlerin kesişim noktasında yer alan iletişim, sözlü tarihten yararlanma noktasında önemli potansiyeller barındırmaktadır (Öztürk, S. 2010, 13).

Ülkemizde sözlü tarih çalışmaları, birçok yükseköğretim kurumlarının ders programına girmiş, yerel tarih içerisinde sözlü tarih toplulukları oluşturmuştur. Ancak, bu çalışmaları Batılı ülkelerdeki çalışmalarla kıyaslayınca Batıya göre oldukça geride kaldığımızı görmekteyiz. Bunun nedenlerini sözlü tarih çalışmalarının sınırlıkları kısmında irdeleyeceğiz.

4. Sözlü Tarihin Amaçları

Sözlü tarihin amacı, yazılı belgelerin yanında zaman içerisinde varlığıyla olaylara yön vermiş ve katkıda bulunmuş tanıklıkların ağızdan sosyal bir olayın anlatımı veya anımsama yolu ile yaşanmışlığın tekrar yorumlanmasıdır. Resmi belgelerin kanıt olarak kullanılması tarih biliminin önemli bir usulü olduğuna göre sözlü tarih de bunları siyasi muhakemeyle dengelediğinde değerli kaynaklar elde etmiş olacaktır.

Sözlü tarih, kişilerin yaşam öykülerini ses veya görüntü yoluyla kaydederek bir arşiv oluşturmayı amaçlamıştır. Bu arşiv, ilgili dönem ve konu üzerine hazırlanacak ürünün, ana malzemesini oluşturur.

Sözlü tarih, bazen birbirleriyle çelişen farklı tanıklıkları da bir araya getirip, kendi muhakeme ve değerlendirme süzgecimizden geçirerek güvenilir bir anlatı oluşturmayı da kendine amaç edinmiştir.

En önemli özelliği olarak, sözlü tarihin, tarihin nesnesi olan insan unsurunu kendisine temel bilgi kaynağı olarak ele almasını göz önünde bulundurursak, sözlü tarihin amacı, tarihi, yazılı belgelere ek olarak yaşayan bireylerin belleğe dayalı anlatıları aracılığı ile yazma ve sıradan insanları, gündelik yaşamı ve özneliği tarihin araştırma alanına dâhil etmektir.

Sözlü tarih kişisel bilgilerin yanı sıra toplumsal olayları kaydeder. Mesela gün gün anlatılacak düğünler, yemek tarifleri ve çeşitleri, özel günler, bayramlar, savaşlar, anılar, günlük hayat, kıyafetler, siyâsî dönemler ve olaylar, dönemin basın ve yayın organları, sivil toplum örgütleri ve toplumsal bağlar kaydedilebilir.

Sözlü tarih sadece tarih biliminin boşluklarını doldurmakla görevli olamaz. Sözlü tarihi milliyetçi tarihe alternatif olarak görmek mümkündür. Anlatılan öyküleri belgeleyerek sosyal adalete yardımcı olmayı hedeflediğini söylemek mümkündür. Sözlü tarih, siyasi ikilemleri teşhis etmenin bir yöntemi olarak kabul edilebilir.

Yapılan çalışma sırasında etnografik derleme yapmak için bir fırsat doğmuş olur. Kullanılan değişik kelime, deyim ve terimler not edilerek birikim elde edilirse kıymetli bir kaynağa ulaşılmış olur. Efsaneler, söylentiler, türküler, soy ağaçları buna örnektir. Görüşme yapılan kişinin söyleyiş özellikleri ve telaffuzu da çok önemlidir. Bu gibi notlar konu üzerinde çalışan bilim adamlarına katkı sağlayacaktır (Aydın, 2014, 3).

Netice olarak sözlü tarihin amacı geçmişin yeniden kurgulanmasına yardımcı olmak ve bunun akabinde insanların geçmişi nasıl yorumladığını anlamamıza yardımcı olmaktır.

Amaç sadece geçmişimizi öğrenmek olabilir. Bir tarihi araştırma yapmayı hedefliyor olabilirsiniz. Çocukların eğitimine katkıda bulunmak için çalışmak da mümkündür. Tiyatroya veya benzeri bir etkinliğe insanları yönlendirmek isteyebilirsiniz. Birden fazla amaç da öngörülebilir. Önemli olan ise amacı bilmek ve ona göre çalışmayı yürütmektir.

5. Sözlü Tarihin Tarih Öğretimindeki Yeri

Sözlü tarih, geleneksel tarih yazımcılarının pek rağbet etmedikleri ya da önem vermedikleri bir yöntemdir. Oysa sözlü tarih, tarihi yaşayanların canlı olarak aktardıklarıdır. Yani sözlü tarih, canlı tarihin kendisidir. Geleneksel tarih, geçmişi bize kuru, formel yazılı dünya aracılığı ile verir. Oysa sözlü dünya gerçektir ve dünyayı canlandırır. Bir öğrenci tarih kitaplarında anlatılan olaylarda kendisine dair bir ortak nokta bulamazsa ilgisini yitirir. Genel olarak anlatılan olaylar tarihe karşı özel ilgisi olmayan birey için uzak ve hatta ölüdür.

Tarih öğretiminin amacı öğrencilere yaşadıkları zamanı anlamalarını sağlayacak bir geçiş duygusu kazandırmak olduğuna göre bu hedef, tarihi tabana yayarak daha kolay gerçekleştirilecektir. Örneğin aile ilişkileriyle başlayan derslerin öğrenci ilgisini daha fazla çektiği, sosyal içerikli derslerin de aile ile ilgili konular gibi yerel tarihten de konular içermesi durumunda öğrencilerin tarih dersini daha sempatik algılamalarını sağladığı gözlenebilir. Bu bağlamda öğrenciler için arkeolojik bölgelere ve yerel tarihsel

topluluklara yönelik inceleme gezileri düzenlenebilir, aile tarihi çalışmaları yaptırılabilir, harita ve planlar çizdirilebilir, fotoğraf koleksiyonları, sergiler hazırlanabilir (Akçalı, 2007, 81). Yakından uzağa ilkesi ile baktığımızda öğrenci, içinde bulunduğu ve ilişkide olduğu olayları daha kolay algılar ve öğrenir. Çünkü öğrenmenin gerçekleşebilmesi için gerekli olan ilk şey iletişimdir. İletişim kurulduktan sonra gerçekleşen eğitim sayesinde bireyin fikir, tutum, bilgi ve becerilerinin değiştirilip geliştirilmesi, bireyin yakınında gerçekleşen olaylar ile ilgi kurarak öğrenmesinin gerçekleşmesi mümkün olur (Baycık, 2001, 196).

Öğrencinin yakınındaki kaynaklara bir tarihî belgeye dokunur gibi dokunabilmesi ve onu okuyabilmesi mümkün kılındığında eğitim çok daha verimli olacaktır. Örneğin yaşadığı mekân bir tarihî belge olabilir. Geçmişin izleri binaların mimarisinde ve eski işlevlerinde, sokak isimlerinde, köprülerde, anıtlarda, dükkân, kahve ve lokanta adlarında kent veya kasabaların gelişim çizgisinde, özel konutların ve kamu binalarının yerleşim düzeninde gizlidir (Stradling, 2003, 138). Aile tarihine bakmak buna ikinci bir örnek olabilir. Nitekim ulaşım kolaylığı ve kaynak niteliği bakımında okullarda uygulanabilirliği son derece mümkündür. Aileden edinilen bilgiler, bunların geri planındaki toplumsal, ekonomik, kültürel ve ideolojik oluşumlarla bağlantılı hale getirildiğinde öznel ve nesnel bilgi arasında bir süreklilik ilişkisi kurulacağı düşünülebilir. Yapılacak bir aile tarihi çalışması yaşamöyküleri ile toplumsal süreç arasında var olan bağlantı keşfedilecektir. Biyografi ile tarih arasındaki ortak noktalar geçmişin dokusunu yeniden kuracaktır. Bu zihinsel serüven ve aile geçmişiyle kurulan duygusal bağ yeni bir bellek inşasını gerçekleştirecektir (Durakbaşı, 2001, 157). Çevresine tarihi belge gözüyle bakmayı öğrenen öğrenci bütün bunları incelerken teknolojik, ekonomik, sosyal, estetik ve benzeri açılardan önemli ayrıntıları yakalama fırsatı bulmuş olur. Sözlü kaynakların kullanılabilirlik olanağı öğrencilerin ilgisini çekmek ve tarih öğrenirken keyif almak anlamında çok yararlıdır. Müfredata ve kurallara uymasa da iyi bir sözlü tarih çalışması tarih araştırmalarında başarıyı arttıracaktır.

1990'lı yıllardan itibaren önemi artan sözlü tarih çalışmaları, özellikle Amerika ve İngiltere başta olmak üzere artık okullara girmeye başlamıştır. Günümüzde ise sözlü tarih, tarih bünyesinde bir öğretim yaklaşımı olarak kullanılmaktadır.

6. Sözlü Tarihin Kaynakları

Sözlü tarih, temel olarak sözlü kaynaklara odaklanır. İnsanların öyküleri, anıları ve tanıklıkları sözlü tarihin temel kaynaklarından. Aslında sözlü tarih, insanların geçmişi ve hatıralarıyla ilgilendiği için her toplumsal yapıdan insanların geçmişi sözlü tarihe kaynak olma özelliğini taşımaktadır (Demircioğlu, 2010, 103).

Yazılı kaynakların yetersiz ve az olduğu meçhul tarihî dönemlerle ilgili olarak elimizde sadece sözlü kaynaklar bulunmaktadır. İşte bu aşamada sözlü tarih disiplini devreye girer. Belgelerin yetersiz, az, yanlış olduğu kanaati uyandığında tarihî olayların yaşandığı toplumun sözlü geleneğine müracaat edilmelidir. Bu farklı açılardan ve bilinmeyen tanıklıklarla aydınlatıcı ufuklar açabilir. Çünkü sözlü tarih insanlar tarafından kurulmuştur ve hayatı tarihin içine sokar. Kahramanlarını liderler arasından değil, çoğunluğu oluşturan ve o ana kadar bilinmeyen insanlar arasından seçer (Üçüncü, 2004, 3-4).

Esra Danacıoğlu bir alıntısında durumu gayet net anlatmıştır aslında: Kuşkusuz tarih yazılı belgelerle yapılır. Ama yazılı belgeler yoksa onlarsız da yapılabilir ve yapılmalıdır. Balı alınacak her zamanki çiçeklerin yokluğunda, tarihçinin zengin buluşları içinde ne varsa hepsi kullanılarak yapılmalıdır. Sözlerle de tarih yapılabilir, resimlerle de. Tarla biçimleri ve yaban otlarla da. Ay tutulmasıyla da, çatı kiremitleriyle de. Jeologların uzmanca taş kanıtlarıyla da, kimyacıların kılıçların madeni üzerine yaptığı araştırmalarla da. Bir sözcükle; insandan kalma olan, insana bağlı olan, insana yarayan, insanın dile getirdiği ve onun varlığını, uğraşlarını zevklerini ve yaşam biçimlerini anlatan ne varsa bunların hepsiyle tarih yapılabilir (Danacıoğlu, 2001, 173).

Sözlü tarih grup çalışmalarına ve işbirliğine imkân verir. Aslında sözlü tarih teknoloji temelli olduğu için grup çalışmasına daha elverişlidir diyebiliriz. Çünkü çok çeşitli becerileri gerektirir. Grupların şekli çalışma türüne göre değişiklik arz edebilir. Projeler, kütüphane ve müze temelli topluluklar, yerel tarih grupları, otobiyografik tartışma grupları, yayıncılık kooperatifleri, okuma-yazma programları, tiyatro atölyeleri,

yaşlılara yönelik anımsama terapileri gibi gruplar idealdir. Bir kısım çalışmalar bu şekilde yapılmıştır. Grup çalışmalarında canlı kaynaklarla çalışma zorunluluğu vardır. Canlı kaynaklarla çalışmak kitap okumaya benzemez ve farklı beceriler gerektirir. Seçilen sunuş biçimine bağlı olarak düzenleme, yazma, tasarım, fotoğraf, rol yapma, sahneye koyma birer uzmanlık alanlarıdır (Thompson, 2007, 5).

Yine sözlü tarihin kaynakları arasında tarihi şiirleri, efsaneleri, destanları, hikâyeleri, mitosları, menkıbeleri, fıkralar ve atasözlerini de gösterebiliriz.

Fuat Köprülü, tarihin sadece kronoloji ve biyografiye indirgenilmemesi gerektiğini, bu yaklaşımların tutarsız ve eski olduğunu söylemektedir. Ona göre, edebiyat eserleri de zaman zaman asli kaynakları aşabilecek durumdadır. Fakat bu yararlanma durumu, sağlam bir filoloji kültürünü ve tenkit yeteneğini gerektirmektedir (Köprülü, 1943, 387).

O halde geçmişini sadece kitaplar kaydetmiş değildir. Müzelerde, tarihî kalıntılarda antika eşyalarda, günlüklerde ve nüfus kayıtlarında tarihin izleri vardır. Tarih öğretiminde iki unsur kullanılır. Bunlardan birincisi tarihsel çevre, ikincisi sözlü tarihtir. İşte tarihsel çevre etrafımızı kuşatan geçmişe ait bütün unsurlardır. Tarihsel yapılar ve müzelerde sergilenen taşınabilir eserler tarihsel çevreyi oluşturur. İnsanlığın, geçmişten günümüze değişen ihtiyaçlara cevap vermek için geliştirdiği araç ve gereçler, binalar yollar da tarihsel çevrenin unsurlarıdır. Eski fotoğraflar da sözlü tarihin bir parçasıdır. Bunları tarayıcı ile bilgisayar dosyasına kaydedip bir arşiv oluşturmak mümkündür. Fotoğrafların bize dönemin kıyafetleri, mimarisi, dekorasyonu, insanların dış görünüşleri üzerine pek çok bilgi vereceğini söyleyebiliriz. Konuşma yapılan kişiyi ve mekânı fotoğraflamayı da unutmamalıdır. En yararlısı da kameradır. Bununla ilgili olarak imkânları zorlamak gerekir. Kamera kaydı yapılacaksa konuşmacının heyecanlanmamasını sağlamak önemlidir. Tabii izin almadan karşınızdaki insanı herhangi bir şekilde kayda almak kesinlikle yanlıştır. Fotoğraflar dışında görüşülen insanlardan eski belgeler, nüfus, evlenme, askerlik cüzdanları, pasaportlar, günlükler, eski kitaplar olup olmadığını sorulmalıdır. Bunları da tarayıcıdan geçirip bilgisayara kaydetmek veya bir kopyalarını almak gerekir. Sözlü tarih yazarken bunlar da kaynak ve kanıt teşkil eder. Hem bunlar aynı zamanda hatıraları canlandırıcı bir etkiye de sahiptirler. Bir fotoğraf, bir kitap, bir oyuncak anlatıcının belleğini canlandıracak veya

bir konuyu daha açmasına yardımcı olabilirler. Bu gibi materyaller anlatıcının kendisi tarafından ortaya konabileceği gibi araştırmacı tarafından bulunup getirilen resimler, gazete kupürleri, makaleler de ortaya konabilir (Fischer, 2011, 11).

Ayrıca mahkeme kayıtları, vergi listeleri, mabet kayıtları, kişilere ait el yazmaları, okul kayıtları, hastane kayıtları, basılı yerel tarihler, soyağaçları, atlaslar, gazeteler, yerel rehberler, yerel toplumun kendisi, doğal yerleşimi, insanların karakterleri, iklim, toprak türleri, nehirler, göller, dağ geçitleri, su ve enerji varlığı, deniz kıyısı gibi fiziksel sınırlar, bataklıklar, tepeler, tarım türü, doğal kaynaklar, tarım alanları, yerleşkeler, caddeler, evler, mal ve hizmetin verildiği yerler, ölü kayıtları, mezarlar, dinî inançlar ve dinsel yapı, cadde, bina, çiftlik ve evlere verilen isimler her biri birer kaynaktır (Akçalı, 2007, 67).

Bir de işin teknoloji boyutu vardır. Teknoloji sözlü tarih çalışmalarında sonsuz faydalar sağlamaktadır. Dijital teknoloji sözlü tarihçilerin önünde geniş fırsatlar açmaktadır. İnternet ve dijital kayıt teknolojileri, herhangi bir noktada yapılacak sözlü tarih çalışmasının dünya çapında yaygınlaşmasına olanak vermektedir. Ses, video alanında yeni teknolojiler, görüşme arşivleme ve endeksleme için oluşturulmuş yazılımlar ve görüşme bazlı projelerin yaygınlaştırılması için internetin kullanımı kaynak söz konusu olduğunda bulunmaz nimetlerdir. Bir arşiv yöneticisi şöyle söylüyor: “Yılda 500 araştırmacı arşive geliyor diye sevinirken, görüşmelerimizin çoğu online olduğundan beri ayda 10.000 ziyaretçi almaya başladık.” (Akbar, 2012, 4).

Bu kadar çok kanıtın içinde seçici davranmak da kaçınılmaz bir hal almaktadır. Bunların seçimi haliyle sorunlara sebep olabilir. Sorunları ortadan kaldırmak için farklı yöntemler uygulamak mümkündür. Örneğin kaynaklar sınıflandırılabilir:

- Yazılı kanıtlar – arkeolojik kanıtlar
- Birinci el kaynaklar – ikinci el kaynaklar
- Olay yerinde bulunan kaynaklar – uzaklarda bulunan kaynaklar
- Kitaplar, haritalar, jeolojik ve coğrafi faktörler, yer isimleri, arkeolojik kalıntılar, yapılar, arşivler, resimli kayıtlar ve insanlar (Akçalı, 2007, 67).

7. Sözlü Tarihin Faydaları

Tarih bilimi açısından bakıldığında sözlü tarih yazılı veya resmi tarihe oranla daha demokratik ve katılımlı, devlet dışı, sivil bir anlayışa sahiptir. Alttakilerin sesini dolaysız bir şekilde duyurmayı sağlar. Sosyal bir tarihtir. Ayrıntılarla geniş boyutlara ışık tutabilecek potansiyeli vardır. İnsanlara ulaşılabilirlik duygusu vermektedir. Bu durum farklı kesimlerden insanların tarihe olan ilgisini canlandırır ve onları kendi tarihlerini araştırmaya yönlendirir. Sosyal bir tarih bilinci ve sevgisi oluşturma yolunda faydası inkâr edilemez (Danacıoğlu, 2001, 133).

Sözlü tarih, geçmişle ilgili bilgiye ulaşmada tarihçilerin en önemli yardımcılarından biridir. Sözlü olarak edinilen bilgiler yazılı belgeler kadar değerli kanıtlar sunabilir. Sözlü kaynaktan söylenenlerin açıklaması istenebilir. Yazılanların aksine söylenenler çelişkili ve kuşku uyandırıcı olduğunda müdahale şansı vardır. Sözlü tarihin en büyük avantajlarından biri, yazılı kaynaklarla ulaşılamayan bazı bilgilere ulaşmamızı sağlamasıdır. Yazılı kaynaklar okuma - yazma bilen kişileri temsil ettiklerinden, toplumun alt kesiminde yaşayan insanların hayatlarını yansıtmazlar. Ancak sözlü tarih, sıradan insanların hayatları ile ilgili bilgilere, gündelik yaşamlarına ulaşmamızı sağlamaktadır. Sözlü tarih, yazılı kaynakların kişilerin özel yaşamlarıyla ilgili ulaşamadığı özel bilgileri gün yüzüne çıkarmaktadır (Öztürkmen, 1998, 14). Tam da bu sebeple sözlü tarih, tarihi sunmanın canlı ve yeni yollarını bulabilir. Röportajlar, derlemeler, kitaplar, yerel dergiler hatta broşürler olarak yayımlanabilir. Toplumun, öğretmen, öğrencilerin daha rahat ulaşabilmesi için kaset, CD, VCD - DVD olarak müzelere konabilir. Bu yollarla kütüphanelerde, okullarda sergilenebilir. Satışa çıkartılabilir. Görme engelliler için, duysal zekâsı gelişmiş olan öğrenciler için farklı formatlarda kaydedilebilir, yayımlanabilir. Özellikle siyasi şiddet ve savaş deneyimlerinin yaşandığı ortamlarda –her yerin kendine has bir bağlamı olmakla beraber- sözlü tarih çalışmalarının daha verimli olduğu söylenebilir.

Sözlü tarihin en önemli pratik yararı siyasi faydaları ve siyasi sorunlara teşhis koymasındır. Örneğin kamu kurumlarında aksayan hizmetleri teşhis etmek için çeşitli

siyaset yapıcılar ve hükümet yetkilileri ile görüşürken sözlü tarih yöntemleri kullanılabilir. Hatta Birleşmiş Milletler gibi büyük ölçekli kurumlarda karar verme süreçlerini anlamak açısından sözlü tarihin yöntemleri kullanılabilir. Birleşmiş Milletler Fikirler Tarihi Projesi (United Nations Intellectual History Project) sözlü tarihin bireylerin anlatılarını belgelerken aynı zamanda dünyanın gidişatını değiştiren siyasi fikirlerin kaynağının ve gelişiminin izini sürmüştür. Sözlü tarihin teşhis amaçlı kullanımının yaygınlaştığı ve sözlü tarihçiler ile siyaset yapıcıların ortak çalışmalarına zemin hazırladığı bir gerçektir (Akbar, 2012, 3).

Sözlü kaynaklar bize sadece insanların neler yaptıklarını, neler gördüklerini ve başlarından neler geçtiğini değil, o sırada ne düşündüklerini ve ne hissettiklerini, yaptıkları şeyleri neye inanarak ve niçin yaptıklarını diğer insanlar tarafından yapılanlara ve bunların sebeplerine nasıl baktıklarını, aslında neler yapmak istediklerini ve belki de en önemlisi yaptıkları şeyler hakkında şu an ne düşündüklerini anlatır (Stradling, 2003, 196).

Günümüz kurs ve seminerlerinin vazgeçilmezi olan slayt gösterileri için de sözlü tarih kaynakları özellikle fotoğraflar kullanılabilir. Daha heyecan verici bir olanak, fotoğrafların yanı sıra eski filmleri içeren bir video programı hazırlamaktır. Bunun ötesinde, sözlü tarih tiyatro grupları tarafından tiyatro oyunlarına dönüştürülebilir. Radyo ve televizyonlarda yayınlanabilir. Bu tarihi kuru, cansız olmaktan kurtarır (Thompson, 2007, 4).

Sözlü tarih, bir yöntem ve yazım biçimi olmasının yanı sıra, tarih ve sosyal bilgiler derslerinde kullanılacak bir öğretim yaklaşımıdır. Okullarda uygulanan yerel tarih çalışmalarında da en çok kullanılan yöntemlerden biridir. Kişisel hikâye anlatım yolu olarak öğrenciler tarafından ilginç bulunuyor ve kabul görüyor. Bu da sözlü tarihi tarihsel bir kaynak ve uygun bir araştırma yöntemi olarak güncelleştiriyor. “Soru sorma”, “dinleme” ve “test etme” aşamaları eleştirel zekâ gelişimi açısından idealdir. Olayları yaşayanlarla yüz yüze görüşmek, delilleri kaynağından elde etmek, dolaysız şekilde ulaşmak anlamlı ve harekete geçirici bir durumdur. Bu öğrencinin tarihi yaşayan ve yazarlarla empati kurma güdüsünü geliştirir. Eleştiri, gözlem, veri toplama, analiz etme ve değerlendirme becerilerini arttırır. Geniş bir bakış açısı sağladığı için yaşanmış olayları canlı bir hale getirir. Öğrenci kitaba bağlı kalmaktan kurtulmuş olur. Tarihe

farklı yönlerden yaklaşma fırsatı bulur. Daha önce kimsenin üzerinde çalışmadığı bir konuda yeni keşifler yapma fırsatı elde eder. Tarih dersinin ezbere dayalı monoton yapısı değişmiş yaşayan üç boyutlu bir hal almış olur. Eğitimin merkeze bağlı, öğretmen ve ders kitabı odaklı ve insan unsurundan uzak bir görüntüde olması yanlıştır. Toplumsal kaynakların kullanımı ders kitabına bağlı kalmaktan kurtulmayı sağlar. Özellikle öğretmen merkezli görüntü, öğrencinin aktif rol almasıyla daha verimli bir duruma gelmiş olur. Tarih dersi öğrencilerin kendi araştırmalarıyla zenginleşmiş ve yine öğrencilerin zihinsel güçlerini geliştirici hale gelmiş olacaktır (Akçalı, 2007, 60). Öğrencilerin sözlü tarih vasıtası ile kazanabilecekleri pek çok davranış değişikliği, beceri ve yetiler vardır.

Bunları sıralayacak olursak:

- Öğrencilerin, ortak çalışabilme, sosyal ve kişilik becerileri gelişebilir. Öğrencilerin yaşadıkları ortamı merak etme, gözlemlene, bilgi toplama ve bunları sınıflandırma, analizini yapma ve sunma yetilerini geliştireceği, ortak projeler sayesinde sınıf içinde grup çalışması yapabilmelerini sağlayacağı savunulabilir (Akçalı - Aslan,2007, 85).
- Öğrencilere sıradan insanların perspektiflerine ve deneyimlerine erişme olanağı verir. Yakın geçmişi araştıran sözlü tarih eğitim – öğretim pratiklerinin kayıt altına alınmasında bir boşluğu doldurur. Çünkü tarih yazımında birden fazla tanıklığın varlığı, tarihin gerçekliği ve bilimselliğini kuvvetlendirir (Uygun, 2006, 25).
- Yakın tarihe ait ders kitaplarındaki anlatımın elle tutulur bir hal almasını sağlayarak geniş bir perspektif elde etmesini kolaylaştırır. Öğrenci böylece ne kadar anlatılsa da gerçek manasıyla anlayamayacağı yaşanmış olayları bütün sıcaklığıyla hissetmiş olur. Hatta ders kitaplarına yaşanan yöreye özgü bölümler eklenebilir. Başarılı bir sözlü tarih çalışması hazırlayan öğrenci tarih dersinin unsurları yanı öğrenin ötesinde artık tarih tarafından yakalanmış demektir. Tarih bilimiyle derin, kişisel hatta duygusal bağ kurma ihtimali yüksektir (Öztürk, M. 2001, 203). Öğrenci derse karşı olumlu düşünceler geliştirecektir.

- Öğrenciler tarih derslerinde kendilerine verilen bilgilerin kuru, tatsız ve anlamsız olduğunu düşünmektedir. Anlamsız olarak algıladıkları bilgileri niçin öğrendiklerini bilmeden ezberlemeye yönelmektedirler. Oysa doğru şekilde kazandıkları tarih bilgisinin onlara sağlayacağı tarihsel bilinç ve bakış açısı, toplumun bireyleri olmaları açısından da kazanımlar elde etmiş olacaklardır. İşlenen konuların öğrencilerin zihninde somutlaşmasını sağlayan geziler, derste işlenen konularla bağlantılı olarak sıklıkla gerçekleştirebilir (Akçalı - Aslan, 2007, 86).
- Başta kitle iletişim araçları olmak üzere diğer kaynakların sunduğu doneler için bir otokontrol işlevi görmüş olur.
- Tarihçilerin olaylarla ilgili yorumları için bir karşı tez sunabilir. Yani insanların aslında olayları nasıl yaşamış olduklarını gösterebilir.
- Öğrenciler, yaparak ve yaşayarak öğrenme imkanı bulabilirler. Araştırmak, değerlendirmek, görselliği tatmak, analiz yapmak, sebep – sonuç ilişkisi kurmak, eleştirel bakmak öğrenciyi derste çok daha aktif hale getirecektir. Gerçeğe en yakın tarih bilgilerine ulaşmanın yanında tarih öğrenmekten öteye geçerek tarih yapmayı öğreneceklerdir. Öğrencinin aktif hale gelmesiyle tarih çalışması, tarihsel gerçekler hakkında düşünmenin ve onları daha geniş bağlamda yorumlamanın ezbercilikten daha önemli olduğu yeni bir boyut kazanacaktır (Akçalı, 2007, 83).
- Öğrenciler açısından sözlü tarih, geriye dönüp tarihe bakma şansı olan insanların kişisel anılarına dayalı olduğundan, çoğu kez öğrencilerin kilit bir öneme sahip tarihsel değişim ve süreklilik kavramlarını irdemelerini ve uygulamalarını sağlayacak yararlı bir yol olabilir. Bugün ile tarih arasındaki kıyaslama imkânı sağlar. Ulusal konuların yerel yansımaları bu çalışmalar sayesinde gözlemlenebilir ve bu manzaranın bazı yönleri bugünkü görüntüyü ortaya koyar. Kaçınılmaz olarak dikkate alınan bugünkü durum, geçmiş ve gelecek arasındaki bağları öğrencinin anlamaya başladığı görülecektir (Akçalı - Aslan, 2007, 84).

- Öğrencilerin, araştırma becerileri gelişebilir. Farklı düzey ve türdeki tarihsel yöntemleri uygulayarak tecrübe etmelerini sağlar. Sözlü bulguları inceleyen öğrenciler diğer bulgu türleri için geçerli ilkeleri ve analiz süreçlerini sözlü bulgulara da aynen uygulamaları gerekir. Mesela seçme, çapraz kontrol, taraflılıkları ve çarpıtmaları belirleme, çelişkileri ve eksik anlatımları ele alma gibi. Böylece öğrenciler tarihçi gibi düşünebilme, tarihsel kanıtların sınırlılıklarını fark edebilme, tarihsel konuların nasıl yazılı hale geldiğini yaparak anlama olanağına sahip olurlar. Birer tarihçi gibi öğrenmelerini sağlayacak yöntemlerin farkına varırlar. Tarihsel araştırmaya dahil olmuş olurlar. Öğrenme daha ilginç ve kalıcı olur. Öğrenciler bu çalışmalarla kilit tarihin kavramlarını, uygulama ve araştırma yöntemlerini kullanma ve yorumlama becerilerini geliştirme şansı elde eder. Hatta bazı olayları ve değişimleri açıklamaya ve yorumlamaya çalışan tarihçilerin karşılaştıkları sorunlara dair bir fikir edinmiş olurlar.
- Öğrenciler insanlığın tümüyle ilgili sorunların zaman içindeki devamlılığından haberdar olurlar ve öğrencilerin zamanı kavrama becerileri gelişir. Toplumun her seviyesinde yaşanan değişimi anlayabilmek için o toplumda var olan kalıpları anlamak zorunda kalırlar. Ayrıca toplumun genel inançlarını, davranışlarını, sosyal yapılarını, ekonomik düzenlerini, hükümetin toplumla ilgili kurallarını öğrenirler. Elde ettikleri bu altyapı ile değişimleri dikkate alabilme ve açıklayabilme becerisi kazanırlar (Akçalı - Aslan, 2007, 83).
- Öğrencilerin, kronoloji anlayışının gelişmesinde fayda sağlayabilir. Bulguları süzgeçten geçirme, önem ve doğruluk açısından değerlendirme daha sonda bir anlatı ya da kronoloji kurgulama veya olayların nasıl ve niçin geliştiğine ilişkin sonuçlar çıkarma yeteneği elde ederler.
- Öğrencilerin, eleştirel düşünme ve soru sorma becerileri gelişebilir. Sorgulama becerileri özellikle de sonuç alıcı soruları bir sıra içinde hazırlamayı gerektiren beceriler başta gelmektedir. Paketlenmiş hazır bir ürünü kabullenme yerine öğrenci, kendi başına veya grupta çalışarak sorgulama yoluyla fikirlerini geliştirebilir. Böylece öğrenci meraklı olmaya,

sabırlı olmaya, doğru gözlem yapmaya, bazı ağırlantılar kurmaya, uygun yerde uygun soru sormaya, sınıflandırma yapmaya teşvik edilmiş olur. Sorgulama isteği daha sağlıklı bir öğrenmeyi destekler, sadece sözcüklerden oluşan bilgilerin aksine daha gerçek bir kazanım sağlar. Mantıklı bir düşünme tarzının gelişmesine yardımcı olur (Akçalı, 2007, 84).

- Çağdaş bakış açısına sahip, çoğulcu, empati becerileri gelişmiş, farklılıkları hoşgörüyle karşılayan ve barışçı bireyler olarak topluma katılmalarını sağlar.
- Yaşı küçük olan öğrencilerde, tarih bilincini geliştirebilir. Yani sosyalleşmiş ve kendi yaşam deneyimleriyle tarihin farkında olmuş olurlar. Haklarını bilen ve onlara sahip çıkan, barışçı, kimlikli vatandaş tavrı ortaya koyarlar.
- Öğrenciler, yeni bakış açıları kazanabilir. Sözlü tarih ve yerel tarih öğrencilerin bakış açılarını değiştirmelerini ve geliştirmelerini sağlar. Kullanılan kaynaklar öğrencilerin ayrı zamanların ve mekânların kendi yaşadıkları zaman ve mekândan farklı olabileceğini anlamaları konusunda bir duyarlılık kazanmalarını ve farklı dünyaların varlığını düşünmelerini sağlar. Böylece öğrenci farklı zaman ve mekânlara ait değerlere ve davranışlara önyargısız bakarak kabullenmeye istekli hale gelir. Kendi toplumundaki sosyal, politik, ekonomik, dinî ve eğitimsel gelişmeleri inceleyen öğrenci çok yönlü bir nedensellik duygusu kazanarak, bu bilgileri ulusal ve uluslar arası olayları idrak etmede kullanabilir. Aynı zamanda öğrenciler bu çalışmalar sayesinde bazı kaynakları ve olguları elekten geçirerek ve olayların nasıl ve niçin oldukları şekilde gerçekleştiğini açıklayabilmek için kaynakları yorumlayarak birer tarihçi gibi hareket ederler.
- Öğrencilerin, gözlem becerileri gelişebilir. Parçası oldukları çevreyi ve toplumu anlama ve bilme avantajı elde etmiş olur. Çevreyi görmenin ötesinde onu kullanabilmesini sağlar. Aidiyet duygusunu geliştirecek olan bu durum aynı zamanda sorumluluk duygusunu da kazandırır. Ait olduğu toplumda birey olarak kendisini geliştirmesine yardımcı olur. Genel tarih geniş konuları üstünkörü ve genellemeler yaparak ele aldığından gerçek

insanları ve durumları derinlemesine inceleme olanağı yakalayan öğrenci tarihle arasındaki bariyerleri yıkmış tarihin yanında coğrafya, sanat, edebiyat ve ekonomiyle de iletişime geçmiş olur (Akçalı - Aslan, 2007, 84). Öğrenciler kendilerine yakın olanın tarihine ilgi duyduğuna göre yaşadıkları semt, mahalle, sokak, bina ve benzeri mekânları tarihsel açıdan araştırıp inceleyebilir, sözlü tarih yöntemini kullanarak araştırmalarına farklı bir boyut kazandırabilirler Akçalı, 2007, 86).

- Görüşülen kişiyi rahat ettirme, ilgilenme, dinleme, daha geniş bilgi için hatırlatıcı ve derinleştirici sorular yöneltme gibi iletişim becerileri kazanabilirler.
- Öğrenciler farklı kuşaklara mensup, farklı geçmişleri olan, farklı perspektiflere, deneyimlere ve varsayımlara sahip insanlarla empati kurma fırsatı elde edebilir.
- Mülakat sorusu hazırlama, verileri elde etme, analiz ve yorum yapma becerileri gelişebilir.
- Toplumun alt kesimine ait insanların sesi duyurulabilir. Ders kitaplarında olmayan bu insanların ve grupların yaşamları hakkında bilgiler edinilmesini sağlar.
- Dokümanlara dayalı, yazılı kaynaklardan araştırma sonucu elde edilemeyen bilgilere ulaşılabilir.
- Sözlü tarih vasıtasıyla ele geçen bulguları depolayarak geçerli ve güvenilir kayıtlarla arşiv oluşturabilir ve bunları kullanarak anlatım kurgulama yeteneği elde edebilirler. Teknolojik ilerleme, sözlü tarih projelerinin daha kolay yayılmasına yardımcı olur. Tarihçi ilk andan itibaren kritik etik ve arşivleme kararları ile karşı karşıyadır (Akbar, 2012, 2).
- Okul ile yaşam arasında köprü vazifesi görmektedir (Demircioğlu, 2010, 104-105; Stradling, 2003, 198). Tarih dersini sıkıcı bulanlar vardır. İngiltere’de 15 yaşında ve ortaöğretimini tamamlamış olan dokuz bin genç arasında yapılan araştırmada, tarih dersini en az yararlı, en aç ilginç ve en

sıkıcı görülen dersler listesinde başta gördükleri sonucuna varılmıştır. Bunun nedeni olarak öğretmenlerin çocuğun hayal gücünü canlandıracak ilginç bir ders içeriği ve yöntemi geliştirememiş olmaları gösterilmiştir (Aslan, 2000, 195). Derslerin içeriği öğrencilerin yaşantıları ve deneyimleriyle bağlantılı değildir. Sözlü ve yerel tarih öğrencinin yaşamında faydalanabileceği bağlantılar kurmasına yardımcı olur. Öğrenciler tarihi kendileri gibi ihtiyaçları, istekleri ve korkuları olan insanların yaşantıları olarak görmeye başlarlar. Tarih dersi heyecanlı bir maceraya dönüşmüş olur. Yerel geçmiş gibi genel geçmişin de gerçek olduğunu algılamaya başlar. Buna katkı sağlamak için öğrenmeyi kolaylaştırması açısından faydalı olacağı göz önünde tutularak öğrenciler müzelere götürülebilir.

Sözlü tarih çalışmasının dinleme, gözlem, soru sorma bilgiyi düzenleme, olguyu düşünceden ayırma, ilgisiz bilgi arasında ilgili bilgiyi bulma, kendilerinden önceki kuşakları daha iyi anlama ve takdir etme, değişim ve sürekliliği algılama gibi becerileri kazandırması, aktivitenin başlamasından sonuçlanmasına kadar basamak basamak gerçekleşecektir. Örneğin, Dinleme, gözlem ve soru sorma görüşme esnasında bilgiyi düzenleme, olguyu düşünceden ayırma, ilgisiziz bilgi arasındaki ilgili bilgiyi bulma becerileri görüşmeden hemen sonra bant deşifresinde kazanılır. Kendinden önceki kuşakları daha iyi anlama ve takdir etme ile değişim ve sürekliliği algılama becerileri ise öğrencinin kendi yaşantısı ile geçmişte yaşamamış insanların yaşantılarını karşılaştırması sonucu kazanılır (Sarı, 2006, 120).

Sözlü tarihin sağladığı beceri ve yetenekleri bu şekilde sıraladıktan sonra tarih yazımına getirmiş olduğu önemli açılımları da sıralamakta fayda vardır. Bunları beş madde halinde ifade etmek uygun olacaktır:

- Birincisi: Sözlü tarihçilik görüşme yapılan kişilerin yanlı ya da yalan beyanlarına da değer vermekte ve kişilerin zihninde yer etmiş yanlı ya da çarpıtılmış şeylerden başta psikoloji olmak üzere diğer sosyal bilimlerin yardımıyla anlamlar çıkararak toplumsal hafıza tartışmalarına önemli katkılarda bulunmaktadır.

- İkincisi: Sözlü tarihçilik bir akademik disiplin olarak tarihi herkesin anlayabileceği sözlü kaynakları kullanmak suretiyle tarihçiklerin mutlak otoritesinden kurtarmaktadır. Artık tarih, eski yazı bilen veya arkeolojik bulguları anlamlandırabilen tarihçilerin tekelden çıkıp daha toplum tabanına daha fazla yayılmaktadır.
- Üçüncüsü: Geçmişte hiçbir şekilde yazılı belgelerde yer bulamayan, çoğu okuma – yazma bilmeyen “küçük” insanların bilgi ve bakış açılarının sözlü tarih aracılığıyla tarihsel çalışmalarda kendilerine yer bulmaya başlaması olmuştur.
- Dördüncüsü: Olan bitene bakış, tek bir zümrenin tekelden çıkmış olmakta, hadiselerle daha geniş bir açıdan ve farklı perspektiflerden bakma imkânı sağlanmaktadır. Bu da tarihçinin başı açısına büyük bir zenginlik katmaktadır. Bununla bağlantılı olarak, sözlü tarihçilik herhangi bir meselede farklı taraflara söz hakkı tanınmasıyla daha demokratik bir alan açmaktadır.
- Beşincisi: Sözlü kaynaklar pek çok defa kasıtlı olmayarak tarihçileri daha önce ilk anda akıllarından geçiremeyecekleri birincil kaynaklara yönlendirebilmektedir (Pulcu, 2006, 7-8).

Genel tarih anlayışı insanlığı anlatır ve insanlığın tarihidir. Ulaşılamayan büyük kahramanlıklardan bahseder. Sıradan insanları anlatan tarih anlayışı ise bireyin tarihidir. Sıradan insanların hayatında, evinde, çevresinde, mahallesinde yaşanan olayları konu alır. Yaşananlar hissedilebilir ve onlara dokunulabilir. Haliyle bu daha ilgi çekicidir (Erpulat, 2003, 131). Toplumsal sınıflar ve nesiller arasındaki bağlantıyı sağlar. Ortak anlamları ortaya çıkararak tarihçiye ve sıradan insanlara bir zamana ve mekâna aidiyet duygusu kazandırabilir. Sözlü tarih tarihin kabul edilmiş mitlerini ve baskın yargılarını yeniden değerlendirme, tarihin toplumsal anlamını kökten dönüştürme aracıdır. İnsanların tarihlerini kendi sözleriyle geri verir. Onlara geçmişi verirken geleceği kurtarmak için yol gösterir (Üçüncü, 2004, 4).

Sözlü tarih farklı insanlar arasındaki engelleri yıkar ve olumlu bir sosyal rol oynayabilir. Öğrenciler yaşça daha büyük insanlarla görüştüğünde, bu durum özellikle

önemlidir. Avrupa'nın birçok kesiminde geniş ailenin çözülmesi, gençler ve yaşlılar arasındaki bağları koparmıştır. Yaşlıların ve gençlerin birbirlerine bakışında gelişen klişeler zarar verici ve tehlikelidir. Bu klişeler ancak yüz yüze temasla sorgulanabilir. Sözlü tarih ortak bir deneyim sunar, kişilerin empati kurmalarını ve birbirlerine değer vermelerini sağlar. Görgü tanığıyla dinleyici arasında karşılıklı saygıyı geliştirir. Öğrencileri dünyayı diğer insanların gözleriyle görmeye teşvik ederek onların empati kazanmalarını sağlar. Kişisel yönleri sunarak insanoğlunu geçmişe götürür. Öğrenciler kendilerini daha sonra tarih sahnesinde ortaya çıkacak birer tarih oyuncusu olarak görmeye başlarlar. Geçmiş ancak biz onu yaşatmaya devam edersek var olur, anlayışı sözlü tarihle başarılabilir (Sarı, 2006, 122).

Sözlü tarih öğrencinin tarihi sadece çalışmak yerine yapmasına olanak verir. Bu yararlar, sınıfta sözlü tarih çalışması yapmak için başlı başına iyi bir gerekçedir (İngram, 2003, 38).

8. Sözlü Tarihin Sınırlılıkları

Sözlü tarih, en eski tarih olmakla beraber aynı zamanda tarihin en yeni biçimidir. Çünkü yakın zamanı belgelemek için günümüz teknolojisini kullanmaktadır. Ancak her yöntemde olduğu gibi sözlü tarihin de bazı sınırlılıkları, eksiklikleri olması olağan bir şeydir. Sözlü tarihin sınırlılıkları şu şekilde sıralanabilir:

- Bize anlatılan anıların bir kısmı aradan uzun yıllar geçtiği için unutulmuş, bazıları sonraki yılların etkisinde kalmış olabilir (Tosch, 1997, 197). Yani çarpıtılmış toplu bir bellekle karşı karşıya kalınmış olabilir. Tarih çalışması yapılırken olaylara şahit olan kişilerin aktardıklarına, orada bulunmayan veya daha ileri tarihlerde gelişmeleri yazıya geçiren kişilerin gözlemlerine göre daha fazla güvenilmesi gerektiği varsayılır. Tarihçiler birinci el ve ikinci el kaynaklar arasında ayırım yaparak bu varsayımı desteklerler. Fakat görüşülen kişilerin bahsettikleri şeylerin, bahsedilen tarihte o yerde bulunmadığı çeşitli karşılaştırmalarla ve belgelerle ortaya çıkabilir. İnsanlar

kendi tanık oldukları şeyler yerine başka insanlardan veya büyüklerinden duydukları anıları anlatabilirler veya toplu bir yanlış anlama süreci söz konusu olabilir. İnsan belleğinin ve görgü tanıklarının ifadelerinin hatasız olmayacağı ve bunların farklı tarihsel kaynaklar gibi iyi bir analizden geçirilmesi gerektiği unutulmamalıdır (Akçalı - Aslan, 2007, 85-86). Örneğin, bir tarihçi 1974 öncesinde Kıbrıs'ın karma köylerinde yaşamın nasıl olduğunu öğrenmek istiyor. Bir araya geldiği insanlarla yaptığı çalışmada ortak dil, birlikte çalışma, ticarî ilişkiler, sosyal ilişkiler, paylaşımlar üzerine sorduğu sorularda hemen hemen ortak cevaplar alıyor. Fakat karma köylerde yaşamış Kıbrıslı Rumlar ile Kıbrıslı Türklere köylerindeki Kıbrıslı Rum ve Türk nüfusunun yüzdeliği sorulunca aynı köyden Kıbrıslı Türklerin ve Rumların verdikleri cevaplar yaklaşık %60 farklılık gösteriyor. Nüfus sayımının belirttiği cevap ise iki grubun hatırladığının aslında tam ortasındadır. Bu durumda insan belleğinin güvenilirliğini sorgulamak gerektiğini göstermektedir (Fischer, 2011, 8).

- Bireysel olarak insanların geçmişlerine ait çalışmalar çok dar bir alanda yoğunlaşmaktadır. Bazı bölgeler çalışma için daha az imkânlar içerir. Çevrede tarihsel kalıntıların yokluğu, yerleşim yerlerinin göç gibi olgularla nüfus değişimi geçirmesi ve bunun sonucunda yaşanan adaptasyon sorunu, yeni yerleşim yerlerinde yaşayanların o yöreyle ilgili bir geçmiş bilincine ve birikimine sahip olmalarına engel oluşturmuş olabilir. Bunun sonucunda ortak bir geçmişin bulunmayışı dolayısıyla yeterince çevresel kaynak olmayabilir. Ayrıca tek bir konuya fazlaca odaklanmak ve dar görüşlülük, ulusal meselelerle bağlantısız bir durum ortaya çıkarabilir. Bu muhtemel durum yetersiz veya yanlış bir yöntem izlenmiş olmasından kaynaklanacaktır. Yapılacak yöntem ve yaklaşım değişikliği ile bu sorun ortadan kaldırılabilir (Akçalı - Aslan, 85).
- Anlatılan konular, o yıllara ait olmaktan çok, daha sonraki yılların deneyimlerinin duygusal bir kalıntısı olabilir. Yani geçmişe duyulan özlemin yükü altında ezilmiş, hayatın sonraki dönemlerinde ortaya çıkmış, çarpıtılmış olabilir.

- Sözlü tarihe dayalı çalışmalar, kişisel görüşleri içermektedir.
- Geleneksel tarih yazımı ile karşılaştırıldığında, sözlü tarihin bilimsel gerekçelerini izah etmek daha zordur. Çünkü sözlü tarih araştırmalarında, kişilerin olayları yıllar sonra tekrar hatırlayıp kurgulaması, sözlü tarihin savunmasını zorlaştırmaktadır. Sözlü tarihçiliğin modern akademi dünyasına girişinin, diğer tarih araştırma yöntemlerine nispetle daha geç bir döneme rastladığını söylemek mümkündür. Göreceli olarak bağımsız bir çalışma alanı olarak ortaya çıktığı andan itibaren, tarih disiplini içerisinde pek çok tartışmaya kapı açmış olmasına rağmen henüz metodu ve temel prensipleri üzerinde genel geçer bir uzlaşma olmamıştır. Ancak daha önce ortaya çıkan tüm tarih çalışma yöntemlerinde olduğu gibi, sözlü tarihçilik de çalışmalar arttıkça kendi standartlarını daha iyi belirginleştirmeye başlamıştır (Pulcu, 2006, 4).
- Bireylerin geçmişlerine ait bilgiler, sosyal, demografik ve ekonomik değişimlerin analizinde istenildiği gibi kullanılamamaktadır.
- Sözlü tarihin zamansal kesinliği yoktur. Çünkü sözlü tarih çalışmalarında en fazla iki ya da üç nesil öncesine gidilebilir. Daha öncesinin araştırılması halinde en fazla büyük annelerin anlattığı hikâyelere kadar geri gidileceği için bu noktada sözlü tarihin pek faydası olmamaktadır.
- Yapılan çalışmanın sağlayacağı fayda, çalışmayı yapan kişinin yeterliliğiyle de yakından ilgilidir. Çalışmanın içeriği, organizasyon, çalışmayı yapan kişinin yaşı, yetenekleri ortaya çıkacak eseri doğrudan etkileyecektir. Ayrıca konunun kapsamı, ebat olarak büyüklüğü veya küçüklüğü üstlenilen yük bakımından çalışmanın kalitesini etkileyen faktörlerden birisi olacaktır. Çalışmayı yürüten kişi kendisini iyi yetiştirmiş olmalıdır. Sorulması muhtemel soruları yanıtlayabilecek, yeni kaynak kullanılması konusunda rehberlik edebilecek ve süreci yönetebilecek yetileri kazanmış olması gerekir.
- Yerel ve sözlü tarihin getireceği faydaları eğitimsel, psikolojik ve tarihsel olmak üzere üç sınıfa ayırabiliriz. Eğitimsel ve psikolojik faydalar büyük

oranda çevresel çalışmaların çeşidiyle alakalıdır. Tarihsel faydası ise yerel ve sözel tarihin esas ilgi analıyla alakalıdır. Tarih öğretiminin amacı ve doğasına daha geniş bir açıdan bakılacak olursa bir tarih türü olarak yerel ve sözlü tarihin daha spesifik olan avantajları, eğitimsel ve psikolojik avantajlarıyla çakışır (Akçalı - Aslan, 2007, 85).

- İlişki kurmaya ihtiyaç duyulan kaynakların sayısı ve türü ile ilgili sınırlılıklar vardır. Çalışmayı yapan kişi basılmış veya basılmamış bazı yazılı kaynakları kullanmaya gereksinim duyacaktır. Aşına olmadığı bu kaynaklar bazı sorunlara sebep olabilir. Şöyle ki daha önce kullanılması gereken haritalar, yer isimleri, mimari gibi daha önce ilgilenmediği diğer kaynak türleriyle uğraşmak zorunda kalabilir. Onu mevcut materyale yönlendiren çok az yerel yardımcı vardır.
- Sözlü tarih çalışması zahmetli bir çalışmadır. Bu yüzden tarihçiler sözlü tarihe yönelmekte isteksiz davranabilirler. Neredeyse uygulanmakta olan yöntemlerin yeniden yapılandırılması gerekir. Henüz sözlü tarih çalışmalarında yeterli uzmanlık seviyesine ulaşamamıştır. Yeni yöntem ve teknikler geliştirmek ve yeni yaklaşımlar formüle etmek için yeterli eğitim seviyesi ve uzmanlığa sahip olunamamıştır. Öğretmenlerinde bu alanda yeni anlatım, rehberlik ve ölçme değerlendirme yöntemleri kullanmaları gerekir. Standart ölçümler bu tür aktivitelerin sonuçlarını değerlendirme konusunda yetersiz kalır (Akçalı - Aslan, 2007, 86).
- Araştırmacı ile kaynak arasındaki ilişki başlı başına bir sınırlılık teşkil edebilir. Araştırmacılar sözlü tarih görüşmeleri sırasında empati ve mesafe kavramlarının rolü üstünde durmuşlardır. Aynı şekilde araştırmacı ve görüşülen kişi arasındaki güç ilişkisi, etnisite, din, sınıf, eğitim, cinsiyet veya refah durumu ile ilgili bir güç ilişkisi olabilir ve bu ilişkinin görüşülen kişinin tutum ve cevaplarını ne oranda etkilediği de endişe konusu olmuştur. Konu görüşülen kişinin etkilenmesi noktasına gelmişken vurgulamakta fayda vardır ki görüşülen kişilerin geçmişe dair zor deneyimlerini hatırlarken acı anılar veya duyguların yeniden uyanması sonucunda oluşabilecek travmalar büyük sorun teşkil edebilir. Çatışmalar ve kanlı olaylarla ilgili hassas bilgiler

kaydetmek için farklı yöntemler geliştirirken, bunun yanında olası bir travma ile baş etmek için de teorik bir çerçeve geliştirilmiştir. Buna rağmen sözlü tarih görüşmelerinin bireyler üstünde yaratabileceği olası travmatik etkiler literatürde yoğunlukla tartışılan bir konu olmaya devam etmektedir (Fischer, 2011, 8-9).

- Sözlü tarih çalışması büyük bir zaman gerektirir. Materyal araştırması için kısıtlı zamanı olan öğretmen ve tarihçiler sıkıntı yaşayabilmektedir. Özellikle öğrencilerin hayal kırıklığı yaşamamaları için kaynak bakımından zengin konulara öncelik verilmesinde fayda olacaktır.
- Sözlü tarih çalışmaları için maddi kaynak gerekir. Yol, kütüphane araştırmaları, kaynakların kopyalanması, fotoğraf çekimi, ses kaydı gibi konularda ciddi maddi kaynağa ihtiyaç duyulacaktır. Sivil toplum kuruluşlarının ve okulların bunu finanse edecek kaynakları olmayabilir. Bu durum daha geniş bir çalışma yapmak mümkünken çalışmanın daraltılması sonucunu doğurabilir.
- Çalışmalar yürütülürken profesyonel yardıma ihtiyaç duyulabilir. Aynı yardım konu derse dahil edilirken de gerekecektir. Profesyonel kurum ve kişilere ulaşmak ve onlardan yardım almak her zaman mümkün olmayabilir. Sözlü ve yerel tarih çalışması yapacak olan tarihçi ve tarih öğretmenlerine bu tür çalışmaların sağlayacağı katkıları ve bu konuda neler yapabileceklerini gösteremeye yönelik hizmet içi eğitimler ve seminerler verilebilir (Akçalı - Aslan, 2007, 86).
- Görüşülen kişi, araştırmacıya güvenebilir ancak görüşmeler kamusal alanda ortaya çıkarsa zarar görebilir. Örneğin IRA'da birkaç sözlü tarih görüşmesinin ancak görüşülen kişilere anonim olma sözü verildikten ve izin formu imzalamak zorunda kalmayacakları garantilendikten sonra gerçekleşebildiğini görüyoruz. Ancak anonim atıflarla sözlü tarih projeleri yapmak hiç istenmeyen bir durumdur. Çözüm olarak rumuz kullanımı ve görüşülen gerçek isimlerin gizli tutulması önerilebilir. Siyasal şiddetin yüksek olduğu yerlerde sözlü tarih projeleri yapmakla merkezi otoritenin

güçlü olduğu ve proje yapabilmek için resmi izin ve tanıtma mektuplarının mutlak surette şart olduğu yerlerde proje yapmak arasında fark vardır.

- Görüşülen kişiler hatta kişilerin mensubu olduğu gruplar veya toplulukların tamamı görüşmelerin online olarak erişime açılması durumunda büyük sorunlar yaşayacaklardır. İnternete konan herhangi bir şey dakikalar içinde endekslenip hafızaya alınabilir. Kopyaların internete sızması durumunda görüşme yapan ve yapılan kişiler için istenmeyen sonuçlar doğabilir.
- Susturulmuş, anlatılmamış hikâyeleri anlattırmak onarıcı adalet arama fikri bakımından her ne kadar önemli olsa da çatışma ve anlaşmazlıklar sonrası ortamlarda yapılan sözlü tarih çalışmaları savaş, göç gibi durumlar yaşamış kişilerin, toplulukların acılarını ve travmalarını ortaya çıkarmaktadır.
- Depolama işlemi yapılırken de sorunlarla karşılaşılabilir. Sürdürülebilirlik ve muhafaza etme teknoloji ile ilgili örneğin video dosyasının kendine has farklı öğelerden oluşması nedeniyle çok büyük depolama kapasitesi gerektiriyor. Ayrıca bu öğelerden herhangi birinden kaynaklı aksaklıklar nedeniyle videoyu görüntüleyememe riski de var. Dolayısıyla video muhafaza edilmesi çok zor bir medyumdur. Üstelik web sitesine koymak da arşivleme sorununun çözümü değildir. Çünkü web sitesi kapandığında proje yok olacaktır (Akbar, 2012, 5).

İnsan belleği seçicidir. Bilinçli ve bilinçsiz bastırmayla ve yeniden yorumlamayla şekillendirilir. Bellek sürecinin incelenmesi en kesin seçimin bir deneyimden sonra belleği biçimlendirme ve organize etme sırasında gerçekleştiğini göstermiştir. Böylece bütün tarihî belgelerin bundan etkilendiği sonucuna varmak yanlış olmaz. Bir olaydan yıllar sonra olduğu kadar, saatler ya da günler sonra da bellekte karışıklık olabilir. Bu duruma en çok mahkemelerde şahit olmak mümkündür.

Zaman geçtikçe belleğin aşındığı gerçeği de önümüzde durmaktadır. İnsan geçmişini yeniden değerlendirmekten geri durmaz. Her zaman kendisine karşı dürüst olmayabilir. Geçmiş için kasıtlı yanlış bilgi verilme olasılığı yanlış ya da eksik hatırlama olasılığından daha düşüktür.

Olgular ve düşünceler önemlidir. Anıların temelini bunların karışımı oluşturur. Bazı insanların hafızası kısa kayıtlar yaparken bazı insanların hafızası daha uzun süreli kayıtlar yapabilir. Genel olarak doğrudan deneyim, dolaylı deneyimden çok daha güvenilirdir. Tekrarlanan olaylar tek tek meydana gelen olaylardan daha iyi hatırlanır. Pek az insan tarihi iyi hatırlar. İki benzer olayı tek bir anda iç içe geçirmek (teleskoplamak) çok yaygındır. Düşünceler ve tutumlar yeniden yorumlamaya özellikle açıktır. Bunları açığa çıkarmanın en iyi yolu söz konusu kişinin yaptıklarını geçmişteki tutumlarını ya da sakladıklarını ve anlattıklarını analiz etmektir (Thompson, 2007, 6).

Sözlü tarihin transkriptinin yapılıp yapılmama konusunda bazı sınırlılıklar vardır. Transkript yapılmasının kaçınılmaz olduğunu söyleyenlerin yanında kaydın dokunulmazlığını savunanlar da vardır. Ses tonu, davranış nüansları metne yansıtılmadığı için kaybolma riskiyle karşı karşıyadır. Ayrıca deşifre yaptırmak hem maliyeti yüksek hem de çok zaman alan bir iştir. Kısıtlı bütçelerle hazırlanan projeler için uygun olmayabilir. Sözlü tarih çalışmalarının ayarlanması ve görüşmelerinin yapılmasının fazla zaman alması, kayıt cihazı temininin mali külfeti, kaydedilen bilgilerin deşifresinin çok zaman alması, sözlü tarih ile ilgili çalışma metodu konusunda yeterli eğitimin verilmemesi ve en önemlisi de tarihçilerin bu tür çalışmalara hevesli olmaması nedeniyle sözlü tarih çalışmaları yeterli derecede gelişme gösterememiştir (Akbar, 2012, 5).

Genel olarak baktığımızda sözlü tarihe yönelik eleştiriler öznellik konusu üzerine yoğunlaşmaktadır. Olayları yaşayan insanların anlatırken veya hatırlarken nesnel davranamayacakları düşünülmektedir. Geçmişte yaşanmış olayları hatırlamak zordur ve insan belleği insanın düşüncelerini etkileyen önyargılardan arınmış değildir. Özellikle de görüşme yapılan kişilerden acı anılarını hatırlamaları istenildiğinde, o zanların kolay hatırlanması veya düşünülmesini engelleyen bir dizi işlem meydana gelebilir. Bilinçsiz önyargının yanı sıra, görüşülen kişilerin hakkında konuşmak istemeyecekleri ya da anlattıklarında doğrulardan sapabilecekleri olaylar olabilir. Hele görüşme acı veya zor konulara odaklanırsa bu olasılık artar. Diğer bir olasılık ise kişilerin bir başkasını üzeceği endişesiyle veya aile meselesi olan ya da bir şekilde özel olan bir bilgiyi paylaşmak istemeyebilecekleridir. Bunlara ek olarak sözlü tarihçilerin yaşadığı bir başka sorun, görüşülen kişilerin konuşurken birçoğumuzun yaptığı gibi,

anlattıklarında kendi yaşadıkları deneyimlere varsayımlarını da katmaları ve çoğu zaman aradaki farkı açıkça ifade etmemeleridir (Fischer, 2011, 8). Sonuç olarak sözlü kaynakların meşruluğu tartışmaya açılmış oluyor. Sözlü kaynağın deneyimlerini en saf haliyle anlatmasını beklemek iyimserlik olacaktır. Karşısında gördüğü tarihçinin varlığı bile tek başına bu saflığı engelleyecektir (Tosh, 1997, 197). Tarihçinin kendisini nötrleştirmesi mümkün olsa bile sorun çözülmüş olmaz çünkü kişinin geçmişle sonraki tecrübeleri ışığında yaşadıklarını saf haliyle aktarması yine mümkün olmayacaktır. Fakat bu eleştiri sadece sözlü tarih için değil yazılı tarih için de getirilebilir. Yazılı tarihin kaynaklarının da eşit derecede önyargı taşıyabileceği ve aynı eleştirilerin biyografi, otobiyografi ve gazeteler gibi tarihçilerin güvenilir saydığı birçok diğer kaynak için de yapılabileceği savunulmaktadır. Çünkü yazılı tarihin tuğlalarını oluşturan belgeler de nihayetinde tarihçilerin zihinsel süzgecinden geçerek okuyucuya yansımaktadır. Ayrıca sözlü ifadelerin düzeltilebilmesinin bazı yönlerden daha kolay olabileceği, çünkü görüşülen kişilerin çapraz sorgulamaya alınabileceğini iddia edilmektedir. Görüşmeci görüşme sırasında kişilerin düşünce akışını bozmadan, kibar bir şekilde verilen bilgilerin geçerliliğini sorgulayabilir ve anlatıcılardan cevap alabilir (Fischer, 2011, 8). Dolayısıyla sözlü tarihe ne kadar güvenilmezse yazılı tarihe de o kadar güvenilmez. Hatta insanların yazarken daha kontrollü olduğunu düşünürsek sözlü tarih anlatıcısının mimik, ses tonu ve duraksamaları dinleyiciye daha çok ipucu verecektir.

Yine genel olarak yapılan bir diğer eleştiri anıların zamanla değişebilirliği üzerine yoğunlaşır. Görüşmeci ile görüşülen kişinin arasındaki ilişki bile bu durumu etkileyebilmektedir. Görüşme sırasında anlatılanlar daha net anlaşılabilir diye yeniden gözden geçirilir. Bazen bu gözden geçirme işlemi ufak veya büyük değişikliklere sebep olur. Öyle ki bu zamanla değişebilirlik, sözlü geleneği temel olgusu şüpheli bir hale getirebilir (Akçalı, 2007, 65-66). Bu kuşkulu hale gelme durumunu ortadan kaldırmak için tarihçi sıra dışı olandan çok günlük olağan olaylara odaklanmalıdır. Unutulmamalıdır ki yaşlı insanların çocukluk ve gençlik anılarını daha yakın zamanda yaptıklarından daha net hatırladıkları düşünülür. Çünkü deformasyonun en az burada yaşanması beklenir (Counce, 2001, 20).

Son yıllarda sözlü tarih çalışmalarında artış olması sebebiyle bu bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği konusunda tartışmalar başlamış ve bu tartışmalar daha çok belgelere dayalı çalışan tarihçiler tarafından yapılmıştır. Zaman içinde sözlü tarih çalışmaları bu sorunlarla başa çıkmanın yollarını bulmaya çalışmıştır. İlk zamanlar yapılan görüşmelerde, görüşmeciler aracısız belgeler üretmek düşüncesiyle kendileri ve görüştükleri kimsele arasına mümkün olduğu kadar mesafe kaymaya çalışmışlarsa da sonraları benimsenen yöntemler bunun mümkün olduğuna dair hiçbir iddiada bulunmayıp görüşen ile görüşülen kişinin anlamlandırmalarının iç içe geçtiğini açıkça kabul etmişlerdir (Fischer, 2011, 9). Sonuç olarak diğer yöntemlerle birlikte kullanıldığı ve eleştirel yaklaşıldığı sürece, sözlü tarihin tarih yazımındaki değeri azalmamaktadır.

9. Sözlü Tarih Çalışmasına Başlamadan Önce Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Araştırmacılar, projelerinde yer vermek istedikleri kişilerle uzun süreli ve duruma göre birkaç seans sürebilecek olan, sesli veya görüntülü kayıtların alındığı görüşmeler yaparlar. Bu görüşmelerde konuşan kişiler kendi hayatlarını anlatırlar. Hatta kendi hayatlarının da ötesinde, tanık oldukları tarihin belli bir kesimini kendi bakış açıları çerçevesinde değerlendirirler. Sözlü tarih araştırmacıları da görüşmeler esnasında görüşmenin belli bir sistematik içerisinde olmasını sağlayacak çeşitli sorular sorarlar (Pulcu, 2006, 3).

Sözlü tarih yöntemini kullanacak bir araştırmacı, derlediği bilgileri, üzerine çalıştığı araştırmaya kaynak olarak toplamaktadır. Araştırmacı ilk olarak kendisine bir proje hazırlamalıdır. Projenin amacını ve kapsamını iyi tespit etmek gerekir. Sonra sözlü tarih araştırması için yapılması gereken araştırılacak konunun belirlenmesidir. Bunun için yapılması gereken, öncelikle genel tarih okumaları yapılarak araştırmaya değer bir alan ve konu belirlemektir. Konuya göre kayıt almak temel alınması gerekir. Belirli bir topluluk veya bir mekân çerçevesinde konu belirlenip onun geçmişine bakılması zaruridir. Ev, iş gibi alanlarda meydana gelen değişiklikler, boş zamanların değerlendirilmesi, dindeki değişiklikler, binaların, caddelerin ve açık alanların

kullanılışı gibi tek bir konu üzerine yoğunlaşılması da mümkündür. Genel tarihin ihmal ettiği çocukluk, gençlik yılları, sanayi, fabrika, şirket, sendika, sıradan insanlar, göç ve göçmenler, dernek, cemaat, politika, kadınlar, savaş, barış, orkestra, spor, dans vb. konular ele alınabilir. Seçenekler neredeyse sonsuzdur.

Yapılacak olan çalışma ya kişi odaklı ya da konu odaklı olmak durumundadır

- Kişi odaklı sözlü tarih çalışması bir kişinin kendi hayatını, hayatında önemli gördüğü olayları, tanıdığı kişileri, kısaca tarihte tanık olduğu bir zaman kesitini kendi perspektifinden anlatmasıdır. Örneğin sözlü tarihe kaynak olan kişi çocukluğundan itibaren günlük yaşamda, iş dünyasında ve üniversitede şahit olduğu olayları kronolojik bir düzen içerisinde anlatabilir. Genelde kişi odaklı çalışmalar yapılmaktadır. Bu tür çalışmalarda genellikle toplumca güngörmüş olarak nitelendirilen ve 60 yaşın üzerinde insanlar tercih edilir.
- Konu odaklı sözlü tarih çalışması ise geçmişte iz bırakan bir olay veya süreç hakkında, o olayı veya süreci yaşayan kişilerle yapılacak görüşmelerden oluşmaktadır. Örneğin konu olarak seçilen olay sırasında atmosferin nasıl olduğu ve bu olayın toplumda nasıl algılandığı araştırılabilir. Belgesel ve televizyon programlarında sıklıkla konu odaklı çalışmalar görmek mümkündür. Konu odaklı çalışmalarda da güngörmüş kişiler tercih edilmekle birlikte genç insanların hayat hikâyelerine ve şahitliklerine doğudan başvurulduğu da sıkça görülmektedir. Eğer konu odaklı bir sözlü tarih çalışması yapılacaksa, seçilen konu üzerine yayımlanmış makale ve kitaplar okunmalıdır. Konu hakkında en azından kaba bir bilgi sahibi olmak görüşme sırasında sorulabilecek soruların hazırlanmasında faydalı olacaktır. Ayrıca, ön araştırma sözlü tarih görüşmesi sırasında anlatılan şeylerde, hemen göze çarpmayan bazı önemli ayrıntıların yakalanmasına yardımcı olabilir (Pulcu, 2006, 9-10).

Belirlenen konu hakkında yeterince araştırma yapmak önemli noktalardan biridir. Bunun için kütüphanelerden başlamak en uygunu olabilir. Benzer konularla ilgili faaliyet yürüten diğer gruplar ve insanlarla ilişkiye girilmesi atılması gereken adımlardan bir diğeridir. Hatta bazı projelere bizzat dahil olup diğer grupların mensubu

olmak çok faydalıdır. Konu hakkında yazılmış eski gazeteler, derlenmiş kayıtlar kullanılmaya çalışılır. Ana hatlarıyla konunun iskeleti oluşturulduktan sonra kaynak taraması konuyla aynı anda yürütülebilir.

Sözlü tarihçi ne soracağına ve kaydettiğini nasıl kullanacağına karar verirken insan hafızasının özelliklerini iyi bilmeli ve duyarlı olmalıdır. Ama insanların yaşamlarını anlamlandırma biçiminin, kendi içinde değerli bir tarihsel kanıt olduğunu görmek de aynı derecede önemlidir. Olguların yanlış yorumlanması, söylentiler, gerçekleştirilmez umutlar, bastırılmış arzular insanların itici gücüne, bireysel ve kolektif bilincimize katkıda bulunur. Tanıklıklar birbiriyle ilişkili iki farklı içeriği birleştirir. Bir yandan insanın nerede yaşadığı, ne tür işler yaptığı, aile yapısı gibi çok sayıda değerli bilgi verir; diğer yandan bireysel ve kolektif bilincin hafızayı biçimlendiren gücünü ortaya çıkarır. Anıların yeniden biçimlendirilmesi gerçekler kadar değerli olabilir. Bir insanın yaşam öyküsünü dinlemek öznedir. Her insan geçmişe farklı bakar. Bu durumun kendisi sözlü tarih için paha biçilmezdir (Thompson, 2007, 6).

Sözlü tarih çalışmalarının sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için iyi bir planlama gereklidir. Bu noktada okullarda sözlü tarih etkinliklerinin yürütülmesinde kullanılacak ilkeler ve dikkat edilecek hususlar şunlardır:

- Öncelikle dersin amaç ve davranışlarına uygun bir sözlü tarih çalışma alanı belirlenmelidir.
- Sözlü tarih çalışması özellikle alt sınıflarda idare edilebilir bir konu üzerinde odaklanmalıdır.
- Sözlü tarih çalışmasıyla öğrencilere kazandırılacak nitelik ve beceriler açıkça ortaya konulmalıdır.
- Görüşmeci dikkatli hazırlanmalıdır. Öğrencilere konu hakkında yardımcı olacak kaynaklarla ilgili bilgilendirmeler yapılabilir. Konu hakkında geniş bir ön araştırma yapılmalı, bağlamı çok iyi bilinmelidir. Önemli tarihler, yer adları ve sairî öğrenmek işe yarayabilir.
- Görüşme esnasında kullanılacak araçlar arasında, eski fotoğraflar, resimler ve özellikle de ses kaydedici cihazların mutlaka olması gerekmektedir.

- Bazı kişilerin kameradan çekineceğini, bazılarının kaydedildiklerinde olduklarından farklı davranabileceğini göz önünde bulundurarak teknoloji ve arşivleme ile ilgili kararlar işin başında vermelidir.
- Araştırmacının görüşmeden önce endişelenmesi doğaldır. En zoru ilk sorunun seçilmesidir. Basit sorulardan başlamak daha kolay olacaktır. Daha zor ve duygusal sorular görüşmenin ilerleyen safhalarına bırakılmalıdır. Görüşme esnasında sorulacak soruların genelden özele doğru olmasına özen göstermek gerekir. Görüşme esnasında araştırmacıya zaman kazandıracak ve bocalamasını önleyecek bu soruları elinin altında buldurması yararlıdır.
- Öğrencilere, sözlü tarih esnasında yapacakları mülakat ile ilgili bilgilendirmeler verilmelidir. Aynı zamanda mülakat sorularının nasıl hazırlanacağı, nasıl sorulacağı, elde edilen verilerin nasıl yorumlanacağı ve sözlü tarih etkinliği sonucunda nasıl bir rapor hazırlanacağı öğrencilere önceden öğretilmelidir.
- Görüşme yapılacak kişiye görüşmenin amacı net bir şekilde anlatılmalıdır. Gizlilik, güvenlik, anonimlik gibi konularda bilgilendirilmelidir. Kişi araştırmanın sonunda nasıl çıktılar olacağını bilmelidir.
- Görüşmeler için yapılan atamalar resmi kaynaklar yoluyla yapılmalıdır. Sınıf dışı yapılacak çalışmalarda, aileler ve milli eğitim müdürlüklerinden gerekli izinler alınmalıdır.
- Görüşme bir saat ya da daha az bir zamanla sınırlandırılmamalıdır.
- Çalışmayı yapacak öğrenci grupları belirlenip, öğrenciler görüşmelere iki ya da üçlü gruplar halinde gönderilmelidir.
- Teorik bilgi önemlidir ama sözlü tarihin ancak pratikte öğrenilebileceğini unutulmalıdır. Başka görüşme örnekleri dinlemek faydalı olacaktır (Akbar, 2012, 6).

- Araştırmacı konumunun ve sınırlarının farkında olmalıdır. Araştırmacının milliyeti, geçmişi ve buna benzer başka unsurlar görüşme yapılan kişinin karşılama şeklini etkileyecektir.
- Yapılan çalışmalar neticesinde, davranış değişikliklerinin meydana gelip gelmediğini görmek için, ne tür ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarının uygulanacağına karar verilmeli ve elde edilen sonuç ve deneyimlerin sınıfta nasıl paylaşılacağı planlanmalıdır (Demircioğlu, 2010, 106-107).
- Çalışmaya başlamadan önce dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan biri de kullanılacak olan donanımdır. Doğru kayıt donanımına sahip olmak ve onu kullanmayı bilmek önemli bir ilk adımdır. Kayıtlarımızın daha sonra birçok şekilde kullanmak isteyenler olabileceğini düşünmek gerekir. Bizim şu an bilmediğimiz teknolojilerle kullanılması bile mümkündür. Örneğin, birkaç yıl öncesine kadar yaygın olarak kullanılan disketler, günümüzde kullanılmamakta onların yerini CD'ler daha sonra da flaş diskler almıştır. Bugün flaş diske kaydettiğimiz veriler birkaç yıl sonra çok farklı şekillerde kullanılmak istenecektir. Ayrıca yaptığımız kaydın tek ve yerine yenisi konulamaz tarihsel bir belge olacağının bilincinde olmak gerekir. Bu da bizi kayıt yaparken ve depolarken orijinale en yakın çoğaltmanın temel olduğunu gösteriyor (Thompson, 2007,9).

Kullanılacak olan kayıt cihazları hakkında dikkat edilmesi gereken noktalar muhakkak vardır. Kayıt cihazları çok çeşitlidir. Cep telefonları bile kayıt cihazı olarak kullanılabilir. Radyo ve televizyoncuların profesyonel olarak kullandığı cihazlar çok pahalıdır. Harici bir mikrofonu alan cihazlar tercih edilirse çok daha verimli sonuçlar alınabilir. Gürültü azaltıcı sistemi olan kayıt cihazları üstün sonuçlara ulaştırır. Cihaz pille çalışıyorsa yeniden şarj edilebilir pillerin kullanılması daha hesaplı olacaktır. Kayıt esnasında şarj işlemi yapmak genellikle rahatsız eden bir ses yapar. Yalnızca fişle çalışan bir aygıt ise yeterince pratik olmayacaktır. Görüşme esnasında kullanılacak olan kayıt cihazlarının kalitesi, yapılan görüşmelerin uzun süre saklanabilmesinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Görüşmeye gitmeden önce cihazlar mutlaka kontrol edilmeli ve birkaç kez üzerinde denemeler yapılmalıdır. Mümkünse görüşme gününde her ihtimale karşı birden fazla kayıt cihazı taşımak faydalı olacaktır (Pulcu, 2006, 11).

Kayıt yapan teyplerin haricinde kayıt teknolojisindeki yeni gelişmeler ve yeni aygıtların ucuz olması, sayısal ses kayıt aygıtı ya da sayısal video kamerası kullanmamıza olanak sağlar. Kayıt cihazının küçük olması görüşme esnasında konuşmacının dikkatinin dağılmasını engellemiş olacaktır. Mini diske kayıt yapan sayısal aygıtlar olduğu gibi kendi belleğine kayıt yapan sayısal makineler de bulunmaktadır. Bunların kullanımı, hem ses kaydının bilgisayar ortamına aktarılmasını hem de deşifre montaj vb. işlerde kolaylık sağlar (Thompson, 2007, 9).

Mikrofonun iyi olması önemlidir. Görüşme kapalı bir mekânda birebir yapılıyorsa yaka mikrofonu kullanılabilir. Stereo kayıt ve iki mikrofon nispeten daha iyidir. Eğer açık yerlerde veya hareket halinde görüşme yapılacaksa istenmeyen sesleri daha aza indirecek olan tek yönlü bir mikrofon yani kardiod kullanılırsa faydası görülecektir. Görüşme masanın etrafında bir grupla olacaksa iki adet çok yönlü el mikrofonu alınmalı ve sırt sırta yerleştirilmelidir. Tek mikrofon girişi varsa basınç alanlı mikrofonlar tercih edilmelidir.

Kaliteli kayıt yapabilmek için iyi bir araştırma yapmaya değer. Çünkü görüşme her bakımdan olağanüstü olsa bile donanım iyi değilse sonuç hayal kırıcı olabilir. Güvenilir yerlerde orijinal ikinci el kayıt cihazlarına bakmakta fayda vardır. Ayrıca bazı aygıtlar bir başka yerel gruptan, bir kütüphane ya da müzeden ödünç alınabilir. Hatta sırf bu işi gönüllü olarak yapan sözlü tarih projeleri ağlarına ulaşmak bile mümkündür.

Teyp tercih edildiğinde iki makaralı ise uzunçalar bant kullanılması ve hızlı kayıt yapılması iyi olur. Kaset teyplerin hepsi aynı hızda çalışır. Bunlar kompakt, ucuz ve doldurulması kolay bantlar kullanma üstünlüğüne sahiptir. Dezavantajları ise iki makaralı teybe kopyalanmadan düzenlenememeleridir. Kaset olarak bir saat süren, bir yüzü 30 dakika, C60'lar kullanılabilir. Krom veya metal kasetler yerine sıradan demirli FE tip sözlü tarih için tamamen yeterlidir. Hangi bant alınır alınsın, kayıt aygıtında kullanılan bant tipine uygun ayarlamaları yapmayı unutmamak gerekir.

Donanım temin edildikten sonra biriyle görüşme yaparken makineden çok görüşme yapılan kişiyle ilgilenebilmek için teknoloji sorununu en aza indirmek amacıyla donanımın nasıl çalıştığı konusu araştırılmalıdır. El kitabı dikkatle okunmalı, alıştırmaları yapılmalıdır (Thompson, 2007, 9-10).

Sözlü tarih aktiviteleri sonucunda öğrenciler bazı beceriler kazanmaktadır. Öğrencilerin kazandığı bu beceriler basamak basamak elde edilmektedir. Örneğin; dinleme, gözlem ve soru sorma becerisi görüşme esnasında, bilgiyi düzenleme, olguyu düşünceden ayırma, ilgisiz bilgi arasında ilgili bilgiyi bulma becerisi, görüşmeden hemen sonra kazanılır. Kendinden önceki kuşakları daha iyi anlama ve takdir etme ile değişim ve sürekliliği algılama becerileri ise öğrencinin kendi yaşantısı ile geçmişte yaşamış insanların yaşantılarını karşılaştırması sonucu kazanılır.

10. Sözlü Tarih Çalışması Nasıl Yapılmalı?

Görüşme yapılacak kişiler rasgele seçilmemelidir. İyi bir hazırlık yapılarak işe başlanması gerekir. Bu noktada tanınmış kişilerle görüşme yapılması nispeten kolaylık sağlayacaktır. Daha önceden gazete, kitap, şirket profili, yaşam öyküsü gibi kaynaklardan istifade ederek ön çalışma yapmak mümkün olabilecektir. Tabii interneti kullanarak tarama yapmak işi hayli kolaylaştıracaktır. Görüşülen kişi tanınmış biri değilse yerel tarih kitapları ve daha genel kitaplar kullanarak onlar hakkında bilgiyi genişletmek mümkündür. Önemli olan ne sormak istediğinize dair net bir düşünce oluşturmaktır (Thompson, 2007, 6).

Konu belirlenip, gerekli çalışmalar yapıldıktan sonra görüşmeyi önceden ayarlamak gerekmektedir. Görüşme için önceden haber vermek faydalıdır çünkü yaşlı insanların hafızalarını toparlamaya ihtiyacı vardır. Aynı zamanda görüşme zamanını önceden belirlersek, insanlar bize aktaracağı bilgileri bir süzgeçten geçirirler ve böylece hangi konulara değinip hangilerini anlatmamaları gerektiğini belirleyerek bize zaman kazandırmış olurlar.

Görüşme yapılacak kişiler hakkında ya da yaşadıkları dönem ve şahit oldukları olaylar hakkında daha önceden bilgi sahibi olmak, araştırmacının işini kolaylaştıracaktır. Eğer kişi tanınmış biri ise o zaman bilgi edinmek pek zor olmayacaktır. Fazla meşhur olmayan kişiler hakkında daha önceden edinilecek bilgiler görüşme esnasında hem önemli miktarda zaman kazandırır, hem de araştırmacının

görüşme yapılan kişi üzerinde iyi bir izlenim bırakmasını sağlar (Pulcu, 2006, 10). Görüşülecek kişi, ulaşmaya çalıştığımız sonuçlara uygun nitelikte mi değil mi saptanmalıdır. Eğer görüşme konusunda görüşme yapan kişinin yeteri kadar tecrübesi yoksa insanlardan bilgi almakta zorlanılabilir ve gereksiz ayrıntılar dinlemek zorunda kalınabilir.

Sözlü tarihe kaynak olacak kişide şu özelliklerin aranması önerilmektedir:

- Kaynak kişi bilgi vereceği alanın uzmanı veya bilgi vereceği konunun şahidi olmalıdır. Unutulmamalıdır ki başarılı bir sözlü tarih projesi, görüşme yapılan insanların sayısı ile değil yapılan görüşmelerin niteliği ile ölçülür.
- Hangi konular üzerinde ve ne şekilde durursa öğrencilere yararı olacağı konusunda öğretmen kaynak kişiyle bir ön görüşme yapılmalıdır.
- Görüşme için kaynak kişinin meşgul olduğu zaman değil boş olduğu zaman alınmalıdır.
- Kaynak kişi kendisine ihtiyaç duyulduğunda dinlenmelidir.
- Kaynak kişiyi öğrencilerin tam olarak dinlemeleri ve mülkünse soru sormaları sağlanmalıdır.
- Kaynak kişi anlatırken öğrencilerin kısa notlar tutmaları sağlanmalıdır. Özellikle şahıs, yer ve olayların küçük notlar halinde yazılması faydalıdır. Görüşme sonunda bu notlardan faydalanılarak konuşmacıya bazı şeyleri detaylandırmasını yahut anlaşılmayan bir meseleyi daha açık bir hale getirmesini söylemek gerekebilir.
- Kaynak kişinin anlattıkları; ders kitaplarıyla, yazılı belgelerle karşılaştırılmalı ve öğrenciler tarafından değerlendirilmesi sağlanmalıdır.

Toplumun içinde yaşayan sıradan kişiler de şüphesiz kaynak olabilirler. Sonuçta bu kişiler o toplumun bir parçası olarak yaşamaktadırlar. Avukat, ressam, çiftçi, öğretmen, bakkal, muhtar, postacı gibi çeşitli meslek erbabı, o mahallin en yaşlı kişileri konu alan uzmanları kaynak kişiler olarak kullanılabilir. Bu kişiler ziyaret edilebileceği gibi sınıf da davet edilebilirler (Sarı, 2006, 121).

Kiminle görüüleceğine karar vermek bazen konuya göre kendiliğinden ortaya çıkar. Örneğin aile fertleri, dernek üyeleri, müsabıklar, yöneticiler ya da işçiler olabilir. Burada dikkat edilmesi gereken kilit insanları bulabilmektir. Ayrıca farklı bakış açıları aranmalıdır. Örneğin başarılı biriyle konuşulduğu kadar başarısız olanlarla da konuşulmalıdır. Erkeklerle konuşulduysa kadınlarla da konuşmak gerekir. Farklı politik görüşlerde olanlar aranmalıdır. Yaşam biçimleri farklı olanlar seçilmelidir.

Konuya göre birbirini tanıyan veya tanımayan insanlar tercih edilmelidir. Tipik olan mı yoksa istisna olan mı tercih edilecek? Bu konuya göre karar verilecek bir noktadır. Bazen sadece bir değil bir kaç kişiyle konuşmak, bir olayı değişik kişilerce nasıl hatırlandığına dikkat etmek ve bunları karşılaştırmak çok yararlıdır. Böylece daha bütünlüklü bir hikâye yazılabilir. Özellikle birbirine yakın insanlar örneğin aynı ailenin mensupları veya birbiriyle arkadaş olan kişiler tercih edilmişse önce bir soyağacı yaparak işe başlamak hikâyeyi düzene sokacaktır. Çok açılmadan hısımlar ve akrabalar, diğer yakın arkadaşlar, aileye sonradan katılan gelinler ve damatlar hakkında da kısa bilgiler not edilirse toplumsal ilişkiler yerleştirilmiş olur. Bu bir gerçektir ki evlenme kişisel bir olay değil, çok önemli bir toplumsal kurum olduğundan, evlilikle aileler birleştiğinden, akrabalıklar kurulduğundan bu kurumu bir halkı incelemenin köşe taşlarından biri kabul ederiz (Aydın, 2014, 2). Farklı gruplardan, farklı güç ilişkilerinde konumlanmış ve aynı olayla ilgili olarak değişik ve hatta belki de çelişkili ifadeler verebilecek kişilerin seçilmesi de bir yöntemdir. Belli bir zaman veya olayla ilgili ifade verebilecek tüm bireylerle görüşmek çok iyi sonuçlar verebilir (Fischer, 2011, 11).

Sözlü tarih ile ilgili İstanbul'da uzmanların yaptığı bir diyalog toplantısında görüülecek kişinin seçilmesi ile ilgili şöyle bir soruya yanıt aranmış: Siyasi çatışma ve şiddet mağduru olmuş topluluklarda nasıl güven inşa edilebilir ve bu topluluklara nasıl erişim sağlanabilir? Türkiyeli katılımcılardan biri, söz konusu topluluğa mensup olan görüşmeciler ile çalışılması gerektiğini, zira bu kişilerin topluluğun dilinden anladığını belirtir. Kastedilen yalnızca aynı dili konuşmak değil, aynı zamanda hassasiyetleri anlamaktır. Buna karşın bir diğer katılımcı içeriden olmanın bilakis erişime engel olabileceğini, çatışma yaşamış toplumların acı ve travma hikâyelerini yabancılar ile paylaşmaya daha açık olduklarını öne sürer. Kişilerin, mahrem öykülerini topluluğun içinden birine anlatmanın rahatsızlığı olmaksızın hayatlarını ve deneyimlerini dile

getirebildikleri için dışardan bir dinleyiciyi tercih edebileceklerini belirtir. Türkiyeli bir diğer katılımcı bu görüşe katılmakla birlikte, yabancı bir araştırmacı olarak bir topluluktan kabul görebilmek için aylar süren ön çalışmalar yapılması, irtibatlar kurulması, potansiyel görüşmecilerle enformel sohbetler yapılması gerektiğini ekler (Akbar, 2012, 3). Görüldüğü gibi görüşme yapılacak kişinin seçimi kadar görüşecek kişinin toplumla olan yakınlığı da görüşmenin seyrini etkilemektedir.

Görüşme yapılacak kişiler gazete, radyo ilanlarıyla da bulunabilir. Yaşlı insanlar daha fazla birikime sahiptir. Huzurevleri, sendikalar, kahveler, kulüpler, yerel tarih dernekleri yaşlı insanlara ulaşılabilir yerlerdir. Bazen öneriler ve rastlantılar değerlendirilebilir.

Ön araştırma yapıldıktan sonra kaynak olacak kişiyle ilk temasın kişisel olarak kurulmasında ve randevu talebinin bizzat yapılmasında fayda vardır. Böylece görüşülecek kişiye güven hissi doğrudan verilmiş olacaktır. Örneğin telefonla bunu yapmak mümkündür. Randevu talebi esnasında kişiyi anlatacaklarına değer verileceğini ve istediği ölçüde gizlilik içerisinde tutulacağını açıkça hissettirmek gerekir. Bu noktada şu yedi etik ilkesine özellikle dikkat etmek gerekir:

- İnsan onuruna saygı
- Bilgilendirilmiş rızaya, görüşülecek kişinin özgür ve gönüllü onayına saygı
- Çocuk, yaşlı, göçmen ve yerinden edilmiş kişiler, mağdurlar, engelliler veya incinebilir ya da bir sözlü tarih görüşmesi sonucunda incinebilecek tüm kişilere saygı
- Özele ve gizliliğe, görüşme yapılan kişinin görüşmeden çekilme hakkına saygı
- Adalet ve eşit katılıma saygı; incelenen toplum, topluluk ya da grupların eşit temsil edilmesini sağlamak ve adil olmak
- Zarar ve yararın dengelenmesi
- Zararların en aza indirilmesi, özellikle de hassas kişilerle görüşürken (Fischer, 2011, 12).

Görüşmeci böylece kendini tanıtmak, projesini anlatmak ve ele alacağı konuların ana hatlarını iletme fırsatı bulmuş olacaktır. Yapılacak ön görüşme esnasında görüşme yapılacak kişiler hakkında bilgi edinmek mümkündür. Yapılması gereken bu ön görüşmede bilgi almak amacıyla fazla ve tek kelimelik cevaplar gerektiren sorular yöneltilmektedir (Pulcu, 2006, 10).

Karşıdaki kişi değişik tavırlar sergileyebilir. Bunlara karşı önceden hazırlıklı olmakta fayda vardır. Örneğin kararsız olabilir. Anlatacaklarının ilginç olmadığını düşünüyor da olabilir. Yapılacak olan görüşmede ses veya görüntü kaydı yapılacağı önceden kişiye bildirilmelidir. Görüşme yapılacak olan kişi bu tür bir kayda izin vermezse bile görüşme yapılacak gün araştırmacı kayıt için bir kez daha ısrar etmelidir. Bu yüzden hazırda bazı ikna söylemleri geliştirmek iyi olacaktır. Seçilen kişiye ulaşacak hatırı sayılır referanslar bulmak oldukça önemlidir. Resmi bir dil kullanmaktan ziyade cümle içinde sohbet, yaşamöyküsü gibi rahatlatıcı kelimelerle cümle kurmak gerekir (Thompson, 2007, 10). Hatta belki mümkünse ve yapmacık olmamak kaydıyla görüşme yapılan kişinin yöresel ağızıyla konuşmak resmi havayı dağıtacaktır.

Yapılan çalışmanın bilimsel olduğu kadar edebi bir yönü olduğu unutulmamalıdır. Sözlü tarihin kaynağı olacak kişi bir iletken değildir. Anlatacaklarını kendi akıl ve mantığıyla yeniden yorumlar. Bazı şeyleri unuttur, bazılarını ise vurgu yapar. Sözlü tarihle sadece olguları değil bir önceki kuşakların hayatı anlamlandırmalarına dair yazılı belgelerde öğrenemeyeceğiniz yazılamayan pek çok ayrıntıyı öğrenmek mümkün olabilecektir. Bunları kelimelere dökmek güç olacaktır ama en azından geçmiş tecrübeler ve duygular aktarılmış olacaktır. Tarihçi bunları saklamak ve sonraki kuşaklara aktarmak gibi bir yükümlülüğün altına girmiş olacaktır. Sözlü tarih bu yönüyle duygusal bir paylaşımı da içerir. Bu faaliyet sırasında anlatıcının sadece sözlerinden değil tavırlarından, konuşmasından, seçtiği kelimelerden, üslubundan, görüşmeciye yaklaşımından ve onunla olan iletişiminden de çok şey öğrenmek mümkündür. Bu anlamda sözlü tarihçi bir insanı tecrübe etmiş oluyor. Yani sözlü tarih bir nevi tek kişilik antropolojidir. Ama antropolojinin ya da herhangi bir sosyal bilimin genellemeleri yerine bir insanın bütün öznelliğinin zenginliğine ulaşmada sözlü tarih gibisi yoktur. Paragrafın başındaki cümleye dönersek bu yönden sözlü tarih edebiyatla ortak yönler taşır (Aydın, 2014, 1). Nitekim ilk yazılı edebî verimler uzun

süre tarihçilikte olduğu gibi sözlü geleneğin taşınması suretiyle oluşturulmuştur. Destanlar, masallar, hak hikâyeleri, menkıbeler, gazavatnâmeler, mesneviler, klasik şiire kaynaklık eden hikâyeler bunlardandır. Bir dönemin karakteristiğini aslına en yakın şekilde kurgulayıp yazabilmek için o dönemi oluşturan faktörleri merkezden çevreye doğru anlaşılabilir bir kompozisyonda düzenlemek gerekir. Şehirden köylere kadar tarih yazıcılığını zenginleştirecek olan bu tür bilgileri halk edebiyatında ve folklorda bulmak mümkündür (Üçüncü, 004, 4).

Temel bilgileri almak ve görüşme yapılacak yerin neresi olacağına karar vermek için yine telefon kullanılmalıdır. Kaydı yapılacak kişinin kendisini çok daha rahat hissedeceği bir yer görüşme için tercih edilmelidir. Mesela bu kişinin evi en iyi seçimdir. İşyeri de uygundur ama rahatsız edilme ihtimali yüksektir. Belki de konuşmacı daha nötr bir yeri tercih edebilir. Eğer belli bir yerle ilgili deneyimlerin üstüne görüşülüyorsa örneğin okuldaki yaşam üzerine görüşülüyorsa hafızaları canlandırmak için görüşme bu ortamda yapılabilir. Fakat söz konusu mekân kaynak olan kişi için hassas bir yer ise görüşmeyi tasarlarken çok iyi düşünmek gerekir. Böyle bir yer tercih edilecekse kişinin orada görüşürken gerçekten de rahat olamayacağı ve geçmiş anıların onu sarsma ihtimalinden dolayı başka alternatifler el altında bulundurulmalıdır. Açık hava ortamında görüşme yapılmak istenirse bu yürüyüş şeklinde yapılabilir. Görüşülen kişi belli yerleri gösterirken filme alınabilir. Doğrusu en kolay görüşme otururken yapılabilir. Böylece su ve mendil gibi ihtiyaçlara da rahatça ulaşılabilir (Fischer, 2011, 11). Sonuçta randevunun yeri ve zamanı kesinlikle görüşme yapılacak kişi tarafından tercih edilmelidir. Telefonda ziyaret düzenlemelerinin kesin olarak belirlenmesi ve mümkünse ardından, üzerinde anlaşılan zaman ve tarihi belirten bir mektup gönderilmesi önemlidir. Gönderilen mektuplar resmiyetten uzak olmalıdır. Tedirgin edici antetli kağıtlar kullanmaktan kaçınılmalıdır. Grup broşürleri ve kırtasiye malzemeleri tasarlanırken de bu hususlar hatırlanmalıdır.

Mektup ve telefonda görüşmenin teke tek yapılması gerektiğinin açıkça belirtilmesi ve vurgulanması gerekir. Özel yaşamın güvenliği açısından ve karşıdaki kişinin rahatlaması açısından bu önemlidir. Çünkü yakın bir dost bile olsa üçüncü kişinin varlığı serbest konuşmayı önleyebilir ve etkileyebilir. Bu yüzden görüşmenin baş başa yapılması tavsiye edilir. Ancak birlikte anılarını tazeleyen bir grup insanın

birbirini harekete geçirebileceği ve bunun olağanüstü sonuçlar doğurabileceği durumlar da vardır (Thompson, 2007, 10-11). Ya da çekingen bir kadın konuşmacı, çok yaşlı ve hafızasındaki problemler dolayısıyla bazı şeyleri karıştıran bir konuşmacı, yöresel şivesi anlaşılmaya çok müsait olmayan biri söz konusuysa o zaman kendisine yardımcı olmak üzere bir yakını, akrabası seansa katılabilir. Kaynak olan kişi yabancı uyruklu ise bir tercüman vasıtasıyla yardım alınabilir. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, üçüncü kişilerin görüşmeye dahi olmayıp sadece aracı durumunda olmalarını sağlamaktır. Bundan dolayı araştırmacı görüşmenin kontrolünü kendi elinden bırakmamalıdır (Pulcu, 2006, 13). Bunun yanında çalışmayı yapan araştırmacı bir ekip oluşturabilir. İşbirliği ve iş bölümü işini bir hayli kolaylaştırır. Birisi görüşmeyi yaparken bir diğeri içerik, anlatıcının görüntüsü, ortam ve ruh hali hakkında not tutabilir. Bu yaklaşım konunun daha fazla çoklu bakış açısıyla analiz edilip sunulmasına yardımcı olabilir (Fischer, 20011, 10).

Görüşme yerine gidilirken son kontroller yapılmalıdır. Donanımın doğru çalışıp çalışmadığı kontrol edilmelidir. Yeterli sayıda kaset alınmalıdır. Çünkü genelde düşünülenin fazlası gerekli olur. Kayıt aygıtı, mikrofon ve yedek piller kontrol edilmelidir. Bir elektrik kablosu bulundurulmalı en kötü ihtimaller düşünülmelidir.

Görüşmeye tam vaktinde gitmek önemlidir. Mümkünse bir görev kimliği gösterilmesi güven arttırıcı bir önlemdir. Bir el sıkışma ve dostça bir gülümseme buzların erimesine yardımcı olur. Görüşmeci, bir misafir olduğunu unutmamalıdır. Yeni tanışan insanlardaki tedirginlik büyük ihtimalle karşılıklı olacaktır. Bu nedenle samimi güven verici ve sabırlı olmak çok önemlidir.

Oturulacak olan oda ev sahibi tarafından belirlenecek olsa dahi önceden düşünülerek gidilmesinde fayda vardır. İşlek bir yol üzerinde olmayan oda daha elverişli olacaktır. Ev sahibinin oturacağı yeri kendisinin seçmesi beklenmeli ve olabildiğince yakın bir yere oturulmalıdır. Radyo, televizyon ve saat gibi ses kaynakları kaldırılmalı ses çıkarması muhtemel diğer etkenlere karşı da tedbirler alınmalıdır. Telefonların kapatılması istenmelidir. Görüşmenin kesilmemesi ve sıhhatli olabilmesi için bu ayrıntılara zaman ayrılması görüşme sırasında yaşanacak vakit kaybını ortadan kaldıracaktır (Thompson, 2007, 11).

Görüşmeci görüşme yapılacağı kişilere mutlaka kendisini tanıtmalı, bu araştırmayı niçin yaptığı konusunda bilgi verilmeli ve karşı tarafı samimiyetine inandırmalıdır. Konuşmanın sohbet havasında geçmesi konuşmacının kendini rahat hissedip açık yüreklilikle konuşabilmesi için önemlidir. O yüzden görüşmeye başlarken biraz havadan sudan, gündelik olaylardan konuşup ortamı ısıtmak gereklidir. Hemen konuya girilmemekle birlikte bu sohbet fazla da uzatılmamalıdır. Karşısındaki insan tarihçinin ciddiyetini ve görüşmeye verdiği önemi hissetmelidir. Mesela görüşmeye gidildiğinde yaşlı insanları sevindirecek küçük hediyeler almak ve onlarla biraz sohbet ortamı oluşturmak hem görüşmeciyi rahatlatır hem de sempatik bir ortam oluşturur. Araştırmacı görüşme esnasında mümkün olduğunca güler yüzlü olmalıdır. Yani görüşmeye başlamadan önce anlatıcıyla sıcak bir güven ilişkisi kurmaya çalışmak gerekmektedir. Güven, iyi bir sözlü tarih projesinin hazırlanmasında en temel duygudur (Pulcu, 2006, 11). Bu noktada bir ön görüşme yapılıp yapılmaması konusu görüşmecinin duruma göre karar vereceği bir husustur. Çünkü ön görüşme doğallığı bozabilir. Yine de genel olarak ön ziyaret yapmakta fayda görenler olabilir.

Unutulmaması gereken en önemli kural görüşülen kişiye saygı gösterilmesidir. Bu insanın rızasını almak, hassas olduğu konulara dikkat etmek, yapılan söyleşinin başkaları tarafından öğrenilmesi sonucu onu utandıracak, toplumda küçük düşürecek, maddi ve manevi zarar verecek her şeyden kaçınmak gereklidir. Nihayetinde sözlü tarihin bildiklerini anlatma zorunluluğu yoktur, reddedilmeye karşı saygı göstermek gereklidir. Ama yaşlı insanların çoğu aslında bildiklerini birilerine anlatmaya oldukça heveslidir, bu kendileri için de bir terapi yerine geçer, onlara değer verdiğimizizi göstermenin bir yoludur. Burada önemli olan konuşmayı tarihçinin değil, tarihin yapmasıdır. Sözlü tarihçi, görüştüğü kişinin bilmediği, mesela kitaplardan okuduğu konularda bilgisini sergileyip karşınızdaki insanın kendini yetersiz hissetmesine sebep olmamalıdır. Unutmamalıdır ki öğrenmeye gelen kendisidir; amaç ders vermek, öğretmek değildir. Bunu karşısındaki insana da mutlaka hissettirmelidir.

Donanım doğrudan görüşmecilerin arasında olmamalıdır. Görüşülen kişinin göremeyeceği, görüşmeyi yapan kişinin görebileceği bir yer tercih edilmelidir. Bu ilginin başka tarafa çekilmesini önler ve görüşme yapılan kişiyle ilişki gelişirken kayıt cihazının varlığının ikinci plana itilmesine yardımcı olur. Yani görüşmeye başlamadan

önce kayıt cihazı görüşme yapılan kişinin fazla dikkatini çekmeyecek bir yere konulmalı ve dikkat dağıtıcı şeylerden uzak durulmalıdır. Esas konuya girmeden önce herhangi bir konudan bahsedip kayıt cihazının çalışıp çalışmadığı kontrol edilmelidir. Kayıt esnasında da düzenli olarak kayıt düzeylerini kontrol etmekte fayda vardır.

Yaka mikrofonu kullanılıyorsa kişinin ağzından yaklaşık 20-25 cm uzağa yerleştirilmelidir. Yaka mikrofonu dış giysinin altından geçirilirse yaşanması muhtemel küçük kazalar en aza indirilmiş olur. Harici mikrofon kullanılıyorsa mümkün olduğu kadar konuşmacıya yakın yerleştirilmeli ama aygıtla aynı yüzeye ya da kötü bir ses kalitesi veren sert bir yüzeye konulmamalıdır. Genel olarak mikrofon kişiye ne kadar yakın olursa sonuç o kadar iyi olur.

Bazı noktaların önceden kesin olarak belirlenmesi görüşmeyi çok daha fazla tarihsel hale getirecektir. Kaydı yapılacak olan kişinin ne zaman doğduğu, nerede yaşadığı, ne iş yaptığı, anne ve babası sorulabilir. Kişini geçmişi hakkında yapılacak ufak tartışmalar onun konuşmasını kolaylaştıracaktır. Anne-baba başlamak için iyi bir nokta olabilir. Görüşmeci, kaynağın hayatında yaşadığı tek bir konuya yoğunlaşmak istese dahi böyle bir başlangıç yaşam öyküsünü kapsayıcı olmakta fayda vardır. Kaynağın aile geçmişine, büyüklerinin ona olan etkisine, anne ve babanın nereden geldiklerine, ne iş yaptıklarına, kişiliklerinin nasıl olduğuna, aile fertlerinin ilişkilerin nasıl olduğuna, daha sonra başlarına ne geldiğine, çocukluk günlerinin nasıl olduğuna, yaşadığı eve, yediği yemeklere, sevdiği oyunlara, aldığı disipline, hobilerine, eğlencelerine, yaptığı sporlara, okuduğu kitaplara, yaşadığı düğün ve cenazelere, paraya yaklaşımına, alış-veriş alışkanlıklarına, yaşadığı mekânlara, mensup olduğu gruplara, komşularına, arkadaşlarına, dostlarına, politik görüşüne, okuduğu okullara, gördüğü savaşlara ve önemli olaylara dair sorular sorulmalıdır. Ayrıca iş hayatına ilişkin deneyimleri, işini neden seçtiği, nasıl girdiği, işyerinin betimlemesi, kimlerle çalıştığı, diğer işleri, planladığı kariyer, işini isteyerek mi seçtiği yoksa rastlantı mı olduğu, bir iş gününü nasıl yaşadığı, terfi şansı, işle ilgili önemli etkinlikleri, iş arkadaşları, dostları, düşmanları, profesyonel kuruluşlar ve sendikalarla ilişkileri, işle bağlı toplumsal yaşamı, en çok neden gurur duyduğu öğrenilmelidir. Bundan başka medenî hali, arkadaşları ve dostlarıyla birlikte yaptıkları, boş zaman faaliyetleri, varsa eşiyle ilgili bilinmesi gerekenler, evlilik töreni, evi birlikte geçindirme şartları, ev işlerini paylaşma

durumları, evlilik ideali, evlilik sona erdiyse sebebi, çocukları, çocuklara ilişkin umutları, tatiller, radyo ve televizyon ile teması, kulüpler, dernekler, dine bakışı, emeklilik üzerine düşünceleri öğrenilmelidir (Thompson, 2007, 8).

Yine konuşmaya başlamadan önce, görüşme esnasında cevaplamak istemedikleri bir soru olursa ya da kötü anıları çağrıştıran ve çok olumsuz etkilenecekleri bir durum olursa konuşmamayı talep edebileceklerini söylemek gerekir. Sözlü tarihin kaynağı olan kişi kayıt aygıtı kapalıyken zaman zaman kaydedilmesini istemediği şeyleri söyleyebilir. Hatta görüşme sonrasında kayıttan silinmesini istediği kısımlar olabilir. Kaydı yapılan kişinin taleplerine saygı göstermek çok önemlidir. Böylece güven duygusunun oluşması sağlanmış olacaktır. Sakıncaları engellemek için genel bir soru çerçevesi hazırlamak iyi olur. Soru formları kullanmak da mümkündür. Ama bunun soru sorarken görüşmeciyi katılaştırmamasına dikkat etmek gerekir. Soru formu sadece bir hatırlatıcı olarak kullanılmalıdır.

İlk soru sorulmadan önce tarih, yer ve saat belirtilmelidir. Araştırmacının bunları kayıt cihazına sesli/görüntülü olarak tam olarak belirtmesi zaruridir. Görüşme yapılan kişinin, görüşmecinin adı soyadı söylenmeli ve tabi bunlar kaydedilmelidir. Kişinin kimlik bilgileri yanında gerekirse başka bir kısım öncelikli bilgiler de kaydedilebilir. Bu küçük bilgilere analiz safhasında çok fazla ihtiyaç duyulacağı görülecektir (Pulcu, 2006, 11). Sözlü tarih yaparken bir hikâyeye yazılmaktadır. Hikâyelerde zaman, mekân ve karakterler önemlidir. Öğrendiğiniz olayların zamanını ve mekânını da kaydetmek gerekir. Mekânların tarihi de yanı başımızdaki tarihin önemli bir boyutudur. İçinde yaşanan köy, mahalle, şehir zaman içinde nasıl değişiklikler geçirmiş bunu öğrenmeye çalışmak ilginç olabilir. Bunun için miras meseleleri, kime ne kalmış sorulabilir, evlerin, arsaların, tarlaların kimden kime el değiştirdiği öğrenilmeye çalışılabilir. Bu daha derin konulara geçmek için de iyi bir yol teşkil eder. Hikâyeye hazırlarken kronolojik bir sıra izlemeye dikkat edilmelidir. Yazınızı belli temalar mesela atlı tarım devri, motorlu tarıma geçiş, Kırım Dönemi, Romanya Dönemi, Türkiye Dönemi, Köy Dönemi, Kente Göç ya da hikâyenin önde gelen karakterleri etrafında düzenlemek tarihinin işini bir hayli kolaylaştıracaktır (Aydın, 2014, 2).

Görüşmenin gidişatı görüşmecinin kontrolünde olmalıdır. Beklenmedik durumlara karşı hazırlıklı olmakta fayda vardır. Büyük olasılıkla başladıktan sonra hakkında düşünmediği bazı şeylerle ilgilenmesi gerekecektir. Bu nedenle kaynağa, neyin önemli olduğunu söylemesi şarttır. Bu kaynak olan şahsa kendini daha iyi ifade etme imkânı tanıyacaktır.

Kayıt genellikle iki ya da üç görüşme şeklinde gerçekleşir. Beklenmedik ve alışılmamış, iyi anlatılan anılarla karşılaşılırsa bunlara elden geldikçe zaman ayırılmalıdır. Başarılı bir sözlü tarih için planlamaya gerek vardır. Ancak keşfedilen şeye de yanıt verilmelidir.

Yaşlı insanlar kırılığandır, söylenen ya da sorulan bir şeye çabuk alınabilirler. Sözlerine sık sık müdahale etmemek gerekir. İstemedikleri bir konuyu açmak için üzerlerine gittiğinizde size bilgi vermeyebilirler. Bu sebeple ölçü korunmalı ve saygılı olunmalıdır. Konuşmacıya karşı özellikle yaşlı ise sabırlı ve tahammülü olmak gerekir. Kimi zaman görüşme çok farklı ve son derece sıkıcı konularda geçebilir veya mesele etrafında gereksiz yere dolanılabilir. Tekrarlar yapılabilir. Bu gibi durumlarda araştırmacı güler yüzlülüğünü korumalı, konuşmacıyı yönlendirmemek şartıyla görüşmenin önünü açacak sorular sormalıdır. Görüşme esnasında kesinlikle konuşmacıya muhalif olmamak ve kendi fikrini kabul ettirmeye çalışmamak gerekir (Pulcu, 2006, 13). Eğer onlara yaşça bizden büyük olduklarını ve tecrübelerinin bize göre fazla olduğu için daha üstün ve bilgili olduklarını hissettirirsek soruları cevaplama konusunda daha istekli davranabilirler.

Görüşme esnasında sorular kısa, net ve hedefe yönelik olmalıdır. Çok fazla soru sorup uzun cümleler kurularak karşı tarafı etkilemeye çalışmak yanlıştır. Sorular tek tek sorulmalı ve evet – hayır soruları yerine “Buna ne yol açtı? Bundan biraz söz eder misiniz? gibi sorular sormak görüşmenin salahiyeti açısından daha faydalıdır. Unutulmamalıdır ki amaç görüşmeyi yapan tarihinin değil kaynak olarak kullanılan kişinin konuşmasıdır. Konuşmacı cevap verirken sözü kesilmemelidir. Yeni soru sormak için bir duraklama zamanı veya sözün bitimini beklemek gerekir. Anlatıcının kendisi için en önemli şeyi söylediğinden emin olunmalıdır. Temel soruların nasıl sorulacağı konusu önceden çalışılmalıdır. Bu sorular da kısa tutulmalı, basit sözcükler kullanılmalıdır. Önemli noktalardan biri de görüşmecinin sorularıyla cevabı

yönlendirmemesidir. Sözlü tarihin başarılı ve hedefine uygun bir şekilde yapılması için araştırmacının, sık soru sorarak veya yönlendirme yaparak kendisiyle görüşülen kişinin kendisini rahat ifade etmesini engellememesi esastır. Örneğin “Bundan ne kadar hoşlandınız?” yerine, “Bundan hoşlandınız mı, hışlanmadınız mı?” sorusu tercih edilmelidir. Kesin yanıtları teşvik eden sorulara gereksinim duyulacaktır: “Daha sonra nereye taşındınız?” gibi. Ama açık olan, betimlemeler, yorumlar, düşünceler gerektiren başka sorulara da gereksinim duyulabilir: “Bu konuda ne hissettiniz?”, “Nasıl bir insandı?”, “Odayı betimleyebilir misiniz?” gibi (Thompson, 2007, 7). Ya da “bu böyle değil mi”, “Siz de öyle düşündünüz zannederim.” gibi sorular yerine “Olay sizce nasıl vuku buldu?”, “Siz ne düşündünüz?” gibi sorular tercih edilmelidir. Sonuç olarak ideal bir görüşmede dikkat edilmesi gereken nokta özellikle kişi odaklı sözlü tarih çalışmalarında araştırmacının hiç soru sormaması ya da çok az sorması en uygundur. Buradaki esas kaygı kişiyi yönlendirmemektir. Eğer bu mümkün değilse araştırmacının kapalı uçlu değil, açık uçlu sorular sorarak görüşülen kişiyi yönlendirmemesi beklenir. Kişinin çocukluk yıllarından, anne babasından, dedelerinden bahsetmesi sağlanabilmelidir. Soruların önceden hazır olması ise konu odaklı sözlü tarih çalışmalarında gereklidir. Bu tip çalışmalarda görüşmenin amacına uygun olması için konunun dışına çıkılmaması daha verimli olur. Konu odaklı çalışmalarda araştırmacı sorularını yöneltmesi ve esasen bu sorulara cevap aramalıdır. Eğer görüşülen kişi sorulan bir soruya cevap vermek istemiyorsa fazla ısrar edilmemelidir (Pulcu, 2006, 12).

Mesela konusu “1950’li yıllarda kahvaltıda ne yerlerdi” olan bir mülakatta şu sorular sorulabilir:

- 1950’lerde nerede şaşıyordunuz?
- Kiminle yaşıyordunuz?
- Her gün kahvaltı yapıyor muydunuz?
- Saat kaçta kahvaltı yapıyordunuz?
- Kahvaltıyı bir başkası ile birlikte mi yapıyordunuz?
- Kahvaltınızı nerede yapıyordunuz? Masada? Mutfakta? Yemek odasında?

- Kahvaltıdan sonra sofrayı kim topluyordu?
- Birlikte yaşadığınız kardeşleriniz anne babanız var mıydı? Onlar kahvaltıda ne yiyorlardı?
- Kahvaltıyı kim hazırlıyordu? Nasıl hazırlıyordu?
- Tadı nasıldı? Seviyor muydunuz?
- Kahvaltıyı bitirmezseniz ne olurdu? Ceza alır mıydınız?
- Kahvaltı her gün aynı mıydı? Doğum günlerinde? Yılbaşında? Yazın? Kışın?
- Şu anki şartlarla kıyaslayınca o zamanki kahvaltı sizce daha mı sağlıklı ve zevkliydi? Sizce kahvaltılar yıllar içinde nasıl ve neden değişti? En önemli değişiklikler nelerdir?
- O zamanlardaki kahvaltı alışkanlıklarıyla ilgili size ilginç gelen başka bir şey var mı? Bana anlatmak istediğiniz başka bir şey var mı? (Fischer, 2011,19).

Görüşme esnasında en önemli hususlardan biri de karşıdaki insana dinlenildiğini hissettirmektir. Ayrıca görüşme yapılan kişinin anlattıklarını onaylamak kişiye ayrı bir motivasyon sağlayacaktır. Göz teması kurulması bunu en iyi yoldur. Olumlu cümleler kurulmalı müspet kelimeler seçilmelidir. Görüşmeci sessizliğe bürünürse beklemek, karşıdaki insana biraz süre tanımak gereklidir. Düzenli olarak vücut diliyle el ve baş hareketleriyle uygun teşvik işaretleri yapılması kayıttaki ses yüzdesini anlatıcı lehine arttıracaktır ki amaçlardan biri de budur. Baş sallama ve gülümseme sözlerden çok daha ön açıcıdır. Bunun yanında “ya”, “gerçekten”, “anlıyorum”, “haklısınız”, “kesinlikle”, “yani”, “aynen öyle”, “değil mi!”, “bizde de zaten böyle” gibi ifadelerin kullanılması faydalıdır. Rahat, telaşsız ve sempatik olmak için gayret sarf edilmelidir. Zıtlamalardan, önyargılı, hoşgörüden uzak yaklaşımlardan kaçınılmalı; hoşgörülü ve saygılı olunmalıdır. Görüşmeci kendi düşüncelerini ortaya koymaktan kesinlikle kaçınılmalıdır. Bazen hatırlamak zorlaşabilir ve birden farklı bir konunun içerisinde kendinizi bulabilirsiniz. Böyle durumlarda anlatılan öyküyü kesmek yerine uygun zamanda konuya dönmek için kibar bir şekilde hareket edilmelidir. Görüşmeyi mutlak

anlamda sınırlamamak ve ilk başta araştırmacının aklına gelmeyen konularda görüşülen kişinin görüş belirtmesine izin vermek araştırmayı zenginleştirebilir.

Görüşmeci konu dışına çıkılmaması konusunda çok ısrarcı olmamalıdır. Bir miktar esnek olmakta sakınca yoktur. Konu dışına çıkıldığı sıralarda kayıt cihazını kapatmaya çalışmamalıdır.

Emin olunmayan konulara geri dönülmeli ayrıntı istemek gerektiği düşünülüyorsa istenmelidir. Aniden konu değiştirilmemelidir.

Konuşulan kişinin anlattıklarına eleştirel yaklaşmak önemli bir kuraldır. Bu eleştiri tabii ki tarihçinin zihninde olmalı karşılıklı tartışmaya dönüşmemelidir. Özellikle önemli bazı bilgileri tanıgın başka bir kaynaktan öğrenmiş olması ve bunları sanki kendi görmüş veya dinlemiş gibi anlatması muhtemeldir. İnsanlar bazen duydukları şeyleri kendileri yaşamış zannedebilirler. Bazen de kendileri yaşamış gibi anlatmanın bir mahsurunu görmezler.

Bu yüzden görüşme yapılan kişinin söylediklerindeki tutarsızlıklar ve önyargılar gözden kaçırılmamalı gerek görülürse bu noktalar daha derin araştırılmalıdır. Olayların betimlemeleri ön plana çıkarılmaya çalışıldıktan sonra “Neden?” ve “Nasıl hissettiniz?” gibi sorularla güdüler ve duygular da araştırılmaya çalışılmalıdır. Basmakalıp düşüncelerin ve genellemelerin ardına ulaşmak sözlü tarihin en önemli özelliklerinden biridir. Görüşmenin akışı kesilmeden tarihleri, adları ve yerleri elden geldikçe doğru olarak tanımlatmak ve daha sonra kontrol etmek üzere not etmek güzel bir sağlama yöntemidir (Thompson, 2007, 12).

Yaşlıları çoğunun hafızası çok kuvvetli değildir ama bu onlarla görüşmeye engel teşkil etmez. Çeşitli tekniklerle onların bazı olayları hatırlamasına yardımcı olunabilir. Onlara çeşitli eski resimler göstermek veyahut soruları çeşitli açılardan tekrar tekrar sormak işe yarayabilir. Karşınızdaki kişi bir insanın doğum tarihini hatırlamıyorsa, “Öldüğünde kaç yaşındaydı?”, “Kaç senesinde öldü?” diye sorarak hesaplama yoluna gidilebilir. Bir insan hakkında bilgi alınacaksa önce o kişinin dış görünüşünü tarif ettirmek işe yarayabilir. Fakat görüşme yapılan kişilerin pek çok şeyi karıştırabileceklerini, yanlış hatırlayabileceklerini de unutmamak, buna karşı uyanık olmak gerekir. Soru tekrar sorularak mesele kesinleştirilebilir. Bazı hatırlayamadıkları

konularda ise zaman tanımak, bir süre sonra akıllarına gelirse o konuya tekrar dönmek zaman kaybını önler. Uzun sessizlikler olmasın diye peş peşe soruları sıralamaya çalışmak yanlış olur. Konuşmacının aklını toparlaması için zaman tanımak gerekir. Görüşmeden sonra da tanışın tarihçiyeye telefon edip söyleyeceğini söylemesi mümkündür. Hatta hatırlayınca bir kenara not etmesi kendisinden istenebilir. Bu sebepten bir kişiyle birden çok kez görüşmek yararlıdır (Aydın, 2014, 2). Görüşülen kişinin anlattığı olaya, katılmış mı yoksa tanıklık mı etmiş olduğu ortaya çıkarılmalıdır. Görüşmeciye, olayları hatırlatmak, zihninde daha iyi canlandırması için fotoğrafların yanı sıra gazete kupürü gibi belgeler gösterilebilir (Say, Sözlü tarih ve görüşme teknikleri). Bunun yanında sözlü tanık ek olarak eski fotoğraflar ve belgeler göstermek isteyebilir. Görüşme yapılması için farklı insanlar önerebilir.

Görüşülen kişiyle görüşmecinin performansına bağlı olarak görüşmeyi iki saatten fazla tutmamaya özen gösterilmelidir. Anlatıcı yaşlı bir insansa görüme esnasında yorulup yorulmadığı kontrol edilmelidir. Bir molaya gereksinimi olup olmadığı konusunda duyarlı olunmalıdır. Çünkü bazen iki tarafta zamanın nasıl geçtiğini anlayamayabilir. Görüşmeyi duygusal bir şekilde bitirmemeli ve konuşmacı şimdiki ana geri getirilmelidir. Kayıt bitirildikten sonra görüşmeci, görüşme yapılan kişiden, kaçırmış olduğunu düşündüğü herhangi bir şeyi tekrarlaması istemelidir. Araştırmacı kendi tuttuğu notları gözden geçirip anlaşılmayan ya da daha çok bilgi gerektiren meseleleri konuşmacıya sorular yoluyla aktarmalıdır. Eğer ikinci bir görüşmeye ihtiyaç duyuluyorsa yapılacak olan yani görüşmenin, yeri ve saati hemen tespit edilmelidir. İkinci bir görüşme yapmanın faydalı olacağını belirtmiştik. Nitekim bu sayede konuşmacı o esnada aklına gelmeyen şeyleri hatırlayabilir ve eklenmesi gereken şeyleri ikinci, üçüncü görüşmelerde ekleyebilir. Araştırmacının da birinci görüşmeyi dinledikten sonra kafasında farklı sorular belirebilir. Ancak yapılacak olan projenin veriminin düşmemesi için ilk görüşme ile sonraki görüşmeler arasında fazla süre geçmemesi tavsiye edilir. İdeal aralık bir, en fazla iki gündür (Pulcu, 2006, 13).

Görüşmenin ardından hemen apar topar gitmek yerine görüşmeci küçük bir ikramı kabul ederek biraz kendinden söz ederse daha yakın bir ilişkinin kurulmasına katkı sağlamış olur. Ayrılmadan önce görüşmeci, görüşülen kişiye içtenlikle teşekkür etmeli yararlı bir çalışma yaptıklarını vurgulamalıdır. Projenin amacı tekrar

anlatılmalıdır. Hatta sonradan görüşülen kişiye bir mektup yazılarak görüşmenin değeri saklayabileceği bir belgeye dönüştürülüp kendisine gönderilebilir. Sözlü tanışın gerektiğinde görüşmeciye rahatlıkla ulaşabilmesini sağlayacak iletişim bilgileri verilmelidir. Görüşmeci başka bir görüşme için gelip gelmeyeceğini mutlaka belirtmelidir. Bu gereksiz endişeleri ve muhtemel beklentileri engelleyecektir. Sözlü tarihçi, görüştüğü kişinin belki de daha önce hiç kimseyle paylaşmadığı anı ve bilgilerini kendisiyle paylaşmış olabileceğini unutmamalıdır. Bu görüşme ziyaret edilen kişi üzerinde muhtemelen büyük bir etki bırakacaktır (Thompson, 2007, 12-14).

Tabî ki görüşme mükemmel olmayacaktır. Eksikler mutlaka olacaktır. Örneğin bazı soruları sormak mümkün olmayabilir, unutulabilir. Bazen görüşme kontrol dışına çıkabilir. Konu beklenenden fazla rayından uzaklaşabilir. Konuşulan kişi hoşsohbet biri olmayabilir. Bütün bunlara rağmen her çalışma sonraki çalışma için bir tecrübe ve kazanım olacaktır.

Toparlayacak olursak görüşme esnasında şu hususlara dikkat etmek gerekir:

- Görüşmeye akılda bir konu listesi ile gitmek, çoğu zaman önceden belirlenmiş sorularla gitmek iyidir. Elde sürekli bakılan bir kağıt parçası görüşme yapılan kişinin dikkatini dağıtabilir, yabancılaştırabilir.
- Yer ve mekân seçimi önemlidir. Görüşme rahat ve güvenli bir yerde, hiç kesinti olmadan ve rahatsız edilmeden gerçekleşmelidir.
- En önemlisi iyi bir dinleyici olmaktır. Can kulağıyla dinlemek ve karşıdakine dinlendiğini göstermek gerekir; sorulan sorularla da bu hissettirilebilir. Göz teması kurulmalıdır. Görüşmeci duruşuna ve vücut diline dikkat etmelidir.
- Görüşme yapılan kişinin düşünce akışına yardımcı olabilmek için NE, NE ZAMAN, NEREDE, NEDEN, NASIL (5N1K) soruları sorulmalıdır.
- Araştırmacı sessizlik olduğunda rahatsız hissetmemelidir. Sessizlik, anlatıcının bir şeyi hatırlamaya çalışıyor olmasından ya da duygulanmasından kaynaklanıyor olabilir.

- Görüşme yapılan kişi konuşurken kesmemeye dikkat edilmelidir. Dikkatle dinlendiğini bilmelidir.
- Bazı ortamlarda kadınları erkeklerle konuşturmak zordur. Her ne kadar teke tek görüşme yapmak tavsiye edilse de bu zorluk, kadının güvendiği üçüncü bir kişinin görüşmeye katılımıyla aşılabılır.
- Unutulmamalıdır ki görüşme yapılan kişi bilinçli ya da farkında olmadan hikâyesine oto sansür uyguluyor olabilir (Akbar, 2012, 6).

Görüşme sonrasında elde edilen bilgiler toplanıp tasnif edilmeli ve bu çalışma günü gününe yapılmalıdır. Düzenlenen bu bilgilerle tarih yazımının kuralları çerçevesinde yapmak istenilen çalışma yapılabilir.

Görüşmeden sonra ilk iş olarak kayıt yapılmış olan bant, CD ve benzerinin üzerine görüşülen kişinin tam adı, doğum tarihi, telefon numarası silinmeyecek ve belirgin bir şekilde büyük harflerle yazılmalıdır. Görüşmelerin listesini tutarak yeni kayıtlara sıra numarası verilebilir. Bu kayıtları kronolojik sırada saklamaya ve gerektiğinde bulmaya yardımcı olacaktır. Kayıt kaset üzerine yapılmışsa kasetin üst kısmındaki iki küçük güvenlik kulpunu kırmakta fayda vardır. Bunlar çıkarıldığı zaman kazayla orijinal kaydın silinmesi ya da üzerine kayıt yapılması engellenmiş olunacaktır (Thompson, 2007, 13). Araştırmacı yaptığı çalışmayı yasal olarak kullanabilmek için gerekenleri yapmayı ihmal etmemelidir. Şöyle ki konuşmacıyı yapılan görüşmenin araştırmacı tarafından kullanılabilmesini onayladığı bir izin belgesini imzalamaya ikna etmelidir. Günümüzde tüm dünyada telif hakkı hukukî anlamda kişileri oldukça bağlayıcı bir nitelik sahibidir. Sözlü tarih araştırmalarında kişilerin, oluşan malzemenin hem saklanması hem de bunların kullanılması üzerinde hakları vardır. Dolayısıyla bu her iki hakkı araştırmacıya devreden bir yazılı belge mutlaka alınmalıdır. Daha öncelerin şifahi izinler de kabul edilmekteydi. Ancak bugün özellikle hayatını kaybetmiş kişilerin ses kayıtlarını kullanmada şifahi izinler kimi zaman izin olarak kabul edilmeyebiliyor. Nitekim kişinin telif hakkı öldükten sonra mirasçılara geçmekte ve bu mirasçılardan her birinin onayı gerekmektedir. Telif hakkı araştırmasında ses kaydını kullanacak her bir araştırmacı için tek tek alınmalıdır (Pulcu, 2006, 14).

Kayıt yapılan bantlar tarihçiler için çok değerli olan birinci el tarihî kaynak gibi görülmelidir. Orijinal kayıtlara kesinlikle müdahale edilmemeli, üzerinde düzenleme yapılmamalıdır. Bantların orijinalini tarihçinin kendisi saklamak isteyebilir. Ancak saklamak için sözlü tarih projesi, arşiv veya kütüphane tercih edilebilir. Kayıtların saklanması esnasında dikkat edilmesi gereken hususlar vardır:

- Her zaman gölgeli, serin,
- Kuru ve tozsuz koşullarda,
- Kendi kutularında,
- Yukarı doğru olacak şekilde,
- Sıcaklık 7 – 13 derece,
- % 40 ile % 50 arası nemde,
- Doğrudan güneş ışığı almayacak şekilde,
- Radyatör, televizyon ve hoparlörlerden uzak,
- Dumana maruz kalmayan bir ortamda,
- El deymeyecek bir yerde
- Başkalarının ulaşamayacağı şekilde olmalıdır.

Görüşmenin bir özeti tarihçi tarafından rapor olarak yazılır. Raporla görüşme yapılan kişinin kimlik ve adres bilgileri, doğum tarihi mutlaka olmalıdır. Ayrıca sözlü tarihçinin kimlik bilgileri, görüşmeyi kim adına yaptığı, görüşmenin yeri ve tarihi, kullanılan bant sayısı, kullanılan kayıt cihazının türü, gürültü azaltıcı sistem kullanılıp kullanılmadığı belirtilmelidir. Tabii ki her bandın içeriğine ait ayrıntılı bilgi verilmelidir. Kayıtları tekrar tekrar dinlemekte, kopyalarını almakta ve özet çıkartmakta fayda vardır. Şöyle ki sözlü tarihçi kendi performansını değerlendirir ve kaçırmış olduğu temel noktaları keşfetmiş olur. Ayrıca görüşme yapılan kişinin söylediklerinin bazen yeni anlamlar aldığını ve görüşme sırasında fark edilmeyen yeni anlayışların ortaya çıktığını görmek de mümkündür (Thompson,2007, 13).

Numaralandırılan, kopyalanan ve özetlenen bantların çözümü yapılır. Yani ideal bir şekilde yazılı hale dönüştürülür. Herkes bantları dinleyemeyebilir. Birkaç saatlik kayıtları dinlemek için zamanı olmayanlar olabilir. İşte bu yüzden bant çözümü gereklidir. Böylece insanlar kayıtlara geçen bilgilere kolay ve pratik bir şekilde ulaşabileceklerdir. Bant çözümünü bilgisayar ortamında yapmak çok daha kullanılabilir ve kolay olacaktır.

Görüşmeyi metne dökmenin temel kuralı, tekrarlamaları, duraklamaları, ünlemleri ve vurgulamaları dahil ederek ve konuşma ritmini ve belirli bir ağza ya da lehçeye ait sözcükleri vererek, özgün konuşmayı elden geldiğince doğru olarak metne dönüştürmektir. Gramer kesinlikle düzeltilmemelidir. Kişinin yöresel şivesi ve kullandığı yabancı kelimeler dahil mümkün olduğunca değiştirilmeden yazılmalıdır. Kişinin ses ve mimikleri, mümkünse sembollerle ya da parantez içinde ifade edilecek açıklamalarla mutlaka belirtilmelidir. Aksi takdirde, örneğin şaka yahut alay mahiyetindeki ifadeler bundan sonraki araştırmacılarca anlaşılabilir ve onların yanlış yorumlar çıkarmalarına sebep olabilir (Pulcu, 2006, 15). Metnin her sayfasının başlığı özet tablodan temel ayrıntıları içermeli, ayrıca her sayfa kendi numarasını ve görüşme numarasını içermelidir. Kelime kelime çözmek her konuşma dakikası için beş ilâ on dakika zaman harcamak anlamına gelir. Bu da dikkati yoğunlaştırma, titizlik ve sabır gerektiren bir iş demektir. Kolaylık olsun diye ve konunun içeriğine direk katkı sağlamak için görüşmelerin küçük bir kısmını tam olarak ya da büyük bir görüşmenin kısa bölümlerini deşifre etmek de mümkündür (Thompson, 2007, 14). Sözlü tarihin sınırlılıkları konusunda da belirttiğimiz gibi sözlü tarih görüşmelerini sesli ve görüntülü kaydeden kişiler, kaydı deşifre edip etmeme kararsızlığını yaşarlar. Bazı sözlü tarihçiler, görüşmenin kitap ya da araştırma arşivi gibi ikinci bir proje için kullanılma ihtimaline karşı transkripti tarihi kaydın ayrılmaz bir parçası olarak kabul ederler. Diğer bir kesim tarihçi ise kaydın dokunulmazlığını savunur ve görüşmelerden transkript çıkarılmasını doğru bulmazlar. Görüşme yapılan kişinin ses tonu, söze yansımayan davranış nüansları transkriptte yansıtılamadığı için kaybolabilir. Bu konuda yazılım alanında yaşanan gelişmeler sorunu ortadan kaldıracak gibi gözüküyor. Yeni yazılımlar ses ve görüntü kayıtlarını endeksleyerek araştırmacının kayıt içerisinde anahtar kelime ve ifadeler arayabilmesine ve kaydın ilgili kısmına atlayabilmesine olanak veriyor. Bunu yapabilmek, proje yürütücülerinin detaylı bir endeks oluşturmak için ciddi efor ve

zaman harcaması sayesinde mümkün olabiliyor. Bu yine de görüşmeyi deşifre etmeye harcanacak zaman ve efordan çok daha az olacaktır (Akbar, 2012, 5).

Yine de çözümlene metni hazırlamaya karar verilmiş ise bir indeks hazırlamak gereklidir. İndeksi özet tablosu ile hazırlamak da mümkündür. Bunun için özet tablolarının kopyalarını hem numaralara hem de ad sırasına göre aklamak yararlı olacaktır. İndeksi kolay hazırlayabilmek için görüşme yapılan kişilerin adlarına ilişkin bir kart indeks sistemi oluşturulur. Bantlar için ayrıntılı bir kart katalogu ya da bilgisayar indeksinin hazırlanması uzun zaman alabilir. Yararlı bir yaklaşım olarak başlangıçta temel konu başlıklarının ve her özet tablodan adların bir listesini oluşturmaktır. Bunlar alfabetik indeks kartlarında ya da bir bilgisayar veri tabanında referanslar oluşturabilir ve başka görüşmelerden girişler zaman içinde eklenebilir. Böyle bir sistem birçok bant olduğunda veya olma olasılığı bulunduğunda yararlı olacaktır. Bu sistemi oluşturmak zaman alsa da ilerde zaman kazandıracaktır. Veri girişi standartlaşmış olacaktır. Tabi bir konu başlık listesi oluşturulması da gereklidir (Thompson, 2007, 14).

Bütün bunların amacı orijinal malzemeyi kolay ulaşılabilir, kolay kullanılabilir bir hale getirerek hizmete sunmaktır. Tabi bu, görüşme yapılan kişinin onayına muhtaçtır. Sözlü tarihçi, görüşme yapmadan önce ve görüşme yaptıktan sonra kaydetmiş olduğu yaşamöyküsünü nasıl kullanmaya niyetli olduğunu sözlü tanığa ayrıntılı olarak açıklamalıdır. Tanık, deneyimlerinin yayımlanabileceğini, satılabileceğini ya da çeşitli şekillerde yayımlanabileceğini bilmelidir. Görüşülen kişi eğer istiyorsa başkalarının kendisine ait verilere erişimini engelleme hakkına sahiptir. Bunu kendisine mektupla bildirmek mümkündür. Ancak daha uygunu, özellikle kayıtlar bir kamu projesine veya arşive verilecekse iki tarafça imzalanan bir erişim ve izin formu kullanmaktır (Mülakat izin formu örneği için bakınız: Ek: 1; Fischer, 2011, 21). Çünkü kişi tamamen serbest kullanımı kabul edebileceği gibi belirli bir süre için görüşmenin tamamının kullanımını kısıtlayabilir. Radyo ve televizyonda yayınlanmamasını veya kamuya ilan edilmemesini isteyebilir. Ölüm durumunda, olayın hukukî platforma taşınması durumunda yazılı bir belge sözlü anlaşmadan daha iyi olacaktır. Her şeyin açık ve net olarak bu belgeye yazılması gerekir. Ayrıca belge sade ve anlaşılır olmalıdır. Belge doldurulduktan sonra kayıtlar ve bant çözümleri ile birlikte saklanmalıdır. Eğer

görüşme tamamen kısıtlanmışsa, mühürlü bir zarf yada kutuya konulması uygun olur. yazılabilir. Burada temel olan görüşme yapılan kişinin isteklerin saygı gösterilmesidir (Thompson, 2007, 14).

Görüşme sonunda yapılacakları da şöyle toparlayabiliriz:

- Görüşmeden hemen sonra izlenimler, duygular ve görüşmede olanlar yazılmalıdır. Rahat bir yere gidilerek günce tutulmalıdır. Bunu yapmak ertelenirse detaylar unutulabilir.
- Görüşme deşifre edilmeli ve anahtar sözcükler belirlenmelidir.
- Görüşme yapılan kişi ile ilişkiler canlı tutulmalıdır. Görüşme ve araştırmanın sonucundan kaynak olan kişi haberdar edilmelidir.
- Toplanan sözlü tarih malzemelerinin nasıl kullanılacağı ve erişilebilir hale getirileceği planlanmalıdır (Akbar, 2012, 6).

Çalışmanın sonunda araştırmacıyı bekleyen belki de en önemli safha analiz safhasıdır. Bu noktada iş bütünüyle araştırmacının yeteneğine ve tercihlerine kalmıştır. Yapılacak olan tarih çalışmasında malzemenin ne şekilde kullanılacağı daha çok araştırmayı yapan kişinin takdirine bırakılmıştır. Analiz yapılırken dikkat edilmesi istenen husus görüşme yapılan kişinin ne ölçüde tutarlı olduğu ve ifade ettiği şeylerin ne kadar güvenilir olduğudur. Kişinin kendi içinde tutarlı olup olmadığını anlayabilmek için görüşme kaydını defalarca dinlemek gerekecektir. Kaynağın doğru bilgi verip vermediğini de başka kaynaklarla karşılaştırarak tespit etmek mümkün olacaktır (Pulcu, 2006, 15).

Birilerinin yaşam öyküsünü dinlemenin bir ayrıcalık olduğunu düşünürsek, yapılan çalışma sonucunda, geriye tarih için temel bir kaynak olan, yaşayan bir tarihle çalışma yapmanın keyfini sürmek kalıyor.

SONUÇ

Bu çalışmada, sözlü tarihin tanımı, tarih içerisindeki ve Türkiye'deki gelişimi, amaç ve kaynakları, tarih öğretimindeki yeri ve bir sözlü tarih çalışmasının nasıl yapılacağı değerlendirilmiştir. Ağırlıklı olarak sözlü tarihin ne olduğu ve tarihi gelişimine yer verdiğimiz bu çalışmada, sözlü tarihin, tarih öğretimindeki etkin rolü de vurgulanmaya çalışılmıştır.

Aslında eskiden beri hep var olan, ancak yazılı belgelere dayalı bir tarih anlayışının hüküm sürmesinden dolayı gündem dışı kalan sözlü tarih, II. Dünya Savaşı ve sonrasında popüler olmuştur. Özellikle teknolojinin de gelişmesiyle birlikte sadece yöneten kişilerin tarihinin yanında sıradan insanların da, tarihin araştırma alanı içerisine dâhil edilmeye başlanması sözlü tarihin yaygınlık alanını genişletmiştir. Böylece sözlü tarih, var olan tarih geleneğinin sorgulanmasını sağlamıştır.

Genel tarihte yani belgelere dayalı tarihte sadece önemli insanların tarihi anlatıldığı için verilen bilgiler sadece belirli bir kesimi yansıtır. Bu yüzden asıl önemli olan yanı başımızdaki tarihi görmezden geliriz. İşte sözlü tarih, yanı başımızda hep var olan tarihi bize göstermekte ve tarih için gerekli kaynak düşüncesini de değiştirmektedir. Sözlü tarihin kullanımı ile birlikte, belgelerin yerini ses ve görüntü kaydetmeye yarayan cihazlar, internet, disket vb. araçlar almıştır.

Sözlü tarih, araştırma ve kaynak olma özelliğinin yanında, aynı zamanda tarih derslerinde kullanılabilir bir öğretim yaklaşımıdır. Tarih derslerinde yapılacak bir sözlü tarih çalışması öğrencilerde pek çok davranış değişikliği kazandırmakla beraber öğrencilerin tarihe bakış açısını da değiştirecektir. Sözlü tarih çalışması, öğrencilerde empati, eleştirel düşünme, analiz etme, araştırma gibi pek çok beceriyi geliştirecektir.

Sözlü tarih çalışmaları, sağlayacağı katkılara rağmen günümüzde hâlâ tarih öğretiminde yeterli derecede kullanılmamaktadır. Batılı ülkelerde büyük gelişmeler

kaydeden sözlü tarih, ülkemizde de gerekli örgütlenme ve çalışmalara yapılarak daha yaygın ve kullanılabilir hale getirilmelidir. Sözlü tarihin değeri özellikle eğitimciler tarafından göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

- Akbar, S. (2012). (Ortak ve Uygulayıcı Müdür), Diyalog raporu – Orta Doğu ve Orta Asya’da sözlü tarih. *The Hollings Center*, İstanbul.
- Akçalı, A. A., Aslan E. (2007). Yerel tarih ve tarih öğretimindeki rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXI, İzmir, 80–88.
- Akçalı, A. A. (2007). *Yerel tarih ve tarih eğitimine katkısı*. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Öğretmenliği Programı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Aslan, E. (2000). Yerel tarihin tanımı, gelişimi ve değeri. *Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay.
- Aydın, F. T. (2014). Sözlü tarih ne demektir?. *Polatlı Kırım Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği*,
<http://www.polatlikirimderneği.org/dstarih/stnedir/stnedir.aspx>.
- Baum, Willa K. (1987). Oral history fort he local historical society. Amerikan for state and local history, Nashville.
- Baycık, O. (2001). Orta dereceli okullarda yöresel tarih ile ilgili neler yapılabilir?. *Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim: Yerel Tarih Grupları Deneyimi*, İstanbul:Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay.
- Baykara, T. (1996). Tarih araştırma ve yazma metodu. İzmir: IQ Kültür Sanat Yay.

- Berkes, N. (1942). Bazı Ankara köyleri üzerinde bir araştırma. I, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü Yay.
- Carr, Edward H., J. F. (1989). Tarih yazımında nesnellik ve yanlılık. Çev: Ö. Ozankaya, Ankara.
- Counce, S. (2001). Sözlü tarih ve yerel tarihçi. Çev: Bülent Can – Alper Yalçınkaya, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Concordia Üniversitesi, Adela Reid Araştırma Etikleri ve Uyumluluk Ofisi'nin İzin Formu'ndan uyarlanmıştır,
http://storytelling.concordia.ca/oralhistory/resources/tips/consent_ko.pdf, 2 Mayıs 2014.
- Danacıoğlu, E. (2001). Yerel tarih çalışmalarında kaynak kullanımı. *Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim; Yerel Tarih Grupları Deneyimi*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay.
- Danacıoğlu, E. (2001). Geçmişin izleri: Yanı başımızdaki tarih için bir kılavuz. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay.
- Demircioğlu, İsmail H. (2010). Tarih öğretiminde öğrenci merkezli yaklaşımlar, tarih bölümü özel öğretim yöntemleri. Ankara: Anı Yay.
- Durakbaşa, A. (2001). Tarih yazımının yeni olanakları, aile tarihi ve yerel tarih. *Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim; Yerel Tarih Grupları Deneyimi*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay.
- Ebu Cafer Muhammed Bin Cerir'üt-Taberî, Tarih-i Taberî. Çev: M. Faruk Görtunca, İstanbul: Sağlam Yay., I.
- Erpulat, D. (2003). Tarih eğitiminin iyileştirilmesi çalışmaları. *Tarih Eğitime Eleştirel Yaklaşımlar*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay.

- Fidan, S. (2011). Sözlü kültür–sözlü tarih ilişkisi bağlamında Niş türküleri. *Turkish Studies*, VI, 4, Ankara, 139–148.
- Fischer, C., Costache, S., Makriyianni, C. (2011). *Sözlü tarihin tanıtımı*. Çev: Şerif Tuncel, Kıbrıs: K&L Lithofit.
- Iggers, George G. (2000). Bilimsel nesnellikten postmodernizme yirminci yüzyılda tarih yazımı. Çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul.
- İngram, P. (2003). Sözlü tarih. *Tarih Öğretiminde Çoğulcu ve Hoşgörülü Bir Yaklaşımına Doğru Sempozyum, 10-12 Aralık 1998 Brüksel/Belçika*, İstanbul: Tarih Vakfı Yay.
- Köprülü, M. F. (1943). Anadolu Selçukluları tarihinin yerli kaynakları. *Belleten*, XXVII, Ankara: TTK, 379-522.
- Metin, C. (2002). Sözlü tarih ve Türkiye’deki gelişimi. *Türk Kültürü*, XDLXXIX, Ankara, 288–298.
- Milli Eğitim Şurası,
http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_06/06021908_2_sura.pdf ,
 Erişim: 13 Nisan 2014.
- Mülakat izin formu örneği, http://www.ahdr.info/ckfinder/userfiles/files/LOW_ORAL-HISTORY_TR.pdf, 2 Mayıs 2014.
- Ong, W. (1995). Sözlü ve yazılı kültür/Sözün teknolojileşmesi. Çev: Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul.
- Öztürk, M. (2001). Sihirli aynayı kırmak: Yanı başımızdaki tarih ve öğretmenler. *Yerel Tarihçilik, Kent Sivil Girişim: Yerel Tarih Grupları Deneyimi*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay.

- Öztürk, S. (2006). Pertev Naili Boratav'ın Türk iletişim tarihi araştırmalarına katkıları. *Milli Folklor*, LXX, İstanbul: <http://www.millifolklor.com> 22 – 37.
- Öztürk, S. (2010). Türkiye'de sözlü tarihten iletişim araştırmalarında yararlanma üzerine notlar. *Milli Folklor*, LXXXVII, İstanbul: <http://www.millifolklor.com>, 13 – 26.
- Öztürkmen, A. (1998). Sözlü tarihin yerel tarih araştırmalarına katkısı. *Yerel Tarih Yarışma Dergisi*, 10–16.
- Öztürkmen, A. (2002). Sözlü tarih: Yeni bir disiplin cazibesi. *Toplum ve Bilim*, XCI İstanbul: Birikim Yay., 115–121.
- Pulcu, A., Deniz, F., Demiray, M., Pulcu, S., Babacan, M, Kor, Z. T. ,Demir, Metin, İnceoğlu, F. S., Atış, S. (2006). *Sözlü tarih araştırmacıları için pratik el kılavuz*. İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Yay.
- Safran, M., Ata, B. Okul dışı tarih öğretilimi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XVIII,/1, 87–94.
- Sağlam, M. (2012). Türkiye'de eğitime özgü çalışmalarda sözlü tarih yönteminin yeri üzerine bir deneme. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, I/1, Batman: Batman Üniversitesi Uluslar Arası Katılımlı Bilim ve Kültür Sempozyumu, 817–826.
- Sarı, İ. (2006). Akademik tarih ve tarih öğretiminde sözlü tarihin yeri ve önemi. *TSA Dergisi*, III, Ankara.
- Say, O. (2014) Sözlü tarih ve görüşme teknikleri. <http://eski.bgst.org/dans/arastirma/SozluTarih.html>, Erişim tarihi: 12 Mart 2014.

- Silier, O. (2000). Avrupa’da ve Türkiye’de son on yıllarda tarih eğitimi ve ders kitaplarının iyileştirilmesi çabaları: Tartışma. *Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay.
- Somersan, S. (1995). Sözlü tarih, araştırmacılık ve tarih yazımına katılım. *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, Haz: Salih Özbaran, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay.
- Somersan, S. (1998). Sözlü tarih, araştırmacılık ve tarih yazımına katılım. *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, Haz: Salih Özbaran, İzmir: Dokuz Eylül Yay.
- Sözlü tarih topluluğu. Sabanciuniv.edu.tr/sozlutarih, Erişim: 14 Nisan 2014.
- Stradling, R. (2003). 20. Yüzyıl Avrupa tarihi nasıl öğretilmeli. Çev: Ayfer Ünal, İstanbul: Tarih Vakfı Yay.
- Şahin, Ö. (2004). Geçmiş, tarih ve sözlü tarih. *Mülkiye*, XXVIII/244, 111–126.
- Tarih Vakfı Belgesel Filmleri. http://www.tarihvakfi.org.tr/st_cumhuriyetin_anilari.asp, Erişim: 02 Şubat 2014.
- Thompson, P., Perks, R. (2007). Olduğu gibi anlamak. *Sözlü Tarih Kılavuzu*, İstanbul: Tarih Vakfı Yay.,
- Thompson, P. (1999). Geçmişin sesi. Çev: Şehnaz Layıkel, İstanbul: Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay.
- Tosh, J. (1997). Tarihin peşinde. Çev: Özden Arıkan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Tuncay, Neşe E. (1993). Sözlü tarih atölyesi (6-7 Haziran 1993). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

- Uygun, S. (2006). Eğitim tarihi araştırmalarında sözlü tarih yaklaşımı ve sözlü tarihte bir öğretmen: Hayrettin Uysal. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, CCCXXVIII, Ankara, 24-32.
- Üçüncü, K. (2004). Sözlü kültür/Tarih bağlamında edebî bir metin olarak Otman Baba vilâyetnâmesi. *Bilig*, XXVIII, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, 1–29.
- Yıldırım, D. (1998). Sözlü kültür ve folklor kavramları üzerine düşünceler. *Türk Bitiği*, Ankara: Akçağ Yay.
- Yınanç, Mükrimin H. (1996). Tanzimat'tan Meşrutiyet'e kadar bizde tarihçilik. *Tanzimat – II*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

EK 1. Teşekkür Mektubu Örneği (Concordia Üniversitesi, Adela Reid Araştırma Etikleri ve Uyumluluk Ofisi'nin İzin Formu'ndan uyarlanmıştır.)

Sayın

Yapmış olduğumuz “.....” sözlü tarih projesine yaptığınız katkıdan dolayı çok teşekkür ederiz.

Sorularıma cevap vermek için ayırdığınız zaman ve bana yaşadıklarınızdan bahsettiğiniz için teşekkür ederim. Yorumlarınız Sözlü Tarih Koleksiyonumuza değerli bir katkı sağlayacak olup projemin geri kalanını tamamlamak konusunda teşvik edici olmuştur.

Size görüşmemizin iki yazılı kopyasını gönderiyorum: biri sizde kalması, diğeri ise eğer varsa düzeltmeler yapmanız için. Yazı, kaydetmiş olduğum görüşmemizin metnidir; fakat sizin hatalı olduğunu düşündüğünüz şeyler varsa bunları lütfen yazı üstünde düzelterip size gönderdiğim adresli ve pullu zarfa koyup .../.../..... tarihine kadar bana geri gönderiniz.

Eğer sorularınız varsa, beni lütfen numaralı telefonda arayınız.

Yardımlarınız için tekrar teşekkür ederim.

Saygılarımla,

(imza)

(ad soyad)

EK 2. Mülakat İzin Formu Örneği (Concordia Üniversitesi, Adela Reid Araştırma Etikleri ve Uyumluluk Ofisi'nin İzin Formu'ndan uyarlanmıştır.)

MÜLAKAT İZİN FORMU

(PROJE ADI)

Bu araştırmada yer alan bir kişi olarak herhangi bir zaman haklarınızla ilgili sorunuz olursa, lütfen (koordinatörün adı) ile iletişime geçiniz.(okulun adı) 'dan (öğrencinin/öğrencilerin adı/adları) tarafından yapılan bu araştırma programına katılmayı kabul ettiğimi beyan ederim.

Sorularımızı veya endişelerinizi (okulun iletişim bilgileri) 'dan (koordinatörün adı)'a iletiniz.

A. AMAÇ

Bana bu araştırmanın amacının (görüşülen kişi burada araştırmanın amacını açıklamalıdır) olduğu anlatılmıştır. Sözlü tarih görüşmeleri daha sonra diğer araştırma bilgileri ile birleştirilerek (görüşülen kişinin açıklaması) hazırlanacaktır.

B. SÜREÇ

1. Görüşme bir-iki saat arası sürecektir; görüşme sırasında istediğiniz anda görüşmeden çekilebilirsiniz.
2. Görüşmenin ses kaydı veya video kaydı yapılacak veya dijital olarak kaydedilecektir. Sonuçta çıkacak olan (görüşülen kişi burada ne üretileceğini açıklamalıdır; ör. bir makale, belge, power point sunum)'da, iznimize bağlı olarak adınız geçebilir.
3. İsimsiz kalmayı tercih ediyorsanız, görüşme bir rumuz adıyla sunulacaktır.
4. Eğer kabul ederseniz, bu görüşmenin kaydı araştırmacılara açık olan uygun bir arşive bağlanacaktır.

C. RİSKLER VE YARARLAR

Bu çalışma çok az risk içerir.

1. Kabul ederseniz, bu görüşmenin ses veya video kaydı
(görüşülen kişi burada bu araştırma sonucunun neye katkı koyabileceğini açıklamalıdır, ör. Kıbrıs; Avrupa, dünya tarihine kalıcı bir katkı)'a bağışlanabilir.
2. Sizinle yapılan görüşmenin ve bundan çıkabilecek çalışmaların bir kopyası size ücretsiz olarak sunulacaktır.

D. KATILIM ŞARTLARI

Olumsuz bir sonuçla karşılaşmadan, herhangi bir zaman iznimi geri çekebileceğimi ve araştırmaya katılımdan vazgeçebileceğimi anlıyorum.

Doğrudan alıntı yapılmayı kabul ediyorum.

İsimsiz olarak alıntı yapılmayı kabul ediyorum.

Benimle yapılan görüşmenin uygun bir arşive bağışlanmasını kabul ediyorum.

Benimle yapılan görüşmenin tamamının internette yayımlanan bir sözlü tarih koleksiyonuna eklenmesini kabul ediyorum.

YUKARIDAKİLERİ DİKKATLE OKUDUM VE BU ANLAŞMAYI ANLIYORUM. BU ÇALIŞMADA YER ALMAYI, ÖZGÜR İRADEMLE VE GONULLU OLARAK KABUL EDİYORUM.

İSİM (lütfen büyük harflerle yazınız.)

İMZA

TARİH